

NABADZĪBAS FEMINIZĀCIJA

Baltijas Datu nams

2000.G.

Pētījuma apraksts

Baltijas Datu nams sadarbībā ar LR Labklājības Ministriju un Pasaules Banku ir veicis pētījumu “Nabadzības feminizācija: riska faktoru maiņa Latvijā no 1991. līdz 1999.gadam”. Pētījums tika īstenots laikā no 1999.gada jūlija līdz 2000.gada februārim. Tā mērķis bija sekmēt efektīvāku sociālās politikas izveidi dzimumu nevienlīdzības mazināšanai valstī, sniedzot skaidrojumu par nabadzības feminizācijas veicinošajiem faktoriem, to dinamiku laikā no 1991.-1999.gadam.

Pētījums sastāv no trijām daļām: ekonomisko rādītāju analīzes, iedzīvotāju aptauju (ko Baltijas Datu nams veicis laikā no 1993.-1999.gadam) sekundāras analīzes un sociālās politikas analīzes. Secinājumi un rekomendācijas, kas iegūti pētījuma gaitā, ir apkopoti galvenajos secinājumos.

Darba grupas vadītāja – asoc.prof. Brigita Zepa, projekta vadītāja Mag.soc. Liene Jeruma, projektā līdzdarbojās Bac.soc. Ilva Pudule.

Galvenie secinājumi

Ekonomiskā situācija Latvijā no 1991.-1999.gadam ir bijusi sarežģīta. Šajā laikā tautsaimniecība ir piedzīvojusi divas nopietnas krīzes – banku krīzi 1995.gadā un Krievijas ekonomisko krīzi 1998.gadā, kas negatīvi iespaidoja Latvijas ekonomisko augšupeju. Rezultātā cilvēku dzīves līmenis pēdējos gados nav ievērojami uzlabojies.

Ražošana ir būtiski samazinājusies, īpaši strauji (par 25% – 76%) tas ir noticis pirmajos neatkarības atgūšanas gados celtniecības nozarē, zvejniecībā, iegūstošajā rūpniecībā, mazāk strauji – lauksaimniecībā, medniecībā un mežsaimniecībā. Inflācija un darba vietu samazināšanās samazināja cilvēku ienākumu līmeni un ar to saistīto pirkjspēju. Tas, savukārt, negatīvi ir ietekmējis demogrāfisko situāciju valstī, kad no 1991.gada mirstība ir sākusi pārsniegt dzimstību. 1998.gadā mirušo skaits pārsniedza dzimušo skaitu 1,9 reizes, bet attiecībā pret 1996. gadu dzimstība bija samazinājusies par 7%.

Grūtos ekonomiskos apstākļos cilvēki ietaupa līdzekļus, galvenokārt, uz veselības aprūpes un nekvalitatīvas, nepietiekošas pārtikas iegādes rēķina. To pierāda vairāki nabadzības pētījumi Latvijā (Baltijas Datu nams (1999) "Pensionāru dzīves apstākļu pētījums"; F.Gasmana (1998) "Kas un kur Latvijā ir nabadzīgs?"; Filozofijas un socioloģijas institūts (1998) "Nabadzīgo cilvēku viedokļi un nabadzības sociālais vērtējums Latvijā"). Šāda veida ietaupīšana ir pasliktinājusi iedzīvotāju veselības stāvokli, palielinot saslimšanas gadījumus ar tuberkulozi, sirds un asinsvadu slimībām u.c., samazinājusi paredzamo mūža ilgumu.

Visapdraudētākās sociālās grupas sociālo un ekonomisko pārmaiņu laikā ir tās, kuru ienākumi ir viszemākie. Kā 1993.gadā Centrālās statistikas komitejas uzsāktie pētījumi liecina, sieviešu darba samaksa nepārtraukti ir bijusi par 22 – 27% mazāka nekā vīriešu darba samaksa. 1998.gada aprēķini liecina, ka sieviešu alga vidēji ir veidojusi 78,9% no vīriešu darba algas (kas ir augstākais rādītājs no 1993.gada). Tāpēc šajā pētījumā īpaši svarīgi bija

analizēt un precizēt konkrētās sieviešu grupas, kas nabadzības riskam ir pakļautas visvairāk.

Pētījumā ir izmantoti Baltijas Datu nama iegūtie dati no 1993.-1999.gadam, to sekundāra analīze ir atklājusi vairākus faktoros, kas palielina sieviešu nabadzības risku, kā arī tās sieviešu grupas, kuras šie faktori skar visvairāk. Jāpiebilst, ka kopumā, neatkarīgi no konkrētā faktora, kura ietekme ir analizēta, sieviešu ienākumi koncentrējas vidējās ienākumu grupās, bet vīriešu ienākumi ir vairāk "izkaisīti", sākot no zemāko līdz pat augstāko ienākumu grupām, bet kopumā vīriešu ienākumi ir lielāki.

- *Ģimenes statuss*

- Ģimenes statusam ir liela ietekme uz sieviešu ienākumu līmeni un risku kļūt nabadzīgām.
- Neprecēti cilvēki - kā sievietes, tā vīrieši – ir viena no vislabāk nodrošinātām grupām. 1996., 1997.gadā neprecētas sievietes ir ar nedaudz zemākiem ienākumiem nekā vīrieši, bet 1998.un 1999.gadā situācija mainās un lielāki ienākumi ir neprecētām sievietēm.
- Precēto cilvēku ienākumi, ja salīdzina pēc dzimuma, ir vislīdzīgākie, nelielām atšķirībām 5-7% apmērā parādoties lielāko ienākumu grupā – virs 100Ls uz katru ģimenes locekli, kur vairāk ir vīriešu.
- Precēti, bet dzīvo šķirti, kā atsevišķa grupa tiek izdalīta sākot ar 1997.gadu. Šī sociālā grupa ir ar ļoti zemiem ienākumiem, sevišķi sievietes, un ir uzskatāma par vienu no nabadzīgākajām sociālajām grupām.
- Civillaulībā dzīvojošie respondenti tiek atsevišķi nodalīti kopš 1998.gada. Šī grupa ir visai diferencēta pēc dzimuma: šeit pārstāvētas sievietes ar zemiem un vidējiem ienākumiem, kamēr vīrieši – no vidējās un augstākās ienākumu grupas.
- Šķīrušies respondenti ir tā sociālā grupa, kas skaitliski būtiski atšķiras pēc dzimuma. Sievietes šķīrušās ir aptuveni 3-4 reizes vairāk nekā vīrieši: 1998.gadā šķīrušās ir 16% sieviešu un 4% vīriešu, 1999.gadā – 15% sieviešu un 5% vīriešu.

Arī ienākumu ziņā vīrieši atšķiras no sievietēm. Šķirtām sievietēm ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir zemāki nekā vīriešiem, īpaši 1999.gadā,

kad pārējo vīriešu vidū šķirtie vīrieši izcēlās ar augstāku dzīves līmeni un tie veidoja vienu no lielākajām grupām, kuras ienākumi uz 1 cilvēku ģimenē bija virs 61 lata un vairāk (26%).

- Atraitņi ir tā grupa, kurai ir vislielākās skaitliskās atšķirības starp sievietēm un vīriešiem. Pēdējo gadu pētījumos atšķirības ir pieaugušas: ja 1994.gadā atraitņi bija 3% no visiem vīriešiem un 12% no visām sievietēm, tad 1999.gadā atraitņi - 4% no visiem vīriešiem un 21% no visām sievietēm.

Vīriešiem atraitņiem ienākumi atšķiras no sieviešu ienākumiem lielāko ienākumu grupās (no 61-100 Ls un virs 100 Ls uz 1 ģimenes locekli): jau 1994.gadā vīrieši šajā grupā bija 10%, bet sievietes – 2%, līdzīgi arī 1998.gadā – 21% bija vīriešu un 14% sieviešu.

- *Bērnu skaits ģimenē*

- Bērnu skaitam ģimenē ir vislielākā ietekme uz sieviešu ienākumu līmeni un ar to saistīto nabadzības risku.
- Visos gados respondentu grupa (gan sievietes, gan vīrieši), kurai nebija bērnu, ir bijusi pārticīgāka nekā grupas ar bērniem. Viņu vidū ir arī vismazākās dzimuma atšķirības ienākumos – 5-7% atšķirības parasti ir zemu ienākumu grupās, kur vairāk ir sieviešu, vai lielu ienākumu grupās, kur vairāk ir vīriešu.
- Bērni ietekmē sieviešu ekonomisko stāvokli daudz nozīmīgāk nekā vīriešu, jo galvenās rūpes par bērnu uzņemas sievietes.
- Daudz būtiskāks ir bērnu skaits, nekā šo bērnu vecums. Proti, bērnu skaits ir daudz nozīmīgāks faktors, kas ietekmē ģimenes ekonomisko stāvokli, nekā bērnu vecums.
- Kritiskais bērnu skaits, pie kura ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku visstraujāk samazinās attiecībā pret iepriekšējo grupu (kā vīriešiem, tā sievietēm), ir trīs.
- Vislielākās atšķirības vīriešu un sieviešu ienākumos uz 1 ģimenes locekli pārsvarā ir bijušas ģimenēs ar 2 bērniem (1993., 1995., 1997. un 1998.gadā. 1993.gadā vislielākās atšķirības (21%) bija viszemākajā ienākumu grupā – līdz 20 Ls uz 1 ģimenes locekli: 71% sieviešu un 59%

vīriešu) un ģimenēs ar 3 bērniem (1994.gadā, kad 72% sieviešu un 51% vīriešu sevi ierindoja ienākumu grupā līdz 20 Ls uz 1 ģimenes locekli).

- 2 mazi, pirmsskolas vecuma bērni vairāk pasliktina sieviešu ekonomisko stāvokli nekā 2 skolas vecuma bērni. Vīriešiem ir otrādi, vīriešu ekonomiskais stāvoklis ir labāks tiem, kam ir 2 mazi pirmsskolas vecuma bērni, nekā tiem, kam ir 2 skolas vecuma bērni. Iespējams, ka tas saistīts ar vecumu, kad vecāki vīrieši retāk strādā labi apmaksātos darbos nekā jaunāki vīrieši, kamēr sievietēm ar pirmsskolas vecuma bērniem ir ievērojami grūtāk iesaistīties darba attiecībās un gūt labāku atalgojumu nekā ar lielākiem bērniem, kas jau iet skolā.
- Vislīdzīgākie ienākumi pēc dzimuma ir daudz bērnu ģimenēs, kurās ir 4 un vairāk bērni. Šajā grupā gan vīriešu, gan sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli dominē zemu ienākumu grupās – līdz 20 Ls un no 21-40 Ls. Ļoti reti ienākumi pārsniedz 40 Ls robežu uz 1 cilvēku.

- *Nodarbinātības statuss*

- Nodarbinātības statuss nozīmīgi ietekmē cilvēku ekonomisko stāvokli un atšķirības tajā pēc dzimuma. No 1993. līdz 1999.gadam sieviešu ienākumi gandrīz visās nodarbinātības grupās ir bijuši caurmērā mazāki nekā vīriešu, vīriešiem biežāk dominējot lielu ienākumu grupās (no 61-100 Ls un virs 100 Ls).
- Sievietes saņem mazāku algu, strādājot gan "vīriešu" profesijās (kur dominē vīriešu nodarbinātība), gan "sieviešu" profesijās (kur dominē sieviešu nodarbinātība).
- Vislielākās dzimumu atšķirības ienākumos ir pašnodarbināto vidū. Lielākajai daļai sieviešu privātuzņēmēju (piemēram, 1999.gadā 65%) ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir mazi, līdz 40 Ls (vīriešu vidū tikai 30%), kamēr vīriešiem lielākoties tie ir vidēji (virs 40 Ls) vai lieli (virs 100 Ls). Tāpēc izpētes vērts ir jautājums par sieviešu pašnodarbinātību, tās kvalitāti un veidiem.

Vispārticīgākie vīrieši uzņēmēji ir veikalu, uzņēmumu īpašnieki, kamēr vispārticīgākās sievietes uzņēmējas ir speciālistes ar privātpraksi.

- Zemas kvalifikācijas profesijās ar zemu izglītības līmeni, piemēram, nekvalificēti un kvalificēti strādnieki, ierindas darbinieki, ierēdņi, kalpotāji,

kuras ir vienas no mazāk nodrošinātām grupām, ir ievērojamas dzimumatšķirības: sievietes dominē zemākajās ienākumu grupās, vīrieši – augstākajās.

- Vislīdzīgākie ienākumi pēc dzimuma ir vidējā līmeņa vadītājiem un speciālistiem, kuri ir viena no vispārticīgākajām grupām. Par augstākā līmeņa vadītājiem nav iespējams spriest, jo tā skaitliski ir ļoti niecīga grupa – 2–5% no visiem respondentiem.
- Nestrādājošu cilvēku vidū vissliktākais ekonomiskais stāvoklis ir bezdarbniekiem, viņu vidū sievietes ir nedaudz labāk situētas nekā vīrieši. Iespējams, ka tas skaidrojams ar ievērojamāku mājsaimniecības materiālās situācijas pasliktināšanos, ja bezdarbnieks ir vīrietis, jo vīrieša ienākumi vidēji ir augstāki nekā sievietes un to trūkums atstāj lielāku iespaidu uz pārējo ģimenes locekļu materiālo stāvokli nekā sieviešu ienākumu trūkums.

Nenodarbināto sieviešu vidū ir kāda statusa grupa, kas nav raksturīga nenodarbinātiem vīriešiem – mājsaimnieces. Šī grupa ir polarizējusies, lielākajai daļai esot ļoti nabadzīgai, līdzīgi bezdarbniecēm, un nelielai daļai (2-8%) esot pārticīgai.

- Labāk situēti nenodarbināto grupā ir pensionāri un invalīdi, kas saņem invaliditātes pensiju. Vīrieši pensionāri dzīvo pārticīgāk sakarā ar lielākiem ienākumiem (virs 60 Ls) nekā sievietes.

- *Vecums*

- Vecums ietekmē sieviešu ekonomisko stāvokli, taču mazākā mērā nekā bērnu skaits ģimenē, ģimenes un nodarbinātības statuss.
- Vislielākās dzimuma atšķirības ienākumos ir gados jaunu respondentu vidū, proti, no 15-24 gadiem un no 25-34 gadiem. Vecuma grupā no 15-24 gadiem sievietēm par 4-7% biežāk ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir zemi (līdz 40 Ls), bet vīriešiem par 4-7% biežāk ienākumi ir no 41-60 Ls un vairāk. Iespējamais skaidrojums tam ir sieviešu ilgāka izglītšanās un vienlaicīgi vīriešu ātrāka iesaistīšanās darba attiecībās.

Vecumā no 25 – 34 gadiem sievietes ir nabadzīgākas par vīriešiem, jo pārsvarā saņem uz 1 ģimenes locekli līdz 40 Ls, bet pēdējo divu gadu laikā arī no 41-60 Ls, kamēr vīrieši dominē lielāku ienākumu grupās (no

61-100 Ls un vairāk). Vislielākās atšķirības – 16% - bija 1999.gadā (35% vīriešu un 19% sieviešu uz 1 ģimenes locekli saņēma virs 60 Ls). Būtiskās atšķirības ienākumos vecumā no 25-34 gadiem, iespējams, ir skaidrojams ar apstākli, ka tieši šajā vecumā sievietēm visbiežāk dzimst bērni. Un, kā iepriekš tika konstatēts, bērni ļoti ievērojami pazemina sieviešu dzīves līmeni sakarā ar darba attiecību pārtraukšanu un to atjaunošanu, pārsvarā strādājot uz pusslodzi.

- Kopumā sievietes pēc 50 gadiem ir pārtikušākas un labāk ekonomiski nodrošinātas nekā gados jaunas sievietes (līdz 34 gadiem). To var skaidrot ar ģimenes situāciju, kad vecumā pēc 50 gadiem bērni ir izauguši un nav vairāk jāuztur.

- *Izglītība*

- Izglītības līmenis tieši ietekmē ienākumu apjomu – jo augstāks ir izglītības līmenis, jo ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir lielāki. Tas ir attiecināms gan uz sievietēm, gan uz vīriešiem.
- Lai gan sievietes mūsu sabiedrībā ir labāk izglītotas nekā vīrieši, kuri ātrāk pārtrauc izglītošanos, sieviešu ienākumi vidēji ir zemāki par vīriešu ienākumiem visās izglītības grupās.
- Vislielākās dzimumu atšķirības ir sastopamas respondentu vidū ar augstāko izglītību, kur ienākumi ir vislielākie. Savukārt, vismazākās atšķirības ir respondentu vidū ar nepabeigtu vidējo vai pamatskolas izglītību, kur ienākumi ir viszemākie.
- Laika periodā no 1993.-1999.gadam atšķirības ienākumos uz katru ģimenes locekli ir svārstījušās, taču pēdējos divos gados – 1998., 1999.gadā – tās ir bijušas mazākas nekā citos gados.

- *Dzīves vieta*

- Dzīves vietai ir nozīmīga ietekme uz sieviešu nabadzības risku sakarā ar ienākumu diferenciaciju starp Rīgu un citām pilsētām, laukiem, ciemiem. Rīgā dzīvojošās sievietes ir vispārticīgākās, viņām seko citās pilsētās dzīvojošās sievietes un laukos, ciemos dzīvojošās sievietes, kuras, savukārt, ir visnabadzīgākās. Šāda sakarība ir novērojama arī vīriešu vidū.
- Sieviešu ienākumi visvairāk atšķiras no vīriešu ienākumiem Rīgā, kur ir visaugstākais ienākumu līmenis. Atšķirības lielākajās ienākumu grupās (no

61-100 Ls un no 101 un vairāk Ls uz katru ģimenes locekli) pēdējos divos gados – 1998. un 1999.gadā - ir 12-13% lielas: pēdējos divos gados vīrieši šajā grupā attiecīgi ir bijuši 39% un 35%, kamēr sievietes – tikai 27% un 22%.

- Citu pilsētu iedzīvotāju vidū dzimumu atšķirības ienākumos ir nelielas (5-7%), sievietēm biežāk koncentrējoties vidēju ienākumu grupā (no 41-60Ls), bet vīriešiem esot “izkaisītiem” no zemu līdz augstu ienākumu grupām. Ciemos un laukos dzimumu atšķirības ienākumos gandrīz nepastāv.
- Sakarā ar lielo atšķirību ienākumos starp rīdziniecēm un citu pilsētu, lauku, ciemu iedzīvotājiem, dzīvošanu Rīgā var uzskatīt par sieviešu (tāpat kā vīriešu) nabadzības mazinošu faktoru.
- Dzīves vieta ietekmē risku kļūt nabadzīgam netieši, proti, caur nodarbinātības līmeni, vecuma struktūru, tautsaimniecības attīstību u.c. faktoriem konkrētajā dzīves vietā.

Sarežģītā ekonomiskā situācijā, kāda pašlaik ir Latvijā, liela nozīme ir sociālajai politikai. Jau labu laiku par otro nozīmīgāko ienākumu avotu iedzīvotāji uzskata sociālos pabalstus¹. Tāpēc nevar pārvērtēt sociālo pabalstu nozīmi un sociālās politikas ietekmi uz iedzīvotāju, tai skaitā sieviešu, dzīves līmeni.

Viena no svarīgākajām sociālās politikas sfērām, kas vērsta uz sieviešu sociālo aizsardzību, ir darba drošības garantēšana un pabalstu izmaksāšana bērnu dzimšanas gadījumā. Bērnu pabalstu politika ir tā, kas nosaka, kāds būs dzīves līmenis jaunajai māmiņai un viņas bērnam pirmajos gados pēc bērna dzimšanas.

Vislielākais un visbūtiskākais pabalsts, kas tiek izmaksāts vienu reizi, ir bērna piedzimšanas pabalsts. To ir iespējams dubultot, ja sieviete līdz 12.grūtniecības nedēļai uzsāk medicīnisko apskati ārstnieciski profilaktiskajā iestādē un turpina visu grūtniecības laiku. Sociālajā politikā likuma “Par sociālo palīdzību” punkti, kas attiecas uz bērna piedzimšanas pabalstu, ir maz

¹ LR Centrālā statistikas komiteja “Ziņojums par mājsaimniecību budžeta pētījuma rezultātiem”. Rīga, 1999.

grozīti un diskutēti. Pabalsta lielums pēdējos divos ar pusi gados nav mainīts un saglabāts 98 Ls apmērā.

Savukārt, vislielākās debates un visbiežākos grozījumus ir piedzīvojis likums "Par sociālo palīdzību" attiecībā uz ģimenes valsts pabalstu. Šī pabalsta izmaksāšana 1998.gadā sastādīja 58% no visu veidu sociālajiem pabalstiem izlietotajiem līdzekļiem, kas arī izskaidro biežās likuma izmaiņas. Vairākas reizes (1997.gada 20.novembrī, 1998.gada 17.decembrī un 1999.gada 25.novembrī) ir atcelti iepriekš veiktie grozījumi, kas paredzēja palielināt šo pabalstu ar indeksācijas palīdzību (atbilstoši patēriņa cenu indeksam) un ar pabalsta pielīdzināšanu minimālajai darba algai. Redzams, ka šī pabalsta palielināšanas iespējas pēdējos gados ir vairākkārtīgi noraidītas, ko acīmredzot ietekmējusi Krievijas ekonomiskā krīze un daudzās diskusijas par sociālā budžeta lielajiem izdevumiem.

Tā rezultātā ir izveidojusies paradoksāla situācija, kad ģimenes valsts pabalsta lielums par pirmo bērnu nav mainījies kopš 1996.gada 1.janvāra (4,50 Ls), neskatoties uz patēriņa cenu pieaugumu.

Likumā ir paredzēta diferencēta ģimenes valsts pabalsta izmaksāšana, par katru nākamo bērnu pabalsta lielumam pieaugot: 1,2 reizes – par otro bērnu, 1,6 reizes – par trešo bērnu, 1,8 reizes - par ceturto un nākamajiem bērniem. Taču sakarā ar mazo šī pabalsta apjomu materiālā stimulācija par vairāk nekā viena bērna dzimšanu ir niecīga, kā arī šāda kārtība nespēj novērst reālu daudz bērnu ģimeņu slīgšanu nabadzībā.

Vēl viens regulārais pabalsts, kas tiek izmaksāts pēc bērna piedzimšanas, ir bērna kopšanas pabalsts. To saņem persona, kas kopj bērnu līdz triju gadu vecumam, nesaņem maternitātes pabalstu, nav darba attiecībās vai arī ir darba attiecībās un strādā nepilnu darba dienu.

Likums "Par sociālo palīdzību" attiecībā uz šo pabalstu arī ir bieži grozīts. Vairākkārtīgi bērna kopšanas pabalsts ir ticis pielīdzināts minimālajai darba algai, kas būtu šo pabalstu paaugstinājis, taču šie grozījumi ir atcelti un nekad nav bijuši realizēti. Rezultātā šī pabalsta lieluma noteikšana ir atstāta Ministru kabineta pārziņā.

No 1998.gada 1.janvāra Ministru kabinets ir noteicis bērna kopšanas pabalstu personai, kas kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam un nodarbinātības gadījumā strādā ne vairāk kā 20 stundas nedēļā, 30 Ls

apmērā, bet personai, kas kopj bērnu no pusotra līdz triju gadu vecumam un nodarbinātības gadījumā strādā ne vairāk kā 34 stundas nedēļā, 7,50 Ls apmērā. Pēdējos divos gados pabalsts nav palielināts. Redzams, ka pabalsta būtiskā pazemināšana, bērnam sasniedzot pusotra gada vecumu, spiež sievieti atgriezties darba tirgū un atsākt strādāt, ja tas vēl nav izdarīts.

Šis pabalsts nav pietiekošs, jo ir ievērojami mazāks par minimālo darba algu un apdraud sievietes un bērna izdzīvošanu gadījumā, ja sievietei nav citi ienākumu avoti un viņa kopj bērnu vienu.

Likums "Par maternitātes un slimības pabalstiem", kas Saeimā tika pieņemts 1995.gada 6.novembrī un kas stājās spēkā no 1997.gada 1.janvāra, ir vēl viens sociālās politikas likums, kas nosaka sievietes materiālo stāvokli bērna piedzimšanas gadījumā. Periods, uz kādu piešķir maternitātes pabalstu, ir grūtniecības atvaļinājums 56 dienu garumā un dzemdību atvaļinājums 56 dienu garumā. Ja sievietei ir uzsākta medicīniskā profilaktiskā aprūpe līdz 12.grūtniecības nedēļai un turpināta visu grūtniecības laiku, tad grūtniecības atvaļinājums tiek papildināts par 14 dienām, kuras arī tiek apmaksātas. Maternitātes pabalsta apmērs ir 100% no apdrošināšanas iemaksu algas.

Šis likums paredz, ka fiziskas personas var saņemt maternitātes pabalstu tikai tādā gadījumā, ja ir darba tiesiskajās attiecībās vai valsts civildienesta attiecībās un par viņām ir izdarītas (vai bija jāizdara) sociālās apdrošināšanas iemaksas. 1998.gada 19.jūnijā veiktie likuma grozījumi samazina maternitātes pabalstu saņēmēju skaitu, definējot, ka tiesīgas uz šo pabalstu ir personas, kas ir sociāli apdrošinātas. Šo izmaiņu rezultātā strauji ir samazinājies pabalsta saņēmēju skaits: 1997.gadā - tikai 35%, bet 1998.gadā – tikai 45% no visām dzemdējušām māmiņām ir saņēmušas maternitātes pabalstu². Tādējādi lielākā daļa sieviešu, kas ir dzemdējušas, un viņu bērni paliek sociāli neaizsargāti un pakļauti nabadzības riskam.

Bērnu pabalstu nepalielināšana pēdējos divos gados un šo pabalstu saņēmēju skaita ierobežošana liecina, ka rūpes par jaunajām māmiņām un maziem bērniem sociālajā budžetā nav izvirzītas par primārajām. Pabalstu lielums ir pārāk mazs, lai reāli novērstu nabadzības risku ģimenei, kurā ir

² Datu avots. Valsts centrālās statistikas pārvalde. Publ. – LR Labklājības ministrija "1998 Sociālais ziņojums". Rīga, 1999.

mazs bērns. Īpaši tas ir attiecināms uz daudz bērnu ģimenēm, kuras nesaņem nekādu būtisku finansiālu atbalstu piemaksu veidā pie bērnu pabalstiem.

Tāpēc var secināt, ka sievietes ar maziem bērniem ir viena no mazaizsargātākām sociālām grupām pārejas sabiedrībā un ekonomisko krīžu laikā viskrasāk izjūt materiālā stāvokļa pasliktināšanos.

Sociālajā politikā ir vēl viena sfēra, kas ietekmē sieviešu dzīves līmeni pēc 55 gadu vecuma. Tās ir valsts pensijas, kuru aprēķināšanu un izmaksāšanu regulē likums "Par valsts pensijām".

Sakarā ar pensionēšanās vecuma palielināšanu 1995.gadā no 55 gadiem uz 60 gadiem un 1999.gada beigās – no 60 gadiem uz 62 gadiem, kā arī zemā nodarbinātības līmeņa dēļ pirmspensijas vecumā (vecumā no 50 – 54 gadiem nodarbinātas ir 68,6% sieviešu, no 55-59 gadiem – tikai 37,9% sieviešu³) daudzas sievietes, kas nav iesaistītas darba attiecībās, izmanto iespēju priekšlaicīgi pensionēties un saņemt kaut minimālus ienākumus. 1998.gadā no visām sievietēm, kas pensionējās, 80% bija priekšlaicīgi pensionējušās.

Ekonomisko grūtību rezultātā Saeima ir veikusi vairākas izmaiņas pensijas likumā, ierobežojot cilvēku skaitu, kas varētu pretendēt uz valsts pensijām. Zinot, ka vīrieši pensionējas vēlāk, bet sievietes pensionējas ātrāk nekā likumā paredzēts, var droši secināt, ka pensijas vecuma palielināšana līdz 62 gadiem daudz vairāk ir ietekmējusi sieviešu dzīves līmeni. No 2000.gada 1.janvāra nav tiesīgas pensionēties sievietes, kas ir jaunākas par 57 gadiem, bet tās, kas ir 57 gadus vecas, var priekšlaicīgi aiziet pensijā tikai tad, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 30 gadiem.

Arī strādājošiem pensionāriem sakarā ar 1999.gada 4.novembrī veiktajiem grozījumiem likumā "Par valsts pensijām" samazināsies ienākumu līmenis no 2000.gada 1.janvāra: strādājošiem pensionāriem pensijas daļa, kas pārsniedz divu sociālā nodrošinājuma pabalstu apmēru, t.i., 60 Ls, netiks izmaksāta.

Tādējādi vēl viena sieviešu sociālā grupa, kas ir īpaši pakļauta nabadzības riskam, ir sievietes pirmspensijas vecumā, proti, no 50 gadu

³ Avots. LR Centrālā statistikas pārvaldes 1998.gada novembrī veiktā darbaspēka izlasveida apsekojuma dati.

vecuma, kurām ir zems nodarbinātības līmenis un ir grūtības atrast darbu, un vienlaicīgi nav tiesību priekšlaicīgi pensionēties līdz 57 gadu vecumam (šis vecums ar katra nākošā gada janvāri tiek palielināts par 6 mēnešiem).

Redzams, ka ekonomisko grūtību laikos valsts bieži vien ietaupa līdzekļus uz sociālo izdevumu rēķina, un tas, pirmām kārtām, atstāj negatīvu iespaidu uz sievietēm, kam visbiežāk ir nepieciešama sociālā palīdzība.

Ir nepieciešams pārvērtēt atsevišķu sociālo grupu, piemēram, jauno māmiņu statusu sociālās politikas veidošanā. Šī grupa ir īpaši nabadzīga, jo tai paredzētie sociālie pabalsti ir mazāki par minimālo darba algu un tie nespēj novērst dzīves līmeņa strauju krišanos. Tāpēc ģimeņu, kurās ir bērni, materiāla atbalstīšana ir uzskatāma par sociālās politikas prioritāti.

1. Ekonomisko rādītāju analīze, to ietekme uz sieviešu nabadzības līmeni no 1991.-1999.gadam Latvijā

Ekonomisko rādītāju analīze tiks veikta, lai radītu vispārīgu priekšstatu par Latvijas iedzīvotāju dzīves līmeni, kas, savukārt, kalpotu par fonu sieviešu ekonomiskā stāvokļa analīzei. Zinot iedzīvotāju dzīves līmeni un valsts ekonomikas rādītājus un no tiem izrietošos secinājumus par galvenajām tendencēm tautsaimniecībā, pētījuma otrajā daļā tiks analizēti un skaidroti kvantitatīvo socioloģisko pētījumu dati.

Pētījuma pirmajā daļā ekonomikas analīze ir balstīta uz sekojošiem statistisko datu izdevumiem: LR Ekonomikas ministrijas “Ziņojuma par Latvijas tautsaimniecības attīstību” (1995-1999), LR Centrālās statistikas pārvaldes izdotās “Latvijas statistikas gadagrāmatas” (1995-1998), kā arī UNDP izdotā “Latvija – pārskats pār tautas attīstību” (1995 – 1999) un citiem izdevumiem – LR Valsts statistikas komitejas “Latvijas sievietes un vīrieši: statistisks portrets” (1997) un UNDP “Dzimums un tautas attīstība Latvijā” (1999). Analīze par iedzīvotāju dzīves līmeni balstīsies uz Centrālās statistikas biroja veiktajiem mājsaimniecību budžeta apsekojumiem, kuru rezultāti tiek publicēti “Ziņojumā par mājsaimniecību budžetu pētījuma rezultātiem” (1995 – 1999).

Šīs nodaļas otrajā daļā ir apskatīti līdz šim veiktie nabadzības pētījumi Latvijā: F. Gasmana “Kas un kur Latvijā ir nabadzīgs?” (1998), Martena Keune “Nabadzība un darba tirgus Latvijā” (1998) un Filozofijas un Socioloģijas institūta veiktais kvalitatīvais pētījums “Nabadzīgo cilvēku viedokļi un nabadzības sociālais vērtējums Latvijā” (1998). Tāpat pieminēti tiks Eiropas Savienības statistikas komitejas *Eurostat* veiktā pētījuma dati par “Ienākumu pārdali un nabadzību Eiropas Savienībā” (1993).

Apskatot Latvijas ekonomisko rādītāju dinamiku no LR neatkarības atgūšanas 1991.gadā, Latvijā var nosacīti izdalīt vairākus sociālekonomiskos periodus ar noteiktu attīstības dinamiku:

- 1) no 1991. - 1992.gadam, kad ir vērojama strauja ekonomiskā lejupslīde sakarā ar politiskajām un sociālekonomiskajām strukturālajām izmaiņām;
- 2) no 1993. – 1994.gadam, kad ir vērojama nosacīta ekonomiskās lejupslīdes apturēšana un situācijas stabilizēšanās;
- 3) 1995.gads un banku krīze;
- 4) no 1996. - 1997.gadam, kad pēc banku krīzes stabilizējas un attīstās Latvijas tautsaimniecība;
- 5) no 1998.gada līdz pašreizējam brīdim, kad Krievijas ekonomiskā krīze atstāj negatīvu iespaidu uz Latvijas ekonomiku.

Latvija 1991.gadā, atgūstot politisko neatkarību, sastapās ar vairākiem objektīviem faktoriem (netipiskiem citām postsociālistiskajām Centrālās un Austrumeiropas valstīm), kas sarežģīja Latvijas ekonomisko attīstību un ievērojami pasliktināja Latvijas iedzīvotāju dzīves līmeni. Kā daži no šiem faktoriem ir minami – ļoti augstā integrācijas pakāpe bijušās PSRS tautsaimniecībā un savas nacionālās valūtas neesamība. Rūpniecības attīstību, no vienas puses, aizkavēja neievērojami vietējo dabas resursu krājumi – gan enerģētiskie, gan izejvielu, bet no otras puses, nepieciešamība ieviest jaunas institūcijas un veikt plašas strukturālās izmaiņas, lai mazinātu valsts regulējošo lomu tautsaimniecībā un nodrošinātu veiksmīgu pāreju uz brīvā tirgus ekonomiku u.tt.

Ekonomisko reformu sākumposmā, proti, **no 1991. – 1992.gadam** bija vērojams liels ražošanas apjoma kritums, nestabilitāte finansu sfērā, straujš cenu pieaugums hiperinflācijas līmenī (līdz 951,2%). Tas viss strauji samazināja Latvijas iekšzemes kopprodukta apjomu (1991.gadā – par 10,4% attiecībā pret 1990. gadu, 1992.gadā - par 35,9%⁴) un pasliktināja iedzīvotāju ekonomisko stāvokli. Ražošanas apjoma samazināšanās pilnīgi visās tautsaimniecības nozarēs par 25% - 76% radīja darbavietu trūkumu. Sevišķi strauji ražošanas aktivitāte kritās celtniecības nozarē (par 76% attiecībā pret 1990.gadu), zvejniecībā (par 53%) un iegūstošajā rūpniecībā (par 52%). Nedaudz lēnāks kritums bija vērojams pakalpojumu sfērā (par 25% attiecībā pret 1990.gadu), lauksaimniecībā, medniecībā un mežsaimniecībā (par 30,5%).

⁴ Iekšzemes kopprodukta apjoma analizē izmantoti Valsts statistikas komitejas dati.

Protams, šāds ražošanas kritums atstāja negatīvu ietekmi uz cilvēku dzīves līmeni. Reālā darba samaksa gan valsts, gan privātajā sektorā atpalika no cenu pieauguma, tāpēc iedzīvotāju pirktspēja ievērojami kritās. Rezultātā samazinājās pārtikas produktu patēriņš, pasliktinājās iedzīvotāju veselības stāvoklis (Baltijas Datu nams (1996) “*Latvijas iedzīvotāju reproduktīvā uzvedība*”), un tas, savukārt, atstāja negatīvu iespaidu uz Latvijas demogrāfisko situāciju. Sākot ar 1991.gadu, mirstība (34 749 cilvēki 1991.gadā) pārsniedz dzimstību (34 633 cilvēki 1991.gadā). “Iedzīvotāju dabiskais pieaugums kopš 1991.gada ir negatīvs”⁵, un, kā zināms, tāds tas ir saglabājies līdz šim. 90.gadu sākumā parādījās Latvijas sabiedrībai jauna problēma – bezdarbs. 1992.gadā reģistrētā bezdarba apjoms bija 1,2% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, un lielākā daļa (58,7%) no reģistrētajiem bezdarbniekiem bija sievietes. Vēlākie darbaspēka apsekojumi, ko veica Valsts statistikas komiteja 1995.gadā, liecināja, ka sieviešu īpatsvars bezdarbnieku vidū ir mazāks (44,3%), tāpēc nevar viennozīmīgi apgalvot par faktisko sieviešu bezdarbnieču pārsvaru bezdarbnieku vidū.

Turpmākajos reformu gados – **no 1993. – 1994.gadam** – situācija tautsaimniecībā pakāpeniski stabilizējās. Iekšzemes kopprodukta straujš kritums tika apturēts 1993.gada vidū, lai gan uz salīdzinoši zema līmeņa (šajā gadā IKP samazinājās par 14,9% un veidoja 1475 milj.latu, kas ir aptuveni 50% no 1990.gada IKP⁶), un 1994.gadā IKP pirmo reizi pēc ekonomisko reformu uzsākšanas pieauga par 0,6%. Šis pieaugums bija vērojams sakarā ar darbības sašaurināšanās apturēšanu dažās tautsaimniecības nozarēs 1993.gada vidū. Bet 1994.gadā aktivitāte pieauga tādās nozarēs kā pakalpojumu sfērā, celtniecībā un iegūstošajā rūpniecībā.

Šajos gados Valsts statistikas komitejas veiktie uzskaitījumi liecināja, ka sieviešu alga veidoja 77% no vīriešu algas. Atšķirības algās, kas bija galvenais ienākumu avots lielākajai sabiedrības daļai, tieši ietekmēja arī atšķirības dzīves līmenī. Tāpēc var pieņemt, ka sieviešu ekonomiskā situācija bija sliktāka par vīriešu.

⁵ LR Ekonomikas ministrija “*Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību*”. Rīga, 1995.gada jūlijs.

⁶“The World in 1995” in: *The Economist*.

1995.gadā valsts tautsaimniecību negatīvi ietekmēja banku un finanšu krīze, kuru izraisīja vairāku komercbanku, īpaši "Banka Baltija" maksātnespēja. Iemesli šai krīzei tiek skaidroti ar nepietiekamu Latvijas Bankas pārraudzību un kontroli pār komercbanku darbību. Tāpēc samērā īsā laikā Latvijas Banka izstrādāja un pieņēma likumus, kas reglamentēja banku darbību, un tādējādi veica stingru to uzraudzību. Īpaši nozīmīgs bija Kredītiestāžu likums, kas tika pieņemts 1995.gada oktobrī. Šis likums veicināja banku apvienošanu un pakāpeniski sakārtoja un stabilizēja finanšu sistēmu. Tā ietekmē, izvirzot lielākas prasības, samazinājās komercbanku skaits attiecībā pret 1994.gada beigām un paralēli pieauga finanšu sistēmas kvalitāte.

Iepriekš aprakstītās situācijas dēļ IKP 1995.gadā attiecībā pret 1994.gadu samazinājās par 1,6% un tādējādi atkal bija negatīvs. 1995.gadā pirmo reizi preču un pakalpojumu eksporta – importa attiecība bija negatīva (-0,6%), proti, imports pārsniedza eksportu. Banku krīzes rezultātā panāktā stabilitāte tautsaimniecības nozarēs tika izjaukta, un 1995.gadā tikai 2 nozarēs nesamazinājās ekonomiskā aktivitāte, proti, zvejniecībā un celtniecībā. Visās pārējās sfērās, it sevišķi iegūstošajā rūpniecībā (par 15% attiecībā pret iepriekšējo gadu) un apstrādājošā rūpniecībā (par 10,6%) ekonomiskā aktivitāte kritās.

Banku krīze negatīvi ietekmēja iedzīvotāju dzīves līmeni: ja 1994.gadā iedzīvotāju reālā pirktspēja attiecībā pret 1993.gadu bija pieaugusi par 12%, tad 1995.gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu tā pat nedaudz samazinājās – par 0,4%. Visvairāk dzīves līmenis, pēc Valsts statistikas komitejas datiem, bija krities sociāli mazaizsargātāko iedzīvotāju daļai, piemēram, pensionāriem, kuru vidū lielākoties ir sievietes (pēc Baltijas Datu nama aptauju datiem 1994.gadā sieviešu īpatsvars pensionāru vidū bija 62%). Pensionāru pirktspēja vidēji kritās par 1,4%. Jāpiebilst, ka vidējā pensija veidoja 75% no Labklājības ministrijas noteiktā krīzes iztikas minimuma.

Vēl viena mazaizsargātāko iedzīvotāju grupa, kas daudzos nabadzības pētījumos (Social Development Review, 1997; Gasman, F., 1998; Keune, M., 1998) tiek izdalīta kā sociālā grupa ar paaugstinātu nabadzības risku, ir mājsaimniecības ar maziem bērniem vecumā līdz 16 gadiem, sevišķi tās, kurās ir tikai viens vecāks vai abi vecāki un 3 un vairāk bērni.

Sociālā neaizsargātība pieauga arī tautsaimniecībā strādājošajiem cilvēkiem. Darba devējiem saskaroties ar uzņēmumu finansiālajām grūtībām, bieži vien sociālie nodokļi par darbiniekiem netika maksāti.

Tautsaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju vidējā alga Latvijā pēc žurnāla "Business Central Europe" (1996.gada marts) datiem 1995.gadā bija 177 USD, kas bija viena no zemākajām Austrumeiropas valstu vidū. Zemāki ienākumi bija tikai Lietuvā, Rumānijā un Bulgārijā, neskaitot NVS valstis. Tas skaidrojams ar Austrumeiropas valstu ievērojamo ekonomisko augšupeju un IKP pieaugumu 1995.gadā, kamēr Latvijā šajā gadā bija vērojama banku krīze.

Jāpiebilst, ka šajā gadā atšķirība starp sieviešu un vīriešu algām pieauga. Ja līdz tam sieviešu alga vidēji veidoja 77% no vīriešu algas, tad 1995.gadā sieviešu alga veidoja tikai 73,3%. Tas liecina, ka sievietes ir mazāk aizsargātas pret ekonomikas svārstībām nekā vīrieši un pirmās izjūt dzīves līmeņa krišanos.

1995.gada mājsaimniecību apsekojumi, ko veica Valsts statistikas komiteja, atspoguļoja situāciju, kad 94% mājsaimniecību ienākumi un izdevumi bija vienādi un uzkrājumi neveidojās zemo ienākumu dēļ. Puse no izdevumiem (51%) tika iztērēti pārtikas preču iegādei, kas salīdzinājumā ar Ziemeļeiropas valstu datiem ir ļoti augsta proporcija (tur pārtikas izdevumi veidoja 21-25% no patēriņa izdevumiem). Otra lielākā izdevumu daļa bija komunālie maksājumi, īre un citi izdevumi, kas ir saistīti ar dzīvokļa uzturēšanu. Tie sastādīja 13% no visiem izdevumiem (pilsētās – 16%, lauku apvidos – 8%⁷).

Šie objektīvie rādītāji ir cieši saistīti ar visai zemo iedzīvotāju pašvērtējumu par savu dzīves līmeni. 1995.gadā tikai 3,6% mājsaimniecību savu ekonomisko stāvokli novērtēja kā ļoti vai samērā labu. 58% mājsaimniecību novērtēja, ka tas ir slikts vai ļoti slikts, bet vidējs ekonomiskais stāvoklis pēc pašvērtējuma bija 34,8% mājsaimniecību pilsētās un 46,7% laukos. Jāpiebilst, ka laukos iedzīvotāji mazāk vērtēja savu stāvokli kā samērā vai ļoti sliktu (48,4%) nekā pilsētnieki (62,1%), bet biežāk minēja, ka tas ir vidējs, lai gan Valsts statistikas komitejas veiktie mājsaimniecības

⁷ LR Ekonomikas ministrija "Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību". Rīga, 1996.gada jūnijs.

budžetu apsekojumi kopumā atspoguļoja sliktāku ekonomisko situāciju tieši laukos.

Šāds zems dzīves līmenis neapšaubāmi atstāja negatīvu ietekmi uz cilvēciskā kapitāla kvalitāti, proti, veselību, paredzamo mūža ilgumu, mirstību, arī reproduktīvo uzvedību. Piemēram, 1995.gadā summārais dzimstības koeficients, kas apzīmē vidējo bērnu skaitu, kas varētu piedzimt vienai sievietei viņas dzīves laikā, ja dzimstība saglabātos aprēķina gada līmenī, bija 1,25. Tas bija ievērojami zemāks nekā 1990.gadā (2,02), un tam ir tendence samazināties. Arī mirušo un dzimušo attiecību bilance bija negatīva: dabiskais pieaugums 1995.gadā bija –17 336 cilvēki (jeb -0,7%). Šis skaits bija par 165 cilvēkiem mazāks attiecībā pret iepriekšējo gadu, tomēr joprojām saglabājās visai augsts.

Reģistrētais bezdarba līmenis 1995.gadā sakarā ar banku krīzi pieauga līdz 6,7% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, taču reālais bezdarba līmenis bija augstāks. Apskatot reģistrēto bezdarbnieku skaitu pēc dzimuma, redzams, ka visus gadus līdz 1995.gadam vairāk ir bijis sieviešu (1995.gadā šī proporcija bija 51,8%). Tāpēc varētu domāt, ka sievietes biežāk kļūst par bezdarbniecēm nekā vīrieši. Taču pēc darbaspēka apsekojumiem 1995.gadā, ko veica Valsts statistikas komiteja, sieviešu īpatsvars bezdarbnieku vidū bija tikai 44,3%. Tādējādi šo situāciju varētu skaidrot ar to, ka sievietes biežāk par vīriešiem reģistrējas Valsts nodarbinātības dienestā, jo vēlas saņemt bezdarbnieka pabalstu, atrast jaunu darba vietu ar Nodarbinātības dienesta starpniecību vai iziet pārkvalificēšanās kursus, kā arī ar to, ka vīrieši biežāk strādā neregistrētās darba vietās.

Periodā no **1996.-1997.gadam**, lai gan joprojām izpaudās dažas banku krīzes sekas, bija vērojama tautsaimniecības atveseļošanās. IKP 1996.gadā attiecībā pret 1995.gadu atkal bija pieaudzis – par 3,3%, bet 1997.gadā – par 8,6%.

Inflācija bija stabilizējusies līdz 7,4% 1997.gada novembrī, kas tobrīd bija zemākais rādītājs Baltijas valstīs. Latvijas bankas stingrā uzraudzība pār komercbanku darbību sekmēja kredītu likmju samazināšanos un kredītu apjoma pieaugumu privātajam sektoram.

1997.gadā bija vērojams ekonomiskās aktivitātes pieaugums gandrīz visās tautsaimniecības nozarēs. Viena no veiksmīgākajām jomām bija

tranzītbizness, kas deva aptuveni 18% no IKP. Arī pakalpojumu sfērā, apstrādājošajā rūpniecībā un būvniecībā pieauga ekonomiskā aktivitāte. Daudz sarežģītāka situācija turpināja saglabāties lauksaimniecībā, kur gaļas ražošanas apjomu lejupslīdi nebija iespējams apturēt. Jāpiebilst, ka lauksaimniecības lejupslīde ir ne tikai ekonomiska, bet arī sociāla problēma, jo lauku rajonos nodarbošanās ar lauksaimniecību ir dzīves veids, ar to cieši saistītas pārējās dzīves sfēras, līdz ar to lauku reģionu apdzīvotība un attīstība ir tieši atkarīga no lauksaimniecības attīstības.

Apskatot sieviešu un vīriešu algas, redzams, ka 1996.gadā algu atšķirība nedaudz pieauga - sieviešu alga veidoja tikai 72,7% no vīriešu algas, bet 1997.gadā līdz ar ekonomiskās situācijas stabilizēšanos arī algu starpība samazinājās un sieviešu alga veidoja jau 74,1% no vīriešu algas.

1997.gads iezīmējās arī ar to, ka tika veikti pasākumi uzņēmējdarbības ierobežojumu samazināšanai. Pirmkārt, tika samazināti licencētie uzņēmējdarbības veidi – 1996.gadā no 165 līdz 118, 1997.gadā – līdz 66. Otrkārt, tika pieņemta virkne grozījumu likumos, kas saistīti ar uzņēmējdarbībā iesaistītās, arī kustamās mantas iekļāšanu. Tas ļauj uzņēmējam iekļāt arī ražošanas iekārtas, neizņemot tās no ražošanas procesa, tādējādi atvieglojot kredīta ņemšanas iespējas. Treškārt, Saeima 1997.gada 18.jūnijā pieņēma Konkurences likumu, kas saskaņots ar starptautisko juridisko kārtību un Eiropas savienības likumdošanu un kontrolē monopolu darbību. Ceturkārt, 1997.gada nogalē tika uzsākta vairāku uzņēmējdarbības veicināšanas programmu realizācija (Mazā un vidējā biznesa atbalsta programma, Īpaši atbalstāmo reģionu programma u.c.). Visi šie pasākumi bija vērsti uz labāku apstākļu radīšanu privātuzņēmējdarbībai, kurā saskaņā ar 1997.gada Baltijas Datu nama pētījumu datiem pārsvarā iesaistījušies ir vīrieši (66% no pašnodarbinātajiem (speciālistiem ar privātpraksi un uzņēmējiem, neskaitot zemniekus) ir vīrieši). Tāpēc vienlaicīgi lietderīgi būtu izstrādāt pasākumu kopumu, kas veicinātu sieviešu iesaistīšanos privātuzņēmējdarbības laukā.

Reģistrētā bezdarba līmenis 1996.gadā bija paaugstinājies līdz 7,1%, taču līdz ar aktivizācijas procesu ekonomikā 1997.gada novembra beigās tas bija sarucis līdz 6,7%. Bezdarba līmenis joprojām būtiski atšķīrās starp pilsētām un lauku rajoniem. Vislielākais bezdarba līmenis bija Latgalē

(Rēzeknes rajonā – 29,8%, Krāslavas rajonā – 25,6%, Balvu rajonā – 22,7%). Pēc Nodarbinātības valsts dienesta datiem katrs ceturtais no bezdarbniekiem bija vienkāršo profesiju pārstāvis, bet vismazāk bija augstākās kvalifikācijas profesiju pārstāvji, kuri veidoja tikai 2% no bezdarbnieku kopējā skaita. Reģistrēto bezdarbnieku vidū bija 59% sievietes, kas liecināja par sieviešu lielāku reģistrēšanās aktivitāti nekā tā bija vīriešiem. (Folozofijas un socioloģijas institūta 1998.gadā veiktajā pētījumā “Nabadzīgo cilvēku viedokļi un nabadzības sociālais vērtējums Latvijā” atspoguļojās nabadzīgo iedzīvotāju neuzticība Nodarbinātības valsts dienestam, tā spējai palīdzēt atrast darbu vai noorganizēt pārkvalificēšanās kursu apmeklēšanu. Tādējādi izriet, ka vissvarīgākais motivators reģistrācijai bija bezdarbnieka pabalsta saņemšana.)

1998. – 1999.gadi ikgadējā LR Ekonomikas ministrijas “Ziņojumā par Latvijas tautsaimniecības attīstību” (1999.gada numurā) tiek raksturoti kā laiks, kad “finansiālā krīze Dienvidaustrumāzijā, Latīņamerikā un Krievijā ir samazinājusi ekonomisko izaugsmi pasaulē... Latvijas attīstību visvairāk ir ietekmējusi Krievijas ekonomiskā krīze, kas aizsākās 1998.gada 17. augustā ar rubļa devalvāciju un Krievijas nespēju pildīt finansiālās saistības”⁸.

Krievijas krīzes rezultātā attiecībā pret iepriekšējiem gadiem ir pasliktinājušies Latvijas eksporta, banku darbības, arī budžeta ieņēmumu rādītāji, kā arī pieaudzis bezdarbs un pazeminājušies rādītāji citās tautsaimniecības sfērās. Ja pēc banku krīzes 1995.gadā bija sasniegts zināms progress un stabilitāte tautsaimniecībā, tad iepriekšējā gada ekonomiskie sarežģījumi blakus valstī ir pārtraukuši Latvijas augšupeju.

Krievijas finansiālā krīze ir atstājusi negatīvu ietekmi uz daudzām Latvijas bankām; 1998.gada augustā tika pārtraukti kredītiestāžu darbību augšupejošie rādītāji, kas bija vērojami vairāk nekā divus gadus (1996-1998). Tas saistīts ar situāciju, kad vairākām bankām ievērojamu aktīvu daļu veidoja ieguldījumi NVS valstīs, kā arī samazinājās ar Austrumu tirgiem saistīto klientu noguldījumu un darījumu apjomi un ievērojamas naudas summas ir aizplūdušas atpakaļ uz ārvalstu noguldītāju dzimtenēm (Krieviju u.c.). Līdz ar Austrumu klientu naudas grūtībām, “bankrotēja 2 mazas bankas, samazinājās

⁸ LR Ekonomikas ministrija, “Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību”. Rīga, 1999., 3.lpp.

banku kopējie aktīvi un noguldījumi, lielākā daļa banku 1998.gadu beidza ar zaudējumiem⁹, taču kopumā banku un finansu sistēma turpina saglabāties stabila.

Sakarā ar nelabvēlīgo ārējo ekonomisko vidi iekšzemes kopprodukta rādītājs 1998.gadā nebija tik liels, kā tika plānots gada sākumā – 3,6% pieaugums attiecībā pret iepriekšējo gadu. Arī prognozes par 1999.gada IKP pieaugumu nav tik lielas, kā vēlētos – plus 2% attiecībā pret iepriekšējo gadu.

Nozaru griezumā vislielāko ieguldījumu 1998.gada IKP deva rūpniecība (24,3%), tirdzniecība (17,5%) un transports un sakari (14,2%). Vispārīgi, salīdzinot ar 90.gadu sākumu, aktivitātei ir tendence samazināties vairākos sektoros, proti, rūpniecībā, būvniecībā, lauksaimniecībā, transporta un sakaru sfērā, kur dominē vīriešu darbaspēks, un izglītībā, veselības aizsardzībā un sociālajā aprūpē, kur, savukārt, dominē sieviešu darbaspēks (skat. 1.tabulu).

1.tabula. Sieviešu un vīriešu nodarbinātība pa tautsaimniecības nozarēm 1999.gadā (tūkst.cilvēku)

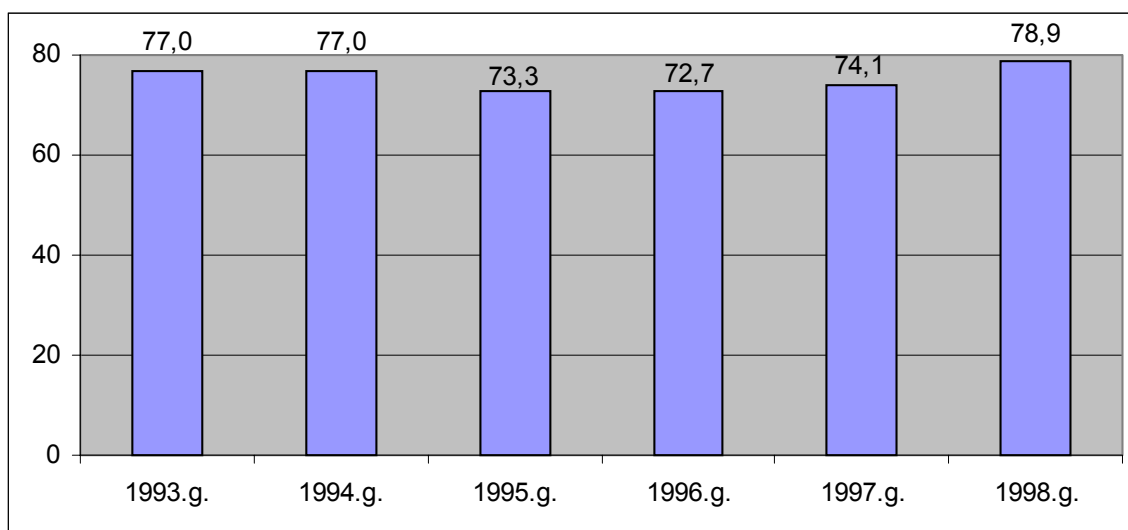
	1990	1995	1996	1997	1998		
					Kopā	Vīr.	Siev.
Nodarbināti tautsaimniecībā visos darbības veidos	1409	1046	1018	1037	1043	537	506
Lauksaimniecība, medniecība, mežsaimniecība	233	188	181	187	178	133	65
Zvejniecība	12	5	5	6	6	5	1
Rūpniecība	391	214	202	209	192	107	85
Būvniecība	136	56	58	60	63	54	9
Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūru, iekārtu remonts	109	147	136	152	169	68	101
Viesnīcas un restorāni	61	23	21	21	22	5	17
Transports, glabāšana un sakari	106	92	90	89	90	60	30
Finansu starpniecība	7	14	15	15	15	5	10
Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un cita komercdarbība	81	50	41	38	47	27	20
Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana	21	57	61	63	64	38	26
Izglītība	101	91	90	91	90	19	71
Veselība un sociālā aprūpe	68	65	62	61	62	10	52
Pārējie komunālie, sociālie un individuālie pakalpojumi	83	44	56	45	45	26	19

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, "Latvijas Statistikas gadagrāmata 1999". Rīga, 1999.

⁹ LR Ekonomikas ministrija, "Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību". Rīga, 1999.

Nodarbinātības sašaurināšanās ir ietekmējusi gan "sieviešu", gan "vīriešu" darba tirgus nozares. Arī aktivitāte 1998.gadā ir pieaugusi vienlīdz kā "sieviešu" nozarēs – tirdzniecībā, finansu starpniecībā, tā "vīriešu" nozarē – valsts pārvaldē un obligātajā sociālajā apdrošināšanā. Atšķirības starp vīriešu un sieviešu dzīves līmeņiem veidojas algu atšķirībā, kad "sieviešu" profesijās nodarbināto vidējā neto alga mēnesī svārstās 64 -70 Ls robežās, bet "vīriešu" profesijās – 63-244 Ls robežās. Pēc LR Centrālās statistikas pārvaldes datiem sieviešu alga 1998.gadā veidoja 78,9% no vīriešu algas (skat.1.zīm.). Ja salīdzina ar 1993.gada datiem (77%), tad var secināt, ka abu dzimumu darba samaksa tautsaimniecībā lēnām tuvinās, lai gan atšķirība joprojām saglabājas ievērojama.

1.zīmējums. Vidējā sieviešu alga attiecībā pret vidējo vīriešu algu (%), 1993.-1998.gads

Datu avots. Centrālā statistikas pārvalde

Krievijas krīzes ietekmē 1998.gada beigās strauji pieauga reģistrētais bezdarbs – līdz 9,2%. Arī nākošā gada sākumā tas turpināja pieaugt un sasniedza 10,2% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. Uz doto brīdi pēc Centrālās statistikas komitejas datiem reģistrētā bezdarba līmenis ir nostabilizējies 9,3% apmērā. Vairāk nekā puse no reģistrētajiem bezdarbniekiem joprojām ir sievietes – 58,5% (skat. 2.tabulu).

2.tabula. Reģistrētie bezdarbnieki pēc dzimuma, 1992.-1998.gads

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Pavisam	31284	76744	83946	88100	94806	84934	111383
Bezdarbnieku īpatsvars pret ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvaru	2,3	5,8	6,5	6,9	7,5	7,2	7,6
Vīrieši (%)	41,2	46,8	40,1	47,7	45,3	40,6	41,5
Sievietes (%)	58,8	53,2	59,9	52,3	54,7	59,4	58,5

Avoti: Nodarbinātības valsts dienesta gada pārskats (1997), Latvijas statistikas gadagrāmata 1999 (1999).

Kā redzams 2.tabulā, sievietes aktīvāk par vīriešiem piesakās Nodarbinātības valsts dienestā un cenšas izmantot valsts piedāvātās iespējas atgriezties darba tirgū. LR Centrālās statistikas pārvaldes veiktā darba meklētāju izlasveida apsekojuma dati (1998.gada novembrī) par darba meklēšanas veidiem atspoguļoja atšķirības vīriešu un sieviešu vidū. Sieviešu uzvedība darba meklējumos vairāk bija pasīva (5% sieviešu un 2% vīriešu no visiem, kam nebija darba, nemeklēja darbu) un vērsta uz Nodarbinātības valsts dienesta palīdzību (39% no sievietēm un 28% no vīriešiem, kas meklēja darbu). Turpretī vīrieši meklēja darbu daudz aktīvāk un patstāvīgāk – regulāri sekoja darba piedāvājumiem sludinājumos (26% vīriešu un 21% sieviešu), iztaujāja radniekus, draugus, paziņas (21% vīriešu un 19% sieviešu) un personīgi vērsās tieši pie darba devējiem (16% vīriešu un 8% sieviešu)¹⁰. Redzams, ka sieviešu uzvedība ir konformatīvāka (atbilstošāka) valsts noteiktajām normām par to, kas jādara darba zaudēšanas gadījumā, un biežāk atbilst valsts piedāvātajai darba meklēšanas stratēģijai, bet vīriešu uzvedība vairāk ir balstīta uz personīgo iniciatīvu, izmantojot paziņas un personīgos kontaktus.

Bezdarbnieku sadalījums pa profesijām liecina, ka vislielākais risks kļūt par bezdarbnieku ir vienkāršo profesiju pārstāvjiem, kas veic nekvalificētu fizisko darbu karjeros, būvniecībā, medniecībā, zvejniecībā, rūpniecībā un citur. Tā nekvalificēti strādnieki no visiem reģistrētajiem bezdarbniekiem 1998.gadā veidoja 26%. Savukārt, vismazāk bezdarbnieku bija augsti kvalificētu profesijas pārstāvju vidū – likumdevēju, valsts amatpersonu un vadītāju vidū (3% no kopskaita). Arī izglītības līmenis pēc statistikas datiem ietekmē varbūtību kļūt par bezdarbnieku: jo augstāks izglītības līmenis, jo

¹⁰ LR Centrālā statistikas pārvalde, "Latvijas statistikas gadagrāmata 1999". Rīga, 1999.

mazāka varbūtība, ka cilvēks paliks bez darba. Bezdarbnieku vidū vislielākais cilvēku īpatsvars bija ar vidējo vispārējo izglītību (31%), mazāk - ar pamata vai nepabeigtu pamata izglītību (23%), bet vismazāk ar augstāko (7%). Kā redzams, izglītība sniedz spēju labāk orientēties darba tirgū, kā arī tādas iemaņas, kas ir vairāk pieprasītas un nepieciešamas darba meklējumos.

LR Ekonomikas ministrija, vērtējot un analizējot izmaiņas Latvijas iedzīvotāju dzīves līmenī, 1999.gada "Ziņojumā par Latvijas tautsaimniecības attīstību" atzīst, ka "lai arī pēdējos gados tautsaimniecībā nodarbināto samaksa, pensijas, mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi ir palielinājušies, iedzīvotāju dzīves līmenis joprojām paliek zems"¹¹. 1998.gadā mājsaimniecībā vidējais ienākumu lielums uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī bija 62,33 Ls, kas tikai nedaudz pārsniedza Labklājības ministrijas noteikto krīzes iztikas minimumu – 55,78 Ls. Darba samaksa tautsaimniecībā nodarbinātajiem bija vidēji pieaugusi par 15 – 16% (pilsētās – par 16,4%, Rīgā – par 22,7% un laukos – 3,1%. Sakarā ar tik mazu lauku iedzīvotāju algas pieaugumu lauku iedzīvotāju pirktspēja bija kritusies par 1,5% attiecībā pret iepriekšējo gadu). Tāpat bija atsevišķas nozares, kur ienākumu līmenis bija krietni zemāks (par 1/5 daļu), piemēram, izglītība, veselības aizsardzība un sociālā aprūpe, kā arī atpūtas, kultūras un sporta sfēras – tautsaimniecības nozares, kurās dominēja sieviešu nodarbinātība.

Centrālās statistikas pārvaldes veiktie mājsaimniecības pētījumi analizēja iedzīvotāju ekonomisko situāciju arī pēc sociāli-demogrāfiskajām pazīmēm un secināja, ka ienākumu līmenis ir tieši saistīts ar **ģimenes tipu**. Ja ģimenē bija divi pieauguši cilvēki bez bērniem, ienākumi uz 1 mājsaimniecības locekli pieauga vidēji līdz 77,51 Ls. Ja ģimenē ar diviem pieaugušiem cilvēkiem bija bērni līdz 16 gadiem, tad ienākumi bija par 24% mazāki – 58,58 Ls. Bet, ja ģimenē vienam pieaugušajam bija mazi bērni, tad ienākumu līmenis bija tikai 48,21 Ls. Daudz lielākā mērā ģimenes tips ietekmēja sieviešu materiālo stāvokli. Pieaugot bērnu skaitam ģimenē, pieauga nabadzīgo mājsaimniecību skaits, kuras vadīja (bija galvenās apgādātājas) sievietes, un šis pieaugums bija daudz ievērojamāks par vīriešu vadīto nabadzīgo mājsaimniecību skaita palielināšanos, kurās bija bērni. Tā

¹¹ LR Ekonomikas ministrija, "Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību". Rīga, 1999.

42,9% vīriešu vadītas un 46% sieviešu vadītas mājsaimniecības, kurās bija 1 bērns, bija nabadzīgas (ar ienākumiem uz 1 ģimenes locekli līdz 38Ls mēnesī). Ja ģimenē bija 2 bērni, tad nabadzīgo mājsaimniecību procents bija vēl lielāks un atšķirība starp vīriešu uzturēto (47,6%) un sieviešu uzturēto (61%) nabadzīgo mājsaimniecību skaitu bija vēl ievērojamāka. Šī tendence bija vēl izteiktāka, pieaugot bērnu skaitam līdz 3 un vairāk bērniem¹². Šo parādību var skaidrot ar tradicionālajiem priekšstatiem par lomu sadali ģimenē, kad sieviete ir daudz lielākā mērā atbildīga par bērnu labklājību nekā vīrieši un uzņemas galvenā audzinātāja un aprūpētāja lomu. Tāpēc arī bērnu skaits ģimenē vairāk ietekmē sievietes nodarbinātības iespējas ārpus mājām un līdz ar to viņas ienākumus un ekonomisko stāvokli.

Turpinot apskatīt jautājumu par iedzīvotāju ienākumiem, viena no aktuālākajām problēmām, kas ir jāpiemin, ir materiālās labklājības polarizācija. Tās lielumu nosaka ar Džini indeksu, kas 1998.gadā bija 0,32 (1997.gadā – 0,31, 1996.gadā – 0,30). Šī indeksa pieaugšana pēdējos gados liecina par nevienlīdzības palielināšanos sabiedrībā. Tāpēc 1999.gadā īpaša uzmanība tika pievērsta nabadzības pētījumiem valstī un nepieciešamībai uz to bāzes izstrādāt nabadzības mazināšanas programmu.

Joprojām aktuāla problēma ir demogrāfiskās situācijas pasliktināšanās valstī. Latvijai demogrāfiskie rādītāji ir vieni no sliktākajiem Eiropā. Tā 1998.gadā dzimušo skaits attiecībā pret 1996.gadu ir samazinājies par aptuveni 7%, un 1998.gadā mirušo skaits pārsniedz dzimušo skaitu 1,9 reizes. Ņemot vērā arī negatīvo migrācijas saldo, iedzīvotāju skaits pēdējo divu gadu laikā ir sarucis par vairāk nekā 21 tūkstoši cilvēku ik gadu.

Zems ir arī vidējais paredzamais mūža ilgums: 1998.gadā vīriešiem tas ir 64,2 gadi, sievietēm – 75,9 gadi. Salīdzinājumam Zviedrijā vīrieša mūža ilgums ir 76 gadi un sievietes mūža ilgums – 82 gadi. Ir redzams, ka Latvija atpaliek no attīstīto Ziemeļvalstu labklājības līmeņa visai ievērojami.

Šo ekonomisko rādītāju analīze pārsvarā atspoguļo vispārējo ekonomisko situāciju valstī, galvenās attīstības tendences ekonomikā, taču neatspoguļo konkrētās sociālās grupas - sieviešu - dzīves līmeni un tai

¹² Neimane, A. "Dzimums un tautas attīstība Latvijā". 1999, Rīga, UNDP, 15.lpp.

raksturīgo specifiskumu. Tāpēc ir svarīgi apskatīt galvenos secinājumus, kas iegūti līdz šim veiktajos **sociālajos pētījumos par nabadzību** kā Eiropas Savienībā, tā Latvijā. Šie pētījumi apskata nabadzīgāko sabiedrības slāni pēc sociāli-demogrāfiskajām pazīmēm (tai skaitā dzimuma) un izdala sociālās grupas, kas visvairāk pakļautas nabadzības riskam. Iegūtā informācija veido informatīvo bāzi pētījuma tālākai veikšanai, kurā ir paredzēts analizēt kvantitatīvo pētījumu datus, ko Baltijas Datu nams ieguva laikā no 1993.-1999.gadam.

Eiropas Savienībā pētījumu par nabadzības izplatību ES dalībvalstīs 1993.gadā veica Eurostat (Eiropas Savienības statistikas birojs)¹³. Pēc nejaušās izlases tika atlasītas un apsektas 60 500 mājsaimniecības 12 Eiropas Savienības valstīs, izņemot Austriju, Somiju un Zviedriju. Šī pētījuma rezultāti ietvēra sociālo grupu uzskaitījumu, kuras attīstītās Rietumeiropas valstīs bija visvairāk pakļautas nabadzības riskam. Un šīs grupas bija:

- viena vecāka ģimene, kur visi bērni ir jaunāki par 16 gadiem (vidēji 36% no visām šāda tipa mājsaimniecībām ES);
- personas, kas dzīvo vienas un ir vecākas par 65 gadiem (27%);
- jauni cilvēki vecumā līdz 30 gadiem, kas dzīvo vieni (31%);
- lielas ģimenes ar abiem vecākiem, kur ir 3 un vairāk bērnu (23%);

Kopumā ES valstīs nabadzībā dzīvoja 57 milj. cilvēku, no tiem 16 milj. (jeb 28%) bija bērni vecumā līdz 16 gadiem.

Šie rezultāti nav viennozīmīgi attiecināmi uz Latvijas situāciju, taču tie sniedz fonu Latvijas salīdzināšanai ar ES valstīm un iezīmē nabadzības problēmai gan atšķirības, gan līdzības ar pārējām Eiropas valstīm.

Atgriežoties pie teiktā par nabadzības pētījumiem Latvijā, ir jāmin UNDP un Labklājības ministrijas projekts *Atbalsts nacionālās nabadzības izskaušanas stratēģijas izstrādei*, kura ietvaros tika veikti vairāki nabadzības pētījumi. Viens no tiem bija Franciskas Gasmanas veiktais pētījums "Kas un kur Latvijā ir nabadzīgs?" (1998). Autore savā darbā analizē 1996.gadā Valsts statistikas komitejas veiktā Latvijas mājsaimniecību budžeta apsekojuma datus (izlase – nejauši izvēlētas 7524 mājsaimniecības) un cenšas atbildēt uz jautājumu, kas Latvijā ir nabadzīgs.

¹³ "Income Distribution & Poverty in the European Union" – in: *Social Development Review*. 1997, June, Vol.1, No.4, pp. 22-24.

Analizējot mājsaimniecību budžetus, F. Gasmana secina, ka divi svarīgākie ienākumu avoti mājsaimniecībā, neatkarīgi no tā, vai tā ir nabadzīga vai nav, ir darbs un pensija. Tādējādi tās mājsaimniecības, kas nodarbojas ar lauksaimniecību vai nesaņem algu un pensiju, bet pārtiek no sociālajiem pabalstiem, ir visvairāk pakļautas nabadzības riskam nekā citas.

Tāpat autore ir atklājusi sakarību starp ienākumiem un ģimenes lielumu un secina, ka jo lielāka ir ģimene, jo nabadzīgāka tā ir, proti, cilvēku skaits ģimenē pazemina dzīves līmeni. Citiem vārdiem sakot, viena cilvēka mājsaimniecība Latvijā ir vispārtikušākā. Šie dati ir pretrunā ar Eiropas Savienības valstīs novēroto tendenci, kad vientuļie pensionāri un jaunieši vecumā līdz 30 gadiem, kas dzīvo vieni, ir vienas no nabadzīgākajām sociālajām grupām. Šī atšķirība veidojas tādējādi, ka Latvijā ienākumi uz 1 cilvēku ir ļoti zemi (kā iepriekš tika minēts, vieni no zemākajiem starp visām Austrumeiropas valstīm); augstais bezdarba līmenis, zemās algas (1996.gadā vidējā neto alga pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem bija 78,65 Ls mēnesī) un niecīgie sociālie pabalsti veido situāciju, kad ienākumi nodrošina tikai viena cilvēka izdzīvošanu. Tikko mājsaimniecībā pieaug cilvēku skaits, tātad arī tādu, kas nav nodarbināti un kas ir jāuztur, mājsaimniecības dzīves līmenis krītas un pakļauj visus tās locekļus nabadzības riskam. Savukārt, dzīvošana vienatnē, saņemot pensiju vai algu, ir mazāk riskanta.

Vēl viena atziņa, kas iegūta F.Gasmanas pētījumā, ir tāda, ka bērni palielina nabadzības risku mājsaimniecībā. Tas sakrīt ar Eurostat veiktā mājsaimniecību budžeta apsekojuma datiem ES valstīs.

Ļoti augsts nabadzības risks ir tām mājsaimniecībām, kur galvenais pelnītājs meklē darbu (83% no šādām mājsaimniecībām dzīvo zem krīzes iztikas minimuma). Bet izglītība ir faktors, kas mazina nabadzību: zem krīzes iztikas minimuma robežas dzīvo 46% cilvēku ar augstāko izglītību, turpretī ar sākumskolas izglītību – 78%.

Apskatot sakarību starp dzimumu un ienākumiem, pētniece F.Gasmana secina, ka Latvijā sievietes ir tā sociālā grupa, kuras, dzīvojot vienas, ir mazāk nabadzīgas (15,4%) nekā vientuļie vīrieši (23,6%). Bet, pieaugot mājsaimniecības lielumam, sieviešu vadītās (uzturētās) mājsaimniecības ir daudz nabadzīgākas nekā vīriešu. To var skaidrot ar situāciju, kad vīrieši saņem lielākas darba algas, kas tiek stereotipiski

pamatots ar vīrieša kā apgādnieka lomu ģimenē. Taču mūsdienās pieaug to mājsaimniecību skaits, kur galvenā uzturētāja un pelnītāja ir sieviete, kas, līdz ar ģimenes locekļu aprūpi, iesaistās ārpus mājas darba attiecībās. Diemžēl sievietēm tās ir mazāk apmaksātas nekā vīriešiem.

Tāpat F.Gasmana secina, ka sieviešu ekonomiskais stāvoklis ir cieši saistīts ar ģimenes statusu. Vispārticīgāk dzīvo tās sievietes, kas ir vienas. Tiklīdz sieviete dzīvo kopā ar vēl kādu cilvēku vai cilvēkiem vai ir šķītrusies vai atraitne, viņas dzīves līmenis ir zemāks nekā tas ir tāda paša statusa vīrietim. Vīriešiem situācija ir pretēja: dzīves līmenis ceļas, esot precētiem.

Vēl viens pētījums, kas tika veikts Nacionālās nabadzības izskaušanas stratēģijas izstrādes veicināšanai, ir Martena Keunes veiktā analīze "Nabadzība un darba tirgus Latvijā". Šajā darbā autore runā par nodarbinātības un nabadzības attiecībām un attīsta ideju, ka iesaistīšanās darba attiecībās vēl neizslēdz nabadzības iespēju, proti, darbs pats par sevi nenovērš nabadzības risku, pastāv liela varbūtība strādāt mazatalgotu darbu un būt nabadzīgam. Pētniece uzskata, ka uzmanība jāpievērš darba kvalitātes aspektam, ko raksturo tādi lielumi kā darbā nepieciešamās zināšanas un iemaņas, darba apmaksas lielums, tā drošums u.c. Arī šī pētījuma ietvaros tiek secināts, ka sieviešu vadītās (uzturētās) mājsaimniecības ir nabadzīgākas par vīriešu vadītajām mājsaimniecībām. Kā iemesli tiek minēti sieviešu zemā līdzdalība darba tirgū, kā arī vīriešu priekšrocības labāk apmaksāta un kvalitatīva darba iegūšanai.

Filozofijas un Socioloģijas institūta 1998.gadā veiktais pētījums "Nabadzīgo cilvēku viedokļi un nabadzības sociālais vērtējums Latvijā" atsedz dzimumu diskriminācijas gadījumus darba tirgū. Šī pētījuma autori secina, ka nabadzība skar cilvēkus neatkarīgi no viņu dzimuma, taču dažādos veidos. Piemēram, "vīriešiem vieglāk ir atrast gadījuma darbu, kam nepieciešams fizisks spēks, vai arī viņi var strādāt ar smago lauksaimniecības tehniku. Toties sievietēm ir lielākas iespējas strādāt apkalpojošā sfērā, bet viņas vairāk piedzīvo nežēlīgu diskrimināciju sakarā ar vecumu (35-40 gadus veca sieviete, dažkārt pat 30 gadus veca, jau tiek uzskatīta par pārāk vecu) vai arī sakarā ar to, ka viņām mājās ir mazi bērni"¹⁴.

¹⁴ Filozofijas un socioloģijas institūts "Nabadzīgo cilvēku viedokļi un nabadzības sociālais vērtējums Latvijā". Rīga, 1998.gads, 94.lpp.

“Nabadzības feminizācijas” pētījuma pirmajā nodaļā apskatītie ekonomiskie rādītāji un nabadzības pētījumi, kas ir veikti gan Latvijā, gan Eiropas Savienībā, ir radījuši priekšstatu par ekonomisko situāciju un iedzīvotāju labklājības līmeni Latvijā. Vienlaicīgi ir izkristalizējušies vairāki riska faktori, kas ietekmē cilvēka iespēju kļūt nabadzīgam.

Pētījuma otrajā posmā ir veikta kvantitatīvo socioloģisko pētījumu datu sekundāra analīze pēc dzimuma, izmantojot Baltijas Datu nama veiktos pētījumus laika posmā no 1993.-1999.gadam. Tā mērķis bija noskaidrot un akcentēt faktoru izmaiņas, kas veicinājuši sieviešu nabadzību. Balstoties uz literatūru un iepriekš pieminētajiem pētījumiem, mēs izdalījām sekojošas pazīmes kā iespējamās nabadzības veicinātājus:

- ienākumi;
- ģimenes tips;
- bērnu skaits ģimenē;
- izglītība;
- nodarbošanās;
- vecums;
- dzīves vietas tips.

2. Datu apraksts no 1993.-1999.gadam

Lai vīriešu un sieviešu skaits katra gada izlasē būtu tik liels, lai varētu tikt analizēts dažādās grupās (piemēram, pēc vecuma, ienākumiem, ģimenes statusa u.c.), tika veidoti jauni datu faili, kas sevī ietvēra divos vai trijos pētījumos iegūtos datus un tādējādi tika palielinātas izlases līdz 2000 un vairāk cilvēkiem. Izņēmums ir 1998.gads, kad izlasē tika apvienoti 3 pētījumi ar 1527 cilvēkiem.

Šāda vairāku izlašu apvienošana ļauj analizēt sievietes un vīriešus pēc kādas konkrētas pazīmes, jo iedalītās grupas pēc šīs pazīmes ir pietiekoši skaitliski lielas, lai tiktu uzskatītas par reprezentatīvām. Taču izlases palielināšanai ir arī problemātisks aspekts. Viena gada ietvaros anketās jautājums par kādu tēmu var tikt noformulēts dažādi, līdz ar to dati konkrētajā jautājumā nav apvienojami. Piemēram, 1996.gadā vienā pētījumā tiek mērītas ģimenes, kurām ir bērni līdz 15 gadu vecumam, bet otrā – ģimenes, kurās ir bērni līdz 18 gadiem.

Pētījumu salīdzinošu analīzi pa gadiem apgrūtina apstākļi, ka 1997.gadā tiek mērīti *izdevumi* uz katru ģimenes locekli un nevis *ienākumi* uz katru ģimenes locekli, kā vairākumā gadu, un 1996.gadā tiek mērīti *visu ģimenes locekļu kopīgie ienākumi*. Tāpēc šo gadu dati ir analizējami atsevišķi un to procenti nav salīdzināmi ar pārējos gadus iegūto datu procentiem.

2.1. Sociāli demogrāfiskie rādītāji

Vecums

Pētījumos no 1993.gada līdz 1999.gadam vecuma struktūra ir sekojoša:

- no 10-19% aptaujāto ir jaunieši vecumā līdz 24 gadiem. Raksturīgi, ka šajā vecuma grupā vīriešu skaits ir nedaudz lielāks par sieviešu skaitu (par 1-4%) vai arī, kā 1996. un 1998.gada pētījumos, ir vienāds ar sieviešu skaitu.
- no 15%-21% aptaujāto ir iedzīvotāji vecumā no 25-34 gadiem.
- no 25%-30% aptaujāto ir iedzīvotāji vecumā no 35-49 gadiem.
- no 22%-26% aptaujāto ir iedzīvotāji vecumā no 50-64 gadiem.
- no 12%-19% aptaujāto ir pensijas vecuma iedzīvotāji, proti, no 65 gadiem un vairāk. Jāpiebilst, ka šajā vecuma grupā vairāk ir aptaujātas sievietes (par 1-4%).

Izglītība

Pētījumos, kas ir veikti no 1993. līdz 1999.gadam, instrumentārijs izglītības līmeņa noteikšanai ir bijis atšķirīgs. No 1993.gada līdz 1996.gadam netiek izdalīta tāda izglītības pakāpe kā sākumskolas izglītība vai nepabeigta pamatzglītība. Sākot ar 1997.gadu šī grupa ir izdalīta anketā atsevišķi. Ir redzams, ka šai izglītības grupai ir tendence skaitliski pieaugt. Tāpat līdz 1996.gadam augstākā izglītība tiek apvienota ar augstāko nepabeigto izglītību. Bet no 1997.gada augstākās izglītības grupā netiek pieskaitīti cilvēki ar nepabeigtu augstāko izglītību. Rezultātā respondentu skaits ar augstāko izglītību no 1997.gada ir mazāks nekā iepriekšējos gados.

Pamatzglītības līmenis vairāk ir izplatīts vīriešu vidū nekā sieviešu vidū (par 1-4%), un tas ir saistīts ar apstākli, ka sievietes turpina izglītošanos vidējās, vidējās speciālās un augstākajās mācību iestādēs. Lielāks sieviešu īpatsvars ir respondentu vidū ar vispārējo vidējo un augstāko izglītību.

Tāpēc sievietes – respondentes var raksturot kā labāk izglītotas par vīriešiem – respondentiem.

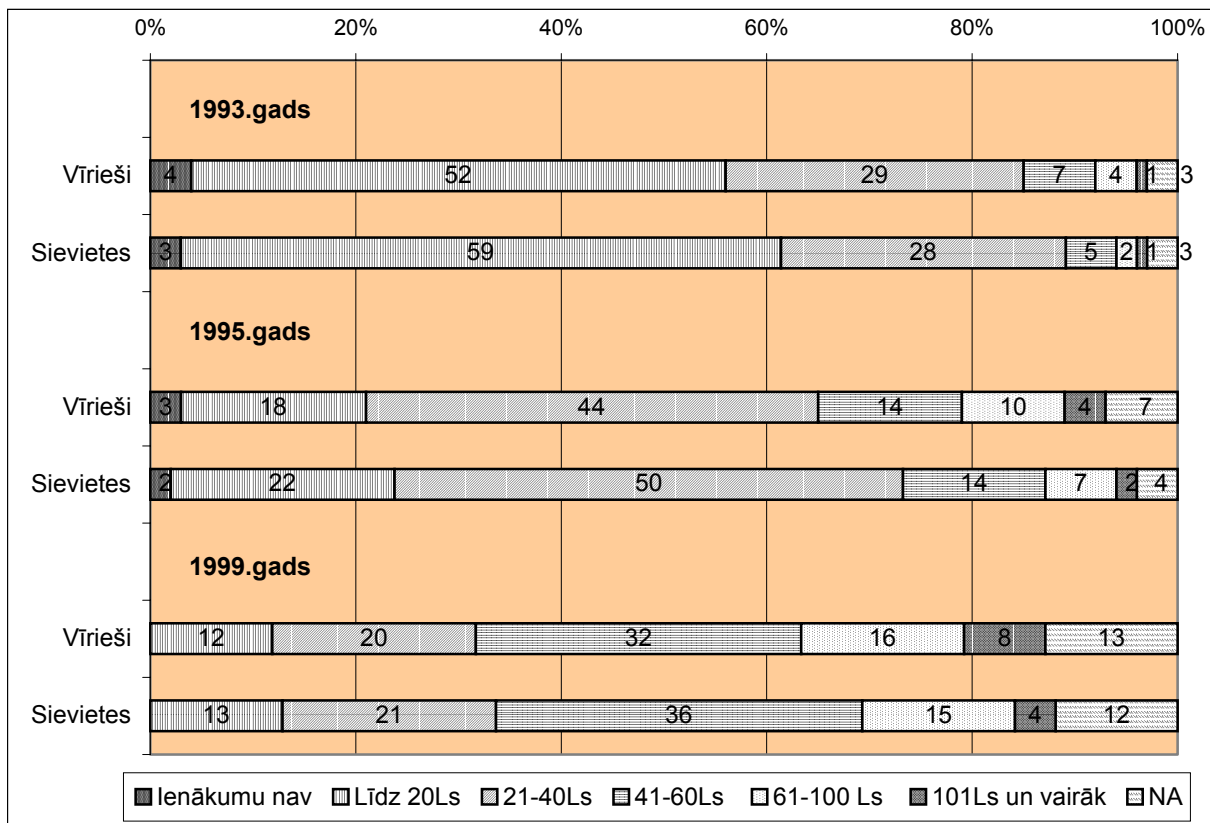
Ienākumi

Ienākumu līmenim uz 1 ģimenes locekli ir tendence pieaugt, taču lielākoties tas ir saistīts ar inflācijas pieaugumu. Tā 1993.gadā 52% vīriešu un 59% sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku mēnesī ir līdz 20 Ls, 1995.gadā 44% vīriešu un 50% sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir no 21-40Ls (skat. 2.zīm.). Savukārt, 1999.gadā katrs trešais respondents (32% sieviešu un 36% vīriešu) atzīst, ka ģimenes ienākumi uz 1 cilvēku ir 41-60Ls, un katrs piektais (20% vīriešu un 21% sieviešu) – ka ienākumi ir 21-40Ls.

Apskatot ienākumu dinamiku pēc dzimuma, redzams, ka sievietēm raksturīgi ir būt vairāk starp to iedzīvotāju daļu, kurai ienākumi nav ļoti mazi vai ļoti augsti, proti, tie ir vidēji. Savukārt, tajās ienākumu grupās, kur ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir augsti (1999.gadā – ienākumu grupās no 61-100Ls un virs 100Ls) sieviešu īpatsvars ir mazāks (1999.gadā – kopumā tas ir par 5% mazāks nekā vīriešu īpatsvars šajās ienākumu grupās).

2.zīmējums. Vīriešu un sieviešu ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (1993., 1995., 1999.gads)

(1993.g. N=2128, no tiem 1199 sievietes; 1995.g. N=2041, no tiem 1249 sievietes; 1999.g. N=2041, no tiem 1030 sievietes)

Avots: Baltijas Datu nams.

Nodarbinātība

Uzņēmēju skaits no 1993.-1999.gadam ir svārstījies, vislielāko skaitu sasniedzot 1994. un 1997.gados, kad vīriešu uzņēmēju bija 9-10% un sieviešu –3% no visu aptaujāto iedzīvotāju skaita, taču kopumā uzņēmēju īpatsvars vidēji saglabājas nemainīgs – 6% starp vīriešiem un 2% starp sievietēm. Šajā profesionālajā grupā dzimumu atšķirības ir visizteiktākās, kas liecina, ka sievietes joprojām neuzdrīkstas veidot savus uzņēmumus, veikalus vai arī atvērt privātpraksi.

Algoto darbinieku īpatsvars laika gaitā ir samazinājies: ja 1993.gadā veiktajā pētījumā 50% vīriešu un 45% sieviešu no visiem respondentiem ir algoti darbinieki, tad 1999.gadā viņu skaits ir sarucis līdz 44% vīriešu un 35% sieviešu. Vislielākās dzimumatšķirības nodarbinātības ziņā ir 1994.gadā un 1997.gadā, kad starp sievietēm bija par 12% mazāk algoto darbinieku (38%) nekā starp vīriešiem (50%). Šajos gados augsts ir sieviešu pensionāru īpatsvars (34-30%), kā arī sieviešu mājāsaimnieču (10%) un bezdarbnieču (12-10%) skaits.

Sieviešu pensionāru skaits ir vidēji augstāks par vīriešu pensionāru skaitu visos gados, īpaši 1995.gadā, kad sieviešu pensionāru skaits pārsniedz vīriešu pensionāru skaitu par 14% (vīrieši – 22%, sievietes – 36%).

Ja aplūko bezdarbnieku skaitu pēc dzimuma, tad ir vērojams, ka vīriešu bezdarbnieku ir vairāk nekā sieviešu (par 3-7%). Tas saskan ar LR Centrālās statistikas pārvaldes veiktajiem darba meklētāju apsekojumiem, bet ir pretrunā ar oficiāli reģistrēto bezdarbnieku datiem.

Starp sievietēm ir atrodama tāda nodarbinātības grupa, kas nav raksturīga vīriešiem – mājāsaimnieces, kas līdz 1997.gadam saglabājās 10% apmērā, bet sākot ar 1998.gadu ir samazinājusies līdz 6%.

Tāpat pieaug studentu īpatsvars visu respondentu kopskaitā. Studējošo skaits sieviešu un vīriešu vidū ir aptuveni vienāds - 1999.gadā tas bija 9%.

Ieņemamais amats

Apskatot algoto darbinieku struktūru pēc ieņemamajiem amatiem sieviešu un vīriešu vidū, aina veidojas atšķirīga. Sieviešu vadītāju – gan augsta līmeņa, gan vidēja līmeņa – ir mazāk nekā vīriešu, tikai 1999.gadā ir redzama izlīdzināšanās pēc dzimuma rādītāja.

Toties speciālistu vidū vairāk ir sieviešu: ja 1993.gadā šī grupa ir neliela un atšķirība starp dzimumiem, kas ir nodarbināti kā speciālisti, ir 6% (15% - vīriešu, 21% - sieviešu), tad 1999.gadā, šai grupai pieaugot, arī atšķirība starp dzimumiem pieaug (17% - vīriešu, 26% - sieviešu).

Vienlaicīgi ierēdņu, kalpotāju īpatsvars, kas skaitliski ir visai ievērojama nodarbinātības grupa 1993.gadā, kad sieviešu īpatsvars sasniedz 45% no visām algotām sievietēm, bet vīriešu – 17% no visiem algotiem darbiniekiem, gadu gaitā samazinās. Sevišķi strauji ierēdņu skaits ir samazinājies nodarbināto vīriešu vidū: 1998.gadā tas ir tikai 5%, 1999.gadā – 8%, bet sieviešu skaits – nostabilizējies līdz 26-27% 1998.-1999.gadā. Var teikt, ka ierēdņu, kalpotāju un speciālistu nozares ir izteikti sieviešu nodarbinātības sfēras.

Vēl viena nodarbinātības sfēra, kur dominē sievietes, ir apkalpojošā sfēra: 1994.gadā apkalpojošā, tirdzniecības nozarē nodarbināti bija 23% sieviešu un 16% vīriešu. 1999.gadā apkalpojošajā sfērā nodarbināto skaits, kurā tika iekļauti arī militārajā un glābšanas dienestā strādājošie, ir tikai 6% vīriešu un 12% sieviešu.

Pēdējos gados ir pieaudzis strādnieku skaits - gan kvalificētu, gan nekvalificētu. Tā kā līdz 1997.gadam strādnieki netiek nodalīti pēc viņu kvalifikācijas, tad nav iespējams apskatīt kvalificētu un nekvalificētu strādnieku skaita dinamiku līdz šim gadam. 1998.gadā un 1999.gadā nekvalificētu strādnieku skaits gan sieviešu, gan vīriešu vidū svārstās ap 10% no visiem nodarbinātiem cilvēkiem. Kvalificētu strādnieku skaits ļoti ievērojami atšķiras sieviešu un vīriešu vidū: 1998.gadā 44% vīriešu un 13% sieviešu sevi ierindo pie kvalificētiem strādniekiem. Arī 1999.gadā aina ir līdzīga: 47% vīriešu un 14% sieviešu ir nodarbināti kā kvalificēti strādnieki.

Ģimenes stāvoklis

Datu analīzi par respondentu ģimenes stāvokli no 1993.-1999.gadam apgrūtinā apstākļi, ka gadu gaitā ir mainījies ģimenes stāvokļa sadalījums. Tā, piemēram, līdz 1997.gadam veiktajos pētījumos netiek nodalīti precēti cilvēki no tiem, kas dzīvo kopā civilaulībā. Arī precējušies cilvēki, kas dzīvo šķirti, netiek atsevišķi izdalīti un līdz 1996.gadam tiek apvienoti ar šķirtiem cilvēkiem.

Taču atsevišķas tendences ir novērojamas visos analizētajos pētījumu datos: vīrieši par 11-24% biežāk dzīvo kopā ar laulāto vai civilo dzīvesbiedri nekā sievietes, kuru vidū ir lielāks atraitņu (par 9-17%) un šķīrušos sieviešu skaits (par 10-12%).

Uz jautājumu, ar ko kopā dzīvo, sieviešu un vīriešu atbildes atšķiras: vīrieši visbiežāk kopā dzīvo ar dzīvesbiedri (75-80%), bet sievietes – ar bērniem (62-70%). Tas saistīts ar iepriekš aprakstīto ģimenes statusu, kad sievietes daudz biežāk ir atraitnes vai šķirtenes nekā vīrieši. Vīrieši retāk dzīvo kopā ar bērniem (48-58%), bet sievietes retāk dzīvo kopā ar dzīvesbiedru (57-72%). Trešā lielākā respondentu grupa ir tādi, kas dzīvo kopā ar vecākiem (26-28% no visiem respondentiem).

2.2. Ienākumi dažādu sociālekonomisku rādītāju ietekmē

Vecums

Vecuma rādītāja ietekme uz ienākumu lielumu pastāv, taču ne tik liela un nozīmīga kā citu faktoru ietekme.

Raksturīgi, ka visās vecuma grupās sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli mēnesī vidēji ir zemāki par vīriešu ienākumiem. Tas veidojas tādējādi, ka sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli pārsvarā ir vidēji zemi (21-40Ls vai 41-60Ls), neesot ļoti zemiem vai arī ļoti lieliem. Vīrieši, savukārt, nedaudz vairāk ir pārstāvēti ienākumu skalas galos – gan mazu, gan lielu ienākumu grupās, un tas kopumā veido situāciju, kad vīriešu ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku ir lielāki par sieviešu ienākumiem.

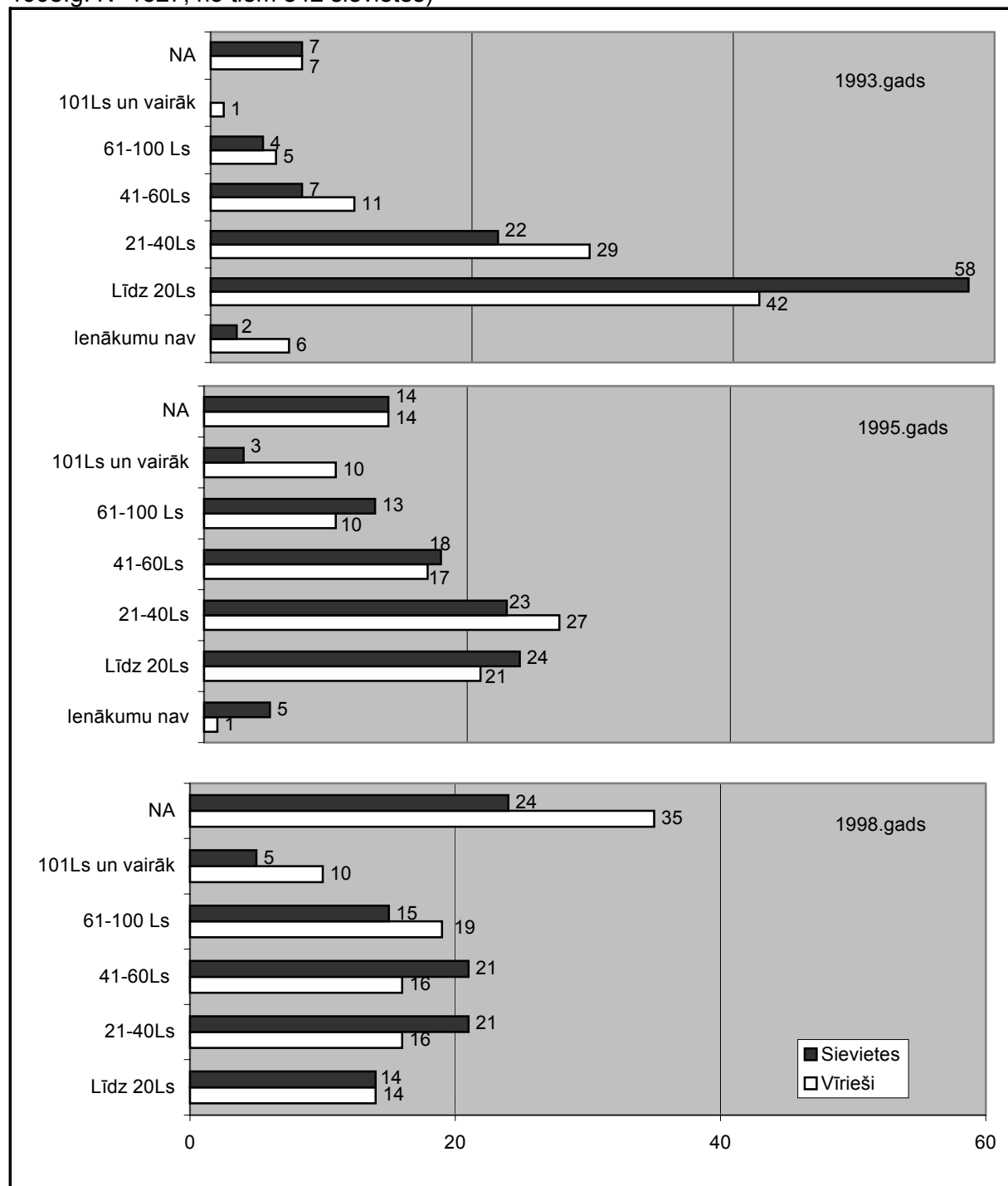
Visizteiktākās atšķirības ienākumu ziņā ir gados jaunu cilvēku vidū, proti, vecuma grupās no 15 – 24 gadiem un no 25 – 34 gadiem.

Tā no 1993.-1997.gadam veiktajos pētījumos redzams, ka sievietes vecumā no 15-24 gadiem dominē zemākajā ienākumu grupā – līdz 20Ls, bet sākot ar 1998.gadu – arī ienākumu grupās no 21-40Ls (skat. 3.zīm.). Vīrieši, savukārt, biežāk par sievietēm saņem lielāku atalgojumu (1993.gadā ienākumu līmenis uz vienu ģimenes locekli vīriešiem bija 21-40 Ls vai 41-60Ls mēnesī, sākot ar 1995.gadu - 101 Ls un vairāk).

Vislielākās atšķirības ienākumos ir bijušas 1993.gadā (58% sieviešu un 42% vīriešu ienākumi ir līdz 20Ls mēnesī uz vienu ģimenes locekli), pārējos gados atšķirības ienākumos svārstās ap 4-7%. Viens no iespējamajiem skaidrojumiem ir tāds, ka sievietes biežāk nekā vīrieši turpina mācības augstskolās dienas nodaļā un strādā mazāk apmaksātos darbos, lai varētu apvienot mācības ar darbu. Vīrieši, savukārt, šajā vecumā par primāro izvēlas labi apmaksātu darbu.

**3.zīmējums. Vīriešu un sieviešu ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī
15-24 gadu vecuma grupā (1993., 1995., 1998.gads)**

(1993.g. N=2128, no tiem 1199 sievietes; 1995.g. N=2041, no tiem 1249 sievietes;
1998.g. N=1527, no tiem 842 sievietes)

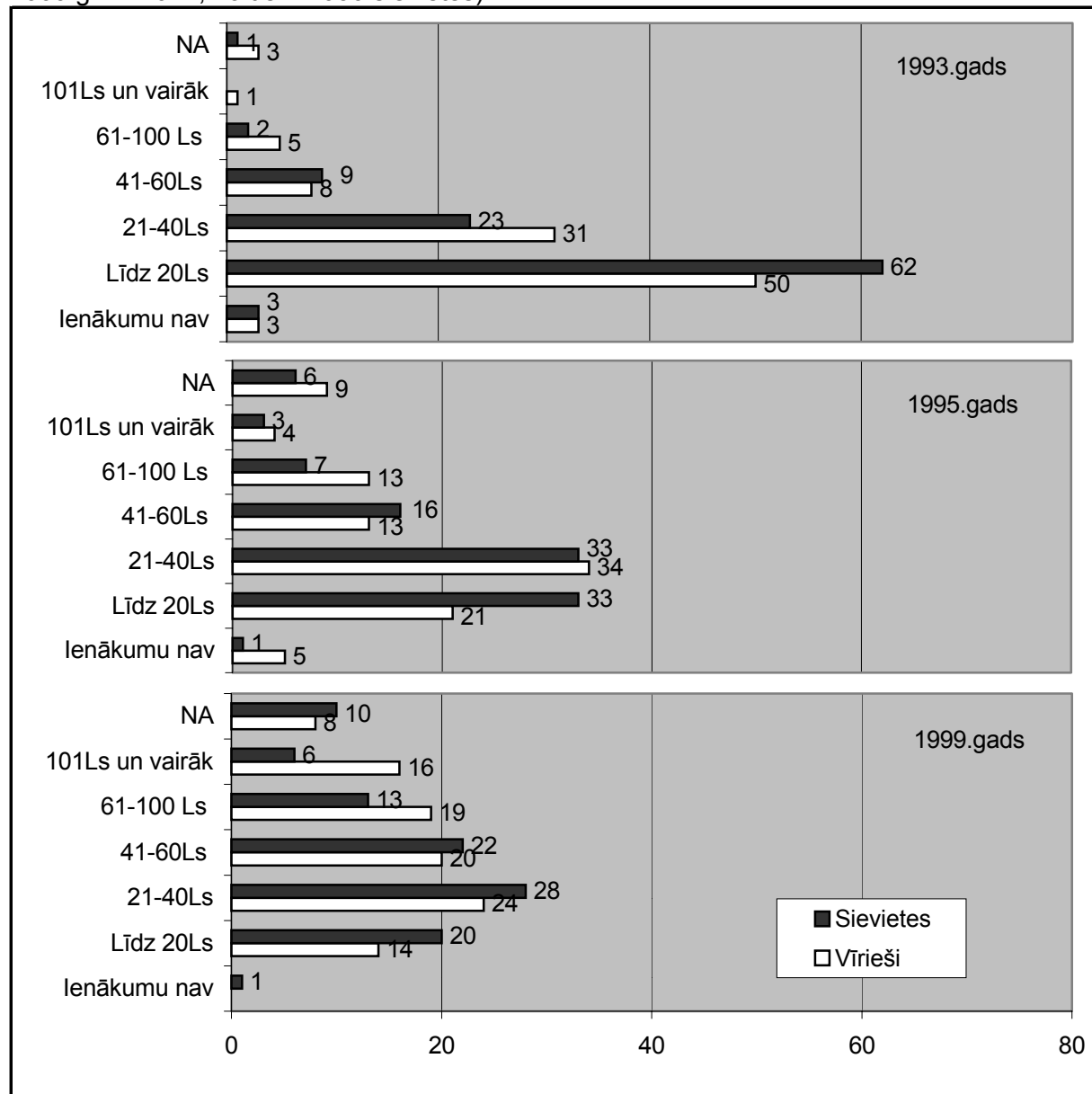
Avots: Baltijas Datu nams.

Sievietes vecumā no 25 – 34 gadiem ir nabadzīgākas par vīriešiem, jo viņu ienākumi uz 1 ģimenes locekli biežāk koncentrējas zemākajās ienākumu grupās – līdz 20Ls un no 21-40Ls mēnesī, bet 1990.gadu beigās no 41-60Ls, kamēr vīrieši dominē lielāku ienākumu grupās (no 61-100Ls un vairāk).

Vislielākā atšķirība šajā vecuma grupā ir vērojama 1999.gadā, kad 19% aptaujāto vīriešu (un 13% sieviešu) ienākumi uz 1 ģimenes locekli mēnesī ir 61-100Ls un 16% aptaujāto vīriešu (un 6% sieviešu) – 101Ls un vairāk (skat. 4.zīm.). Šis ir vecums, kad visbiežāk respondentiem bērni ir vecumā līdz 16 gadiem, un, kā iepriekšējie pētījumi ir pierādījuši, mazi bērni visbūtiskāk pasliktina tieši sieviešu materiālo stāvokli sakarā ar to, ka sievietes uzņemas galvenā aprūpētāja pienākumus un nespēj vairs pilnvērtīgi iesaistīties darba attiecībās. Piedevām sieviešu alga tautsaimniecībā ir mazāka par vīriešu.

4.zīmējums. Vīriešu un sieviešu ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī 25-34 gadu vecuma grupā (1993., 1995., 1999.gads)

(1993.g. N=2128, no tiem 1199 sievietes; 1995.g. N=2041, no tiem 1249 sievietes;
1999.g. N=2041, no tiem 1030 sievietes)

Avots: Baltijas Datu nams.

Pārējās vecuma grupās – no 35-49 gadiem, no 50-64 gadiem un no 65 gadiem un vairāk sieviešu un vīriešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir visai līdzīgi un atšķirības nepārsniedz 5-7% apmēru. Tās parasti novērojamas zemāko ienākumu grupās (no 21-40Ls un no 41-60Ls), sievietēm biežāk nekā vīriešiem saņemot mazus ienākumus uz 1 ģimenes locekli.

Kopumā, salīdzinot visas vecuma grupas, var secināt, ka cilvēkiem no 50 gadiem un vecākiem ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir vidēji lielāki nekā

pārējām grupām, kas ir saistīts ar situāciju ģimenēs, kad nav mazu bērnu, kas būtu jāuztur.

Izglītība

Izglītības līmenis tieši ietekmē ienākumu apjomu – jo augstāks ir izglītības līmenis, jo ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir lielāki. Šī sakarība ir vērojama gan sieviešu, gan vīriešu vidū. Analizējot datus no 1993.-1999.gadam, redzams, ka visbiežāk dzimumu atšķirības ienākumos ir sastopamas respondentu vidū ar augstāko izglītību, kas ienākumu ziņā ir vislabāk nodrošināti, un ar nepabeigtu vidējo, kur ienākumi ir viszemākie.

Laika periodā no 1993.-1997.gadam atšķirības starp abu dzimumu pārstāvju ienākumiem ir lielākas nekā citos gados. Piemēram, 1993.gadā grupā, kur ienākumi ir līdz 20 Ls, sievietes ar augstāko vai nepabeigtu augstāko izglītību bija par 17% vairāk nekā vīriešu (48% sieviešu un 31% vīriešu). 1997.gadā sieviešu ar nepabeigtu pamatizglītību bija par 11% vairāk nekā vīriešu ienākumu grupā no 21-40 Ls un par 15% vairāk nekā vīriešu ienākumu grupā no 41-60 Ls.

Savukārt, pēdējos divos gados – 1998. un 1999.gadā – atšķirības ienākumos ir nedaudz mazinājušās, un ienākumi ir nedaudz izlīdzinājušies. Tas sasaucas ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem par sieviešu un vīriešu algu attiecību, kad vislielākās algu atšķirības bija vērojamas no 1995.-1997.gadam. Šajā periodā sieviešu algas bija viszemākās un veidoja tikai 72,7% no vīriešu algas. Ar 1998.gadu sieviešu algas ir pieaugušas līdz 78%, kas ir augstākais rādītājs kopš 1993.gada, kad valstī tiek veikti šāda veida aprēķini.

Pamatizglītība vai nepabeigta vidējā

Atšķirības ienākumu ziņā cilvēkiem ar pamatizglītību vai nepabeigtu vidējo ir vērojamas 1994.gadā (62% sieviešu un 53% vīriešu ienākumi ģimenē uz 1 cilvēku ir 21-40Ls), 1995.gadā (70% sieviešu un 60% vīriešu ienākumi – 21-40 Ls), arī 1996.gadā, kad 61% vīriešu ienākumi uz visiem ģimenes locekļiem pārsniedza 51 Ls, bet lielākajai daļai sieviešu (59%) ienākumi uz visiem ģimenes locekļiem bija līdz 50 Ls. Skaidrojot šo ievērojamo

starpību 1996.gadā, ir jāmin apstākļi, kad pēc pētījumu datiem sievietes procentuāli mazāk dzīvo kopā ar citiem ģimenes locekļiem (sakarā ar vecumu, šķiršanos).

Pilnīgi pretēja situācija, kad vīriešu ekonomiskais stāvoklis ir sliktāks par sieviešu, bija vērojama 1997.gadā, kad vīriešu ar pamatzglītību izdevumi uz 1 ģimenes locekli kopumā bija zemāki par sieviešu izdevumiem (izdevumi līdz 40 Ls bija 72% vīriešu un 65% sieviešu), kā arī 1999.gadā (ienākumi līdz 40 Ls bija 42% vīriešu un 34% sieviešu).

Vidējā vispārējā izglītība

Iedzīvotāju grupā ar vidējo vispārējo izglītību lielāki ienākumi ir vīriešiem nekā sievietēm. Vislielākās atšķirības šajā izglītības grupā ir vērojamas 1995.gadā, kad 63% vīriešu un par 17% vairāk – 80% sieviešu ienākumi ir līdz 40 Ls mēnesī uz 1 ģimenes locekli.

Tāpat atšķirības saglabājas pārējos gados: ievērojami mazāki izdevumi uz 1 ģimenes locekli 1997.gadā bija sievietēm, 57% no viņām atzīst, ka mēnesī vidēji iztērēja līdz 40 Ls uz 1 cilvēku. Bet vīriešu vidū tādi, kas iztērē līdz 40 Ls uz 1 cilvēku, ir tikai 44% (par 13% mazāk).

Pēdējos divos gados atšķirības ienākumos vīriešiem un sievietēm ar vidējo vispārējo izglītību ir mazinājušās: 1998.gadā 67% vīriešu un 73% sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli bija līdz 40 Ls, bet 1999.gadā tādi paši ienākumi uz 1 ģimenes locekli bija 40% vīriešu un 43% sieviešu.

Vidējā speciālā izglītība

Cilvēkiem ar vidējo speciālo izglītību ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku ir caurmērā lielāki nekā cilvēkiem ar pamatskolas vai vidējo vispārējo izglītību. Kā zināms no LR Ekonomikas ministrijas "Ziņojumiem par Latvijas tautsaimniecības attīstību", tad bezdarbs visvairāk skar iedzīvotājus ar vidējo vispārējo izglītību (skat. iepriekšējo nodaļu) – grupu, kas skaitliski ir viena no lielākajām un kuras pārstāvjiem nav konkrētas specialitātes.

Ienākumi starp vīriešiem un sievietēm ar vidējo speciālo izglītību atšķiras 90.gadu sākumā, precīzāk 1993.gadā, un arī vēlākos gados, sākot ar 1996.gadu. 1996.gadā visās izglītības grupās augstāks procents nekā parasti bija tādu, kam ienākumu vispār nebija (8%). Tāpēc var uzskatīt, ka līdz ar

dzīves līmeņa pazemināšanos parādījās ievērojamākas dzimumatšķirības ienākumos.

1993.gadā 82% vīriešu ar vidējo speciālo izglītību ienākumi bija robežās līdz 40 Ls. Tas ir liels skaitlis, taču mazāks nekā pamatskolas (90%) un vidējās vispārējās (89%) izglītības grupās, kur ienākumi šajā gadā bija zemāki.

Sieviešu ienākumi 1993.gadā bija mazāki par vīriešu. Kopumā 93% no aptaujātajām sievietēm ar vidējo speciālo izglītību (par 11% biežāk nekā vīriešiem) ienākumi bija līdz 40 Ls mēnesī uz 1 ģimenes locekli. Ja salīdzina ar citām izglītības grupām, tad sievietes ar vidējo speciālo izglītību retāk saņēma līdz 20 Ls un biežāk – no 21-40Ls un virs 40 Ls nekā sievietes ar vispārējo vidējo vai pamatskolas izglītību.

1994. un 1995.gados sieviešu un vīriešu ar vidējo speciālo izglītību ienākumi bija visai līdzīgi, atšķirība zemākajā ienākumu grupā līdz 40 Ls bija 5-7%.

Sākot ar 1996.gadu palielinājās dzimumatšķirības ienākumos, kad 59% vīriešu ienākumi uz visiem ģimenes locekļiem pārsniedza 76Ls, bet tādi paši ienākumi bija tikai 49% sieviešu (jāņem vērā, ka sievietes biežāk dzīvo vienas vai bez dzīvesbiedriem, ar bērniem, un tas samazina kopējo ienākumu summu ģimenē).

1997.gadā izdevumi uz 1 ģimenes locekli sievietēm bija mazāki: 65% vīriešu un 74% sieviešu izdevumi bija līdz 60 Ls. 1998.gadā un vēl izteiktāk - 1999.gadā - vīriešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli pārsniedza sieviešu ienākumus, vīriešiem biežāk minot ienākumus virs 60 Ls (1998.gadā – 27% vīriešu un 20% sieviešu, 1999.gadā – 28% vīriešu un 15% sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli bija virs 60 Ls).

Kopumā iedzīvotāju ar vidējo speciālo izglītību ienākumi ir pieauguši sakarā ar inflāciju, taču pēdējo divu gadu pētījuma dati liecina, ka atšķirības sieviešu un vīriešu ienākumos ir pieaugušas, īpaši lielāko ienākumu grupās.

Augstākā izglītība

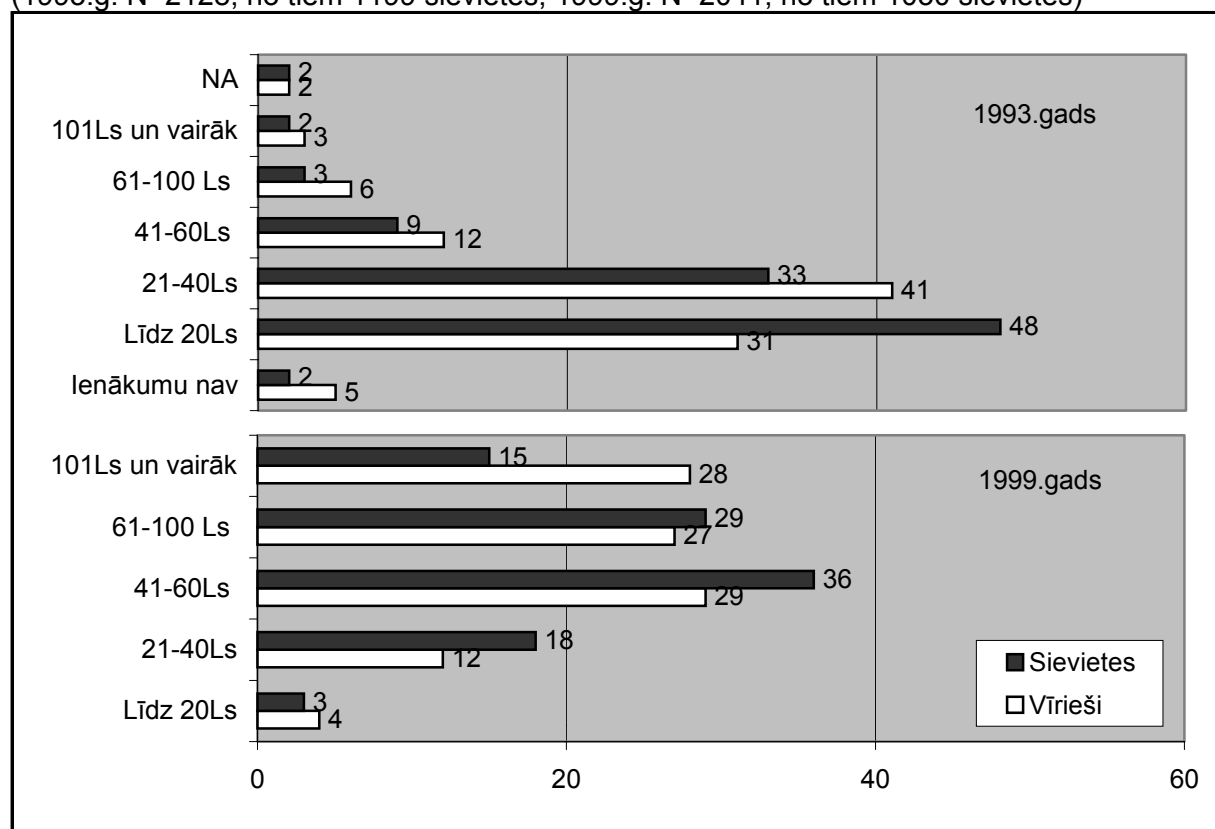
Ienākumi sievietēm un vīriešiem ar augstāko izglītību vidēji ir augstāki nekā pārējiem respondentiem ar zemāku izglītības līmeni. Ir samazinājies iedzīvotāju ar augstāko izglītību īpatsvars grupā, kur ienākumu vispār nav, un

zemākajās ienākumu grupās – 1993.gadā līdz 20 Ls, no 1994.gada ienākumu grupā no 21-40 Ls, bet no 1998.gada arī grupā no 41-60 Ls. Vienlaicīgi pieaug respondentu skaits ar augstāko izglītību lielākās ienākumu grupās: 1993.gadā – no 21-40 Ls un vairāk, 1994.gadā – no 41-60 Ls un vairāk, 1998.gadā - no 61-100 Ls un vairāk.

Ja apskata pēc dzimuma, tad redzams, ka iepriekš aprakstītā tendence ir izteiktāka vīriešiem sakarā ar lielāku ienākumu saņemšanu. Tā, 1993.gadā vidēji par 17% vairāk sieviešu (48% sieviešu) nekā vīriešu (31%) bija zemākie ienākumi (līdz 20 Ls mēnesī), kamēr pārējās ienākumu grupās virs 40 Ls mēnesī dominēja vīrieši (par 1-8% biežāk atrodoties šajās ienākumu grupās) (skat. 5.zīm.). 1999.gadā situācija jau ir nedaudz izlīdzinājusies un vīriešu īpatsvars ir lielāks tikai vienā ienākumu grupā – virs 100 Ls mēnesī, lai arī šajā ienākumu grupā vīriešu procentuāli ir gandrīz divas reizes vairāk nekā sieviešu (attiecīgi 28% pret 15%).

5.zīmējums. Vīriešu un sieviešu ar augstāko izglītību ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (1993., 1999.gads)

(1993.g. N=2128, no tiem 1199 sievietes; 1999.g. N=2041, no tiem 1030 sievietes)

Avots: Baltijas Datu nams.

Kopumā izglītība ir būtisks faktors, kas ietekmē cilvēku dzīves līmeni. Lai gan ir zināms, ka sievietes mūsu sabiedrībā ir labāk izglītotas nekā vīrieši, kuri agrāk pārtrauc izglītošanos, sieviešu ienākumi katrā izglītības grupā ir zemāki nekā vīriešiem. Kā jau tika minēts, vislielākās dzimumatšķirības ienākumos ir respondentu vidū ar augstāko izglītību un nepabeigtu vidējo vai pamatskolas izglītību.

Laika periodā no 1993.-1999.gadam atšķirības ienākumos ir svārstījušās. Taču pēdējos 2 gados tās ir bijušas mazākas nekā citos gados.

Nodarbinātības statuss

Sieviešu un vīriešu ienākumus ir grūti analizēt pēc nodarbinātības statusa, jo katru gadu instrumentārijs (anketa) veiktajos pētījumos ir mainījies līdz ar darba tirgus strukturālajām izmaiņām. Rezultātā nodarbinātības statusa ietekmes analīze uz respondentu ienākumiem tiks veikta pa gadiem, un apakšnodaļas kopsavilkumā salīdzināts vispārīgi.

1993.gads

Strādnieki, laukstrādnieki ir tā profesionālā grupa, kuras ienākumi ir vismazākie. Vīriešu respondentu vidū šī profesionālā grupa ir skaitliski ļoti ievērojama (55% no visiem strādājošiem ir strādnieki, laukstrādnieki), sieviešu vidū tā ir mazāka – 29%. Šī profesionālā grupa ir arī tā, kurā ir vislielākais īpatsvars cilvēku, kam vispār nav bijuši ienākumi uz 1 ģimenes locekli – 4% vīriešu vidū un 3% sieviešu vidū. Dominējošā ienākumu grupa uz 1 ģimenes locekli strādniekiem ir līdz 20 Ls (53% vīriešu un 68% sieviešu).

Ierēdņu, speciālistu (ar vidējo izglītību) grupa ir lielākā profesionālā grupa sieviešu vidū, tajā nodarbinātas ir 43% no visām strādājošām, kamēr vīriešiem tā ir otra lielākā grupa ar 15% nodarbināto. Ienākumu ziņā tā ir labāk nodrošināta nekā strādnieku un laukstrādnieku grupa (zemākajā ienākumu grupā – līdz 20 Ls – ietilpst 53% vīriešu un 54% sieviešu, taču respondentu īpatsvars lielākās ienākumu grupās, proti, virs 20 Ls uz 1 ģimenes locekli, ir lielāks).

Ierēdņi, speciālisti (ar augstāko izglītību) ir trešā lielākā grupa gan sieviešu (20%), gan vīriešu (14%) vidū. Šī grupa izceļas ar to, ka vairāk nekā pusei šīs grupas pārstāvjiem ienākumi dominē virs 20 Ls.

Vadītāji ar augstāko izglītību procentuāli ir visai maz nodarbināto vidū, kas ir likumsakarīgi. Sievietes – vadītājas ir 3% un vīrieši - vadītāji ir 5%. Ienākumu ziņā tā ir vislabāk nodrošināta profesionālā grupa ar vislielāko ģimenes locekļu ienākumu grupā 101 un vairāk latu uz 1 ģimenes locekli (11% vīriešu vadītāju un 6% sieviešu vadītāju).

Un pēdējā profesionālā grupa, kas tiek 1993.gada aptaujās izdalīta, ir privātuzņēmēji, cilvēki ar privātpraksi, lauksaimnieki (11% vīriešu un 5% sieviešu). Šīs grupas ienākumi ir vidēji, 63% vīriešu un 66% sieviešu ienākumiem uz 1 ģimenes locekli esot līdz 40 Ls. Šādi ienākumi aktualizē jautājumu par pašnodarbinātības kvalitāti – par darbošanās apjomu un efektivitāti, kā arī par mazo un vidējo uzņēmumu attīstības iespējām valstī.

Dzimumatšķirības ienākumos pastāv visās profesionālajās grupās, sievietēm dominējot zemu ienākumu grupās. Vislielākās atšķirības ir privātuzņēmēju, ar privātpraksi, lauksaimnieku vidū, kur 52% sieviešu un tikai 30% vīriešu (par 22% mazāk) saņem līdz 20 Ls uz 1 ģimenes locekli. Iespējamais skaidrojums tam varētu būt tāds, ka sieviešu pašnodarbinātības kvalitāte ir zemāka, citiem vārdiem, tā nodrošina sievietēm darbošanās iespēju un ienākumus sevis un savu ģimenes locekļu uzturēšanai, taču nav vērsta uz uzņēmuma darbības paplašināšanu. Šāda pieņēmuma apstiprināšanai ir nepieciešama sīkāka sieviešu pašnodarbinātības analīze.

Tāpat būtiskas atšķirības ir strādnieku un laukstrādnieku vidū. Šajā zemas kvalifikācijas nodarbinātības grupā 68% sieviešu saņem līdz 20 Ls uz 1 ģimenes locekli, kamēr vīrieši ar tādiem ienākumiem ir par 13% mazāk (53%).

Apskatot nestrādājošo respondentu dzīves līmeni, viskritiskākais tas ir bezdarbniekiem: 9% vīriešu un 11% sieviešu ienākumu vispār nav, bet 73% vīriešu un 61% sieviešu tie ir līdz 20 Ls uz katru ģimenes locekli, sievietēm vairāk esot lielāku ienākumu grupās. Redzams, ka sievietēm bezdarbniecēm ir labāka ekonomiskā situācija nekā vīriešiem. Taču sieviešu vidū ir vēl viena specifiska nenodarbināto grupa, kāda nav vīriešu vidū – mājsaimnieces (18% no visām nestrādājošām sievietēm). Viņu ienākumi lielā mērā līdzinās

bezdarbnieču ienākumiem ar to atšķirību, ka ienākumu vispār nav tikai 2%. Pārējām ienākumi ir ļoti zemi.

Salīdzinoši vislabākais dzīves līmenis no visiem nestrādājošiem respondentiem ir pensionāriem un invalīdiem, kas saņem pensijas. Jāpiebilst, ka vīriešu pensionāru ienākumi ir lielāki nekā sievietēm pensionārēm: 56% vīriešu un 50% sieviešu ienākumi ir no 21-40 Ls uz 1 cilvēku ģimenē. Tie ir labāki rādītāji nekā atsevišķu nodarbināto grupu pārstāvju vidējie rādītāji, piemēram, strādniekiem un laukstrādniekiem, vai ierēdņiem, speciālistiem (ar vidējo izglītību) sakarā ar ģimenes lielumu. Pensionāru mājsaimniecībās ir ievērojami mazāk cilvēku, kas būtu materiāli jāuztur, nekā strādnieku, laukstrādnieku, ierēdņu, speciālistu (ar vidējo izglītību) mājsaimniecībās.

Visai nozīmīga atšķirība ienākumos pēc dzimuma ir studentu un skolnieku vidū. Ienākumi līdz 20 Ls uz 1 cilvēku ģimenē ir 52% sieviešu un 38% vīriešu, no 21-40Ls – 22% sieviešu un 31% vīriešu. Jauniešu labāks ekonomiskais stāvoklis nekā jauniešiem iespējams ir skaidrojams ar to, ka viņi ir vairāk orientēti uz naudas pelnīšanu nekā meitenes, viņi labprātāk iesaistās gadījuma darbos un ātrāk uzsāk darba gaitas.

1994.gads

1994.gadā, apskatot respondentu ienākumus pēc nodarbinātības statusa, redzams, ka vispārtikušākā grupa ir pašnodarbinātie: 29% vīriešu un 23% sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli pārsniedza 60 Ls mēnesī (salīdzinājumam – algoto darbinieku vidū ienākumi virs 60 Ls uz 1 cilvēku ģimenē bija 13% vīriešu un 11% sieviešu). Tāpat kā iepriekšējā gadā, arī 1994.gadā pašnodarbinātie ir viena no grupām ar vislielākajām dzimumatšķirībām ienākumos: gan zemāko ienākumu grupā – līdz 40 Ls (11%), gan augstāko ienākumu grupā – virs 60 Ls (6%). Apskatot sīkāk šo grupu, redzams, ka vīriešu uzņēmēju grupā visvairāk ir uzņēmuma īpašnieki (44%), kam ir vislielākie ienākumi, savukārt, sieviešu uzņēmēju grupā vislielākie ienākumi ir speciālistēm, kam ir privātprakse (26%).

Pārējās statusa grupās – algots darbinieks, bezdarbnieks, pensionārs, skolnieks un students – ienākumi abiem dzimumiem ir visai līdzīgi, atšķirībām nepārsniedzot 6%. Uzņēmums ir mājsaimnieces, kas veido 10% no visām aptaujātajām sievietēm, bet vīriešu vidū šādas statusa grupas nav. Dati rāda,

ka mājsaimnieces lielākoties ir ar zemiem ienākumiem (71% ienākumi uz 1 cilvēku ir līdz 40 Ls), taču ir arī cita veida mājsaimnieces, kas skaitliski ir ievērojami mazāk – tādas, kuru ienākumi ir augsti (16% ienākumi uz 1 cilvēku ir virs 60 Ls).

Vissliktākais materiālais stāvoklis ir ģimenēs, kurās ir bezdarbnieki. 5% sieviešu un 8% vīriešu bezdarbnieku atzina, ka ienākumu viņu ģimenē nav bijis, 61% sieviešu un 60% vīriešu – ka ienākumi ir bijuši līdz 20 Ls uz 1 cilvēku.

Apskatot algotos darbiniekus pēc amata, var teikt, ka augstākie ienākumi vīriešu vidū ir augstākā un vidējā līmeņa vadītājiem un speciālistiem (virs 60 Ls uz 1 ģimenes locekli saņem 18% speciālistu, 17% augstākā līmeņa vadītāji un 27% vidējā līmeņa vadītāji). Aptaujāto sieviešu vidū augstākā līmeņa vadītājas bija ļoti maz (6 cilvēki), un tas liecina par sieviešu līderu mazo skaitu ekonomikā. Līdz ar to dati par šīs nodarbinātības grupas ienākumiem statistiski nav nozīmīgi. Vidējā līmeņa vadītājām un speciālistēm ienākumi uz 1 cilvēku ģimenē ir aptuveni vienādi ar vīriešu ienākumiem (attiecīgi 16% un 18% saņem virs 60 Ls uz 1 ģimenes cilvēku).

Turpinot analizēt atšķirības nodarbināto vidū, jāmin ierindas strādniekus rūpniecībā, celtniecībā, lauksaimniecībā: ja šajā grupā ienākumi uz 1 cilvēku ir līdz 20 Ls 30% vīriešu, tad tādi paši ienākumi ir 45% sieviešu. Arī ierindas darbinieku, ierēdņu vidū vērojamas atšķirības: 74% sieviešu ienākumi ir līdz 40 Ls un 25% sieviešu - virs 40 Ls, savukārt vīriešiem attiecīgi 54% un 43%. Redzams, ka mazkvalificētās profesijās sievietes ir sliktāk atalgotas nekā vīrieši.

1995.gads

1995.gadā pēc pētījumu datiem vislielākās dzimumatšķirības ienākumos joprojām ir pašnodarbinātajiem respondentiem. 28% pašnodarbinātu sieviešu ienākumi uz 1 cilvēku ietilpst zemākajā ienākumu grupā – līdz 20 Ls (vīriešiem – 11%). Tas ir lielākais procents salīdzinājumā ar algotajām (20%) un nestrādājošām (22%) sievietēm, kuru ienākumi ir līdz 20 Ls uz katru ģimenes cilvēku. Pašnodarbināto sieviešu vidū ir arī lielākais cilvēku īpatsvars ar ienākumiem virs 60 Ls – 28% (vīriešiem – 30%). Redzams, ka sieviešu vidū, kas ir pašas sev darba devējas, ir visizteiktākā

polarizācija ienākumu ziņā. Tāpēc rodas jautājums par uzņēmējdarbības, ko veic sievietes, kvalitāti un daudzveidību.

Ja apskata algotos darbiniekus pēc amatiem, tad būtiskas atšķirības ienākumos veidojas starp ierindas darbiniekiem/ ierēdņiem sievietēm un vīriešiem (kas nestrādā apkalpojošā vai tirdzniecības nozarē): ienākumu grupā līdz 20 Ls ir 28% sieviešu un tikai 14% vīriešu, kas nodarbināti šajā amatā. Tāpat atšķirības veidojas lielajās ienākumu grupās – virs 100Ls uz katru ģimenes locekli. Tikai 3% vidējā līmeņa vadītājam ir šādi ienākumi, kamēr vīriešu vidū tie ir 13%.

Nestrādājošo vidū atšķirības ir mazākas. Visievērojamākās (8% apmērā) ir starp bezdarbniekiem, kuru skaitliski vairāk ir vīriešu vidū: sieviešu dzīves līmenis vidēji ir labāks nekā vīriešiem (ienākumi uz 1 cilvēku ģimenē robežās no 21-60Ls ir 36% sieviešu un 27% vīriešu). Tāpat ir jāpiemin mājsaimnieces, kas veido 19% no nenodarbinātām sievietēm (vīriešiem tādas grupas nav) un kuru ienākumi kopumā ir zemi, 69% no viņām saņemot līdz 40 Ls uz 1 cilvēku ģimenē. Tātad kopumā sieviešu un vīriešu grupas ar zemiem ienākumiem nenodarbināto vidū ir procentuāli vienādas.

1996.gads

1996.gadā iedzīvotāju ienākumi tika mērīti savādāk, uzdodot jautājumu, kādi ir bijuši kopīgie ģimenes ienākumi. Līdz ar to arī atšķirības ienākumos šajā gadā ir lielākas nekā iepriekšējos un nākamajos gados, kad ienākumi tiek mērīti uz 1 ģimenes locekli.

Kopumā visatšķirīgākās sieviešu un vīriešu atbildes par ģimenes ienākumiem ir pašnodarbināto grupā. 16% vīriešu un 13% sieviešu ģimenes kopējie ienākumi ir līdz 75 Ls, 69% vīriešu un 80% sieviešu tie ir virs 75 Ls. Ienākumi vispār nav bijuši 12% pašnodarbināto vīriešu un 3% pašnodarbināto sieviešu. Redzams, ka sieviešu ģimeņu ienākumi ir lielāki par vīriešu ģimeņu ienākumiem, kas ir netipiski, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem. Iespējams, ka banku un finansu krīze ekonomikā, kuras negatīvās sekas visizteiktāk bija vērojamas tieši 1996.gadā, lielāku iespaidu ir atstājušas uz vīriešu pašnodarbinātību. Jo pašnodarbināto vīriešu vidū tādu personu skaits, kam nav ienākumu, bija sasniedzis proporcionāli tikpat augstu līmeni, kā bezdarbnieku vidū (12%).

Atšķirības ģimenes ienākumos ir arī nestrādājošiem respondentiem: 45% vīriešu un 44% sieviešu ienākumi ir līdz 75Ls, un 39% vīriešu un 31% sieviešu tie ir virs 75 Ls. Bet bez ienākumiem ir 12% vīriešu un 8% sieviešu ģimeņu. Redzams, ka sievietēm pārsvarā ir vidēji ienākumi, nedaudz retāk tie ir lieli vai to vispār nav.

Algotajiem darbiniekiem neatkarīgi no dzimuma ģimenes ienākumi dominē ienākumu grupā virs 75 Ls (71% vīriešu un 66% sieviešu) un kopumā ir visai līdzīgi. Atšķirības ir tikai konkrētās nodarbinātības grupās: vīriešiem speciālistiem (bez vadītāja pienākumiem) ienākumi ģimenē lielākoties ir virs 100Ls (69%), sievietēm speciālistēm nedaudz retāk ģimenes ienākumi ir virs 100 Ls – 54%. Atšķirības ienākumos ir arī ierindas darbiniekiem tirdzniecībā, apkalpojošā sfērā, kas uzskatāma par feminizētu nozari: vīrieši (55%) biežāk atzīst, ka ģimenes ienākumi ir virs 100 Ls, nekā sievietes (42%).

1997.gads

1997.gada pētījumos tiek mērīti izdevumi (nevis ienākumi) uz 1 ģimenes locekli.

Pašnodarbināto respondentu vidū (neieskaitot zemniekus, kas šajā gadā tiek izdalīti kā atsevišķa grupa) ir izteikta tendence sievietēm izdot mazākas naudas summas uz 1 ģimenes locekli nekā vīriešiem: virs 60 Ls izdod lielākā daļa vīriešu, proti, 55%, kamēr tikpat lielas naudas summas izdod tikai 27% sieviešu. Un otrādi, mazas naudas summas (līdz 60Ls) izdod 29% vīriešu un 67% sieviešu. Tādējādi dzimumatšķirības pašnodarbināto vidū ir uzskatāmas par vislielākajām.

Zemnieku skaits no visiem strādājošiem respondentiem ir ļoti mazs (kopā 4%), sevišķi sieviešu vidū (1%). Tāpēc šo nodarbinātības grupu var uzskatīt par visai maznozīmīgu.

Vadītāji un vadošie speciālisti neatkarīgi no dzimuma katru mēnesi izdod vidēji lielas naudas summas: no 21-60 Ls - 46% sieviešu un 43% vīriešu, no 61-100 Ls – 25% sieviešu un 24% vīriešu. Arī augstākajā izdevumu grupā, virs 100 Ls uz 1 cilvēku, atšķirības sieviešu un vīriešu vidū statistiski nav vērā ņemamas (attiecīgi 14% un 12%).

Fiziskā darba strādnieki, kas skaitliski ir lielākā nodarbināto grupa vīriešu vidū (47%), ir viena no mazāk nodrošinātām strādājošo grupām

kopumā. Vislielākās dzimumatšķirības ir zemāko izdevumu grupā: līdz 20 Ls uz 1 cilvēku ģimenē izdod 22% sieviešu un 10% vīriešu, kas veic fizisku darbu, no 21-40 Ls uz 1 cilvēku izdod 37% sieviešu un 32% vīriešu. Savukārt, lielākās izdevumu grupās dominē vīrieši. Tādējādi šajā "vīriešu" profesijā vīriešu atalgojums ir labāks par sieviešu.

Vēl viena nodarbināto grupa, kas 1997.gada aptaujās ir izdalīta, ir ierēdņi, kalpotāji, kas skaitliski ir vislielākā strādājošu sieviešu vidū (56%). Arī šajā grupā ir vērojamas atšķirības starp sievietēm un vīriešiem, kad sieviešu izdevumi biežāk ir mazi un retāk – lieli.

No nestrādājošo respondentu grupas izceļas studenti, skolnieki; viņu vidū ir 11% liela atšķirība zemāko ienākumu grupā pēc dzimuma: 54% sieviešu, kas mācās vai studē, atzīst, ka ģimenes izdevumi ir līdz 40Ls uz katru ģimenes locekli, to pašu atzīst 43% vīriešu, kas mācās vai studē.

Bezdarbniekiem un pensionāriem dzīves līmenis ir nosacīti līdzīgs pēc dzimuma. Nestrādājošās sievietes izceļas ar mājsaimnieču grupu (17% no visām nestrādājošām), kas vīriešu vidū ir 1% apmērā un ir statistiski nenozīmīga. Šīs grupas ekonomiskais stāvoklis ir slikts, neskatoties uz to, ka viņu vidū ir vislielākais īpatsvars (5%) nestrādājošu cilvēku, kuru izdevumi uz 1 ģimenes locekli pārsniedz 100 Ls.

1998.gads

1998.gadā uzņēmēju ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir līdzīgāki pēc dzimuma nekā citos gados: vīriešu uzņēmēju ienākumi ir krituši (ienākumi līdz 60Ls uz 1 ģimenes locekli ir 49% vīriešu un 47% sieviešu, bet virs 60Ls uz katru ģimenes locekli – 42% vīriešu un 33% sieviešu). Jāpiebilst, ka pašnodarbinātu sieviešu ir ļoti maz (pārsvarā uzņēmuma vai veikala īpašnieces) – 2% no visām respondentēm jeb 4% no visām strādājošām respondentēm. Līdz ar to šī grupa ir skaitliski pārāk maza, lai to sīkāk analizētu.

Vispārīgi raksturojot vīriešus uzņēmējus, var teikt, ka zemnieki dominē zemu ienākumu grupās, bet uzņēmuma, veikala īpašnieki, arī tie, kam ir privātprakse – vidēju un lielu ienākumu grupās.

Algotu darbinieku grupas ienākumi pēc dzimuma ir līdzīgi, atšķirība ir tikai lielāko ienākumu grupā – virs 100Ls uz 1 ģimenes locekli, kura vīriešiem

ir 13% liela, bet sievietēm – 8%. Visbiežāk vīriešu vidū tie ir vidējā līmeņa vadītāji (33% no vidējā līmeņa vadītājiem) un ierēdņi, kalpotāji (20% no ierēdņiem, kalpotājiem), kas atzīst, ka ienākumi uz katru ģimenes locekli ir virs 100 Ls. Sieviešu vidū tās ir speciālistes (11% no visām speciālistēm).

Savukārt, vismazāk apmaksātie amati vīriešu vidū ir nekvalificēti un kvalificēti strādnieki: attiecīgi 53% un 35% no viņiem atzīst, ka ienākumi uz katru ģimenes locekli ir līdz 40Ls. Arī sieviešu vidū tie ir amati ar viszemāko ienākumu līmeni uz katru ģimenes locekli: 52% nekvalificētu strādnieču un 42% kvalificētu strādnieču ienākumi uz katru ģimenes locekli ir līdz 40 Ls.

Pārējās ieņemamā amata grupās ienākumi sievietēm un vīriešiem kopumā ir līdzīgi.

Būtiskas dzimumatšķirības ir nestrādājošo vidū, sevišķi bezdarbnieku vidū. Sievietes – bezdarbnieces ir nedaudz labāk nodrošinātas nekā vīrieši, kuriem vairāk nekā pusei (51%) ienākumi uz katru ģimenes locekli ir līdz 20 Ls (sievietēm – 43%). Tāpat sieviešu – bezdarbnieču skaits ienākumu grupā no 41-60 Ls uz katru ģimenes locekli ir par 14% lielāks, proti, 19% (vīriešiem – 5%).

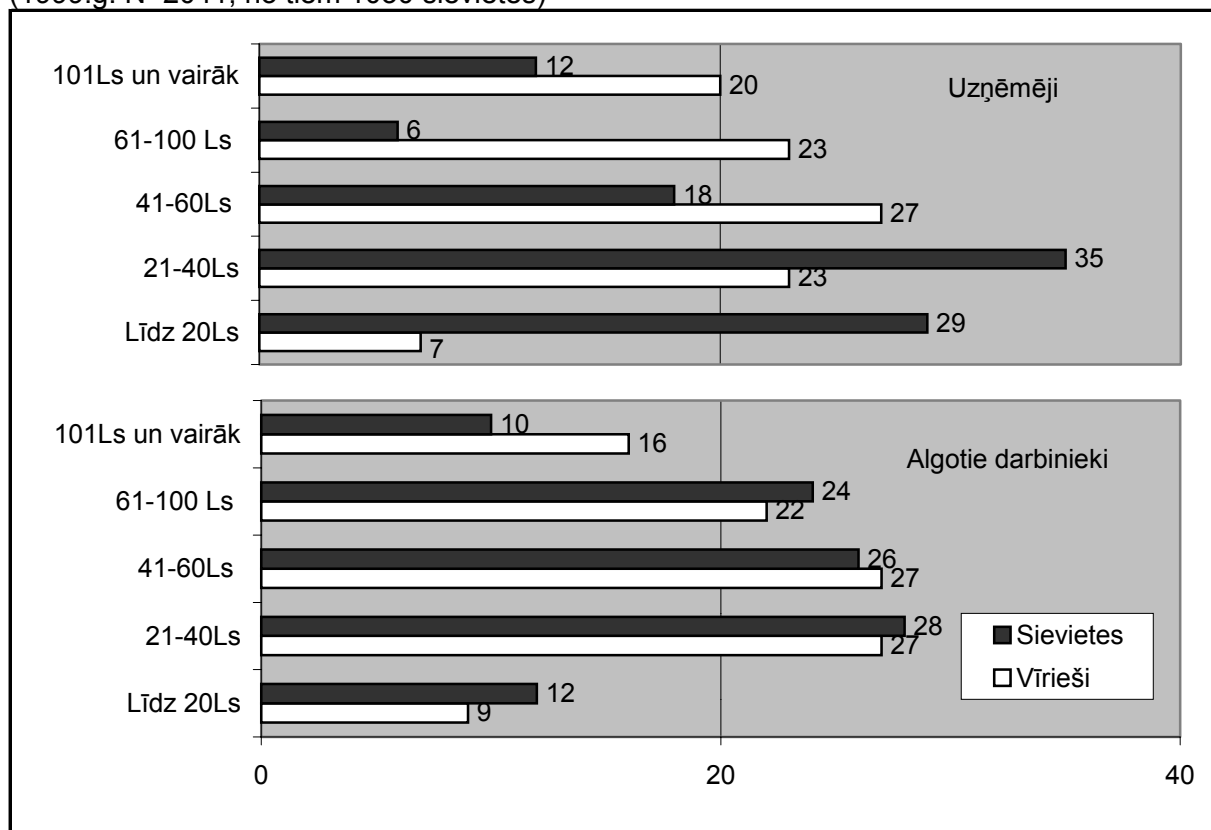
Nestrādājošo vidū ir statusa grupa, kas, pēc pētījuma datiem, ir raksturīga tikai sievietēm – māsaimnieces. Viņu dzīves līmenis ir zemāks nekā iepriekšējos gados, jo 1998.gada pētījumā neviena no aptaujātajām māsaimniecēm nav atbildējusi, ka ienākumi uz 1 ģimenes locekli pārsniedz 100 Ls.

1999.gads

1999.gada dati liecina, ka dzimumatšķirības darba devēju ienākumos atkal ir pieaugušas: sieviešu ienākumi dominē ienākumu grupās līdz 20 Ls un no 21-40 Ls uz 1 ģimenes cilvēku (kopumā 64%) (skat. 6.zīm.). Vīriešu darba devēju vidū tādu respondentu ir ievērojami mazāk (30%), mazāk par tiem, kam ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku ir virs 60 Ls mēnesī (kopumā 43%).

6.zīmējums. Vīriešu un sieviešu - uzņēmēju un algoto darbinieku – ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (1999.gads)

(1999.g. N=2041, no tiem 1030 sievietes)

Avots: Baltijas Datu nams.

Ienākumi algotiem darbiniekiem, arī bezdarbniekiem un pensionāriem pēc dzimuma ir līdzīgi. Sievietes – algotās darbinieces biežāk dominē ienākumu grupās līdz 100 Ls mēnesī, kamēr vīrieši ir pārsvarā ienākumu grupā virs 100 Ls mēnesī.

Atšķirības ir pašu nodarbinātības statusu grupu vidū, jo sievietēm ir arī tādas nodarbinātības grupas kā atrašanās bērna kopšanas atvaļinājumā un māsaimnieces. Bērna kopšanas atvaļinājumā esošām sievietēm ekonomiskais stāvoklis ir labāks par māsaimniecēm, no kurām 71% ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku ir līdz 40 Ls.

Ienākumu līmenis ir paaugstinājies skolniecēm, studentēm attiecībā pret skolniekiem, studentiem. Sieviešu vidū par 12% vairāk ir tādu, kam ģimenē ienākumi uz katru ģimenes locekli ir 41 lats un vairāk, nekā jaunu vīriešu vidū.

Apskatot algotos darbiniekus pēc ieņemamā amata, izceļas speciālistu grupa. Lielākajā ienākumu grupā, t.i., virs 100 Ls uz 1 ģimenes locekli ietilpst

28% speciālistu vīriešu un 17% speciālistu sievietes. Sievietes izteikti dominē zemu ienākumu grupās – līdz 20 Ls un no 21-40 Ls, strādādamas tādos amatos kā kvalificēts un nekvalificēts strādnieks, kā arī sastāda augstāku procentu (par 14%) nekā vīrieši zemu ienākumu grupā, kas strādā apkalpojošā sfērā, militārajā vai glābšanas dienestā.

Laikā no 1993. – 1999.gadam ir mainījusies amatu struktūra nodarbinātības sfērā: ja 1993.gadā sieviešu vidū ļoti izplatīts amats ir ierēdnis, kalpotājs (45% no visām strādājošām sievietēm) un strādnieks (30% no visām strādājošām sievietēm), tad 90.gadu beigās to apjoms ir krietni krities un 1999.gadā ierēdņu, kalpotāju skaits ir samazinājies līdz 27% sieviešu vidū, bet speciālista amata izplatība pieauga līdz 26% vīriešu vidū. Vislielākā nodarbinātība vīriešu vidū 1993.gadā bija strādnieka amatā (gan kvalificēta, gan nekvalificēta) – 62% no visiem strādājošiem vīriešiem, un arī 1999.gadā kā strādnieki strādā 58% no visiem nodarbinātajiem vīriešiem (jeb 47% kvalificētu un 11% nekvalificētu strādnieku). Taču ienākumi uz 1 ģimenes locekli atspoguļo situāciju, kad sieviešu ienākumi šajos gados saglabājas zemāki par vīriešu ienākumiem, jo lielākajās ienākumu grupās (no 61-100 Ls un virs 101 Ls) dominē vīrieši.

Apskatot datus par ienākumiem laikā no 1993.-1999.gadam pa specialitātēm, redzams, ka sievietes saņem mazāk, strādājot gan “vīriešu” profesijās (kur dominē vīriešu nodarbinātība), gan “sieviešu” profesijās (kur dominē sieviešu nodarbinātība). Tādējādi nav vērojama korelācija (saistība) starp dzimumu, kas dominē konkrētajā nodarbinātības nozarē, un abu dzimumu apmaksas izlīdzināšanos.

Sākot ar 1993.gadu, vislielākās atšķirības ienākumos pēc dzimuma ir pašnodarbinātajiem. Šajā grupā ietilpst uzņēmuma, veikala īpašnieki, cilvēki ar privātpraksi un lauksaimnieki. Pašnodarbinātības grupā sievietes ienākumi ir ievērojami zemāki nekā vīriešiem, tāpēc rodas jautājums, ar kāda veida uzņēmējdarbību sievietes nodarbojas un cik kvalitatīva tā ir. Jāpiebilst, ka vislabāk nodrošinātas ir tās sievietes, kas ir speciālistes ar privātpraksi. Ļoti krasas dzimumatšķirības pašnodarbināto grupā bija vērojamas 1993.gada, arī 1995.gada un 1999.gada datus. Tikai vienīgo reizi - 1996.gada pētījumā - sieviešu ģimeņu kopīgie ienākumi bija lielāki par vīriešu. Iespējams, ka banku

un finansu krīze būtiskāk ir ietekmējusi vīriešu pašnodarbinātību nekā sievietes. Taču tāda apgalvojuma pamatošanai ir nepieciešama sīkāka šīs profesionālās grupas izpēte.

Vidējā līmeņa vadītāji un speciālisti ir tā grupa, kas ir viena no pārticīgākajām. Arī pēc dzimuma tā ir ar vislīdzīgākajiem ienākumiem.

Savukārt, kvalificētu un nekvalificētu strādnieku grupa un ierēdņi, kalpotāji ir vienas no mazāk nodrošinātām grupām ar visbūtiskākajām dzimumatšķirībām: sievietes dominē mazākajās ienākumu grupās, vīrieši – lielākajās.

Nenodarbināto grupā vislabāk pārtikušie ir pensionāri un invalīdi, kas saņem pensijas. 1993.gadā vīriešu pensionāru stāvoklis ir nedaudz labāks par sievietes, taču turpmāko gadu laikā šīs atšķirības samazinās un ir statistiski neievērojamas.

Viszemākais dzīves līmenis no visiem nestrādājošiem ir bezdarbniekiem. Baltijas Datu nama veiktie pētījumi liecina, ka vīriešu bezdarbnieku ir nedaudz vairāk nekā sievietes. Sevišķi izteikti tas bija 1995.gadā, kad vīrieši bezdarbnieki veidoja 13% no visiem aptaujātajiem vīriešiem un sievietes bezdarbnieces – 6% no visām aptaujātajām sievietēm, un 1996.gadā, kad vīrieši bezdarbnieki bija 18% no visiem respondentiem, sievietes bezdarbnieces – 11% no visām respondentēm. Pārējos gados atšķirība svārstās no 3-4% un ir maznozīmīga. Sievietēm bezdarbniecēm kopumā ir raksturīgi augstāki ienākumi nekā vīriešiem bezdarbniekiem, kuru vidū (salīdzinājumā ar sievietēm) vairāk ir arī tādu, kas atzīst, ka ģimenei vispār nav ienākumu.

Nenodarbināto sievietes vidū ir tāda statusa grupa, kas vīriešiem nav raksturīga – mājsaimnieces. Viņas var iedalīt divos tipos: tādas, kas dzīvo nabadzīgi un kas skaitliski ir ievērojami lielāka, un tādas, kas ir pārtikušas. Pēdējā tipa sievietes ir maz un to skaits pēdējo 7 gadu laikā ir svārstījies no 2-8%.

Tāpat nevienmērīgi ienākumi ģimenē ir skolniekiem, studentiem un skolniecēm, studentēm. Ir atsevišķi gadi, kad jaunieši ir labāk nodrošināti (1993, 1997, 1998), un ir atsevišķi gadi, kad jaunietes ir labāk nodrošinātas (1995, 1999).

Kopumā sieviešu ienākumi un dzīves līmenis ir saistīts ar nodarbošanās veidu un ieņemamo amatu konkrētajā nozarē. Taču sievietes pārsvarā visās profesionālajās grupās saņem nedaudz mazāk nekā vīrieši, it sevišķi tajās, kas neprasa augstu kvalifikāciju un izglītības līmeni.

Ģimenes statuss

Pēdējo 7 gadu laikā jautājums par ģimenes stāvokli aptaujās ir mainījies sakarā ar cilvēku kopdzīves formu skaitliskām izmaiņām. Piemēram, arvien populārāka jauniešu vidū ir civillaulība, tāpēc no 1998.gada šī grupa tiek mērīta atsevišķi. Arī precējušies, bet kas dzīvo šķirti, sākot ar 1997.gadu tiek atdalīti no tādiem, kas ir oficiāli šķīrušies.

1994.gada dati atspoguļo ģimenes stāvokļa lielo ietekmi uz cilvēka labklājības līmeni. Vislīdzīgākie ienākumi uz 1 ģimenes locekli pēc dzimuma ir neprecētajiem respondentiem un tādiem, kas precējušies vai dzīvo kopā. Šajās grupās, neskatoties uz visai līdzīgo ienākumu līmeni, sievietes par 4-6% vairāk saņem vidējus ienākumus, kamēr vīrieši – augstākus (līdz 40 Ls uz 1 ģimenes locekli saņem neprecējušies: vīrieši – 61%, sievietes – 67%; precējušies, civillaulībā dzīvojoši: vīrieši – 71%, sievietes – 75%). Kā no datiem redzams, tad zemākajās ienākumu grupās vairāk ir precējušos un tādu, kas dzīvo civillaulībā.

Arī vīriešu atraitņu ienākumi biežāk ir augstākajās ienākumu grupās (no 61-100 Ls un virs 100 Ls) par tāda paša ģimenes statusa sievietēm: 10% vīriešu un 2% sieviešu.

Taču vislielākās atšķirības starp vīriešiem un sievietēm ir šķīrušos vidū vai tādu, kas dzīvo šķirti, vidū: ienākumu vispār nav bijis 4% sieviešu un 9% vīriešu, ienākumi līdz 40 Ls uz 1 ģimenes cilvēku ir 82% sieviešu un tikai 49% vīriešu, savukārt, ienākumi no 41 Ls līdz 101 un vairāk latiem ir tikai 13% sieviešu un 40% vīriešu. Tādējādi vīrieši, kas ir šķirti vai dzīvo šķirti, ir ekonomiski vislabāk nodrošināti salīdzinājumā ar citām vīriešu grupām, kamēr sieviešu vidū ir gluži pretēji. Šķīroties vai dzīvojot šķirti, dzīves līmenis strauji krītas un ir daudz sliktāks par neprecētu vai precētu sieviešu stāvokli. To varētu skaidrot tādējādi, ka šķiršanās gadījumā bērni visbiežāk paliek mātes

aprūpē, kas arī ietekmē ienākumu līmeņa pazemināšanos uz 1 cilvēku ģimenē.

1996.gads ir nākošais gads, kad anketās tiek iekļauts jautājums par ģimenes statusu. Tā kā 1996.gadā tiek prasīti ģimenes kopējie ienākumi, tad to līmenis ir ievērojami augstāks un nav salīdzināms ar pārējiem gadiem.

Kopējās tendences ienākumos pēc ģimenes statusa ir visai līdzīgas ar 1994.gada datiem. Neprecētiem respondentiem dzimumatšķirības ir nelielas un veidojas zemu ienākumu grupā no 26-50Ls, kur ir 25% neprecētu sieviešu un 14% neprecētu vīriešu. Savukārt, ienākumu grupā 101 un vairāk lati ir 31% neprecētu vīriešu un 26% neprecētu sieviešu.

Precētu vidū vai tādu vidū, kas dzīvo civillaulībā, ģimenes kopīgie ienākumi ir ļoti līdzīgi, atšķirībām nesasniedzot 5% robežu, ko varētu uzskatīt par statistiski nozīmīgām atšķirībām.

1996.gadā atšķirības ienākumos pēc dzimuma šķirti vai precētiem, kas dzīvo šķirti, nav tik ievērojamas. Vislielākās atšķirības pēc dzimuma 16% apmērā ir respondentu grupā, kuri saka, ka ģimenei vispār nav bijuši ienākumi: 20% vīriešu un 4% sieviešu.

Atraitņu grupā ienākumu atšķirības joprojām saglabājas lielo ienākumu grupās no 76-100 Ls un virs 100 Ls: tādi ienākumi ir 30% vīriešu – atraitņu un 21% sieviešu – atraitņu (atšķirībai sasniedzot 9%).

1997.gadā tiek mērīts respondentu dzīves līmenis ar jautājumu par izdevumiem uz 1 cilvēku ģimenē. Šajā pētījumā atšķiras anketā izdalītās ģimenes statusa grupas no citos gados izdalītajām.

Neprecēto respondentu vidū izdevumi uz katru ģimenes locekli ir visai līdzīgi, sievietēm par 8% vairāk dominējot zemu izdevumu grupā - no 21-40Ls (35% sieviešu un 27% vīriešu), un vīriešiem tik pat daudz – par 8% vairāk - dominējot augstu izdevumu grupā no 61 un vairāk latiem (14% sieviešu un 22% vīriešu).

Precētiem respondentiem un tiem, kas dzīvo civillaulībā, izdevumi pēc dzimuma ir ļoti līdzīgi.

1997.gadā pirmo reizi atsevišķi izdala tādu ģimenes statusu kā precējies, bet dzīvo šķirti. Šī grupa veido 2% no visiem respondentiem gan sieviešu, gan vīriešu vidū, un ir skaitliski niecīga, lai tiktu salīdzināta un analizēta pēc dzimuma pa izdevumu grupām.

1997.gadā vienā sociālā grupā tiek apvienoti šķīrušies respondenti un tie, kas ir atraitņi. Šajā grupā sievietes izteikti mazāk izdod naudu uz 1 ģimenes locekli nekā vīrieši: līdz 40Ls uz 1 cilvēku izdod 57% sieviešu un (par 14% mazāk) 42% vīriešu, bet no 61Ls un vairāk uz 1 cilvēku ģimenē izdod 13% sieviešu un (par 7% vairāk) 20% vīriešu.

1998.gadā ģimenes statusa ietekme uz ienākumu līmeni ir bez būtiskām atšķirībām no iepriekšējos gados novērotajām tendencēm. Neprecētajiem respondentiem ienākumi pēc dzimuma ir līdzīgi, ar tendenci sievietēm par 7% retāk būt ienākumu grupā līdz 20Ls uz 1 cilvēku ģimenē (13% vīriešu un 6% sieviešu), un par 8% biežāk būt ienākumu grupā no 21-40 Ls uz 1 cilvēku ģimenē (14% vīriešu un 22% sieviešu).

Precēto respondentu ienākumi ir arī līdzīgi, tikai 6% liela atšķirība ir vērojama lielākajā ienākumu grupā uz 1 cilvēku ģimenē - vairāk par 100Ls. Tik daudz ienākumi ir 8% precētu vīriešu un 2% precētu sieviešu.

Civillaulībā dzīvojošo skaits ir neliels – 5% no visiem vīriešiem un 4% no visām sievietēm. Šī ir zemu un vidēju ienākumu sociālā grupa, lai gan ir 17% vīriešu un 7% sieviešu, kuru ienākumi uz 1 cilvēku ģimenē sasniedz 101 un vairāk latus.

Precējušies, bet dzīvo šķirti, ir pavisam neliels respondentu skaits – 1% no visiem aptaujātajiem jeb 16 cilvēki. Tas ir pārāk mazs skaits, lai atspoguļotu visu precēto, kas dzīvo šķirti, dzīves līmeni. Taču šīs grupas aptaujāto pārstāvju ienākumi pārsvarā ir zemi.

Šajā gadā šķīrušies respondenti atzīst, ka ienākumi pārsvarā ir zemi vai vidēji: 37% sieviešu un 33% vīriešu ienākumi uz 1 cilvēku ģimenē ir līdz 40 Ls, bet 42% sieviešu un 37% vīriešu – no 41-60 Ls uz 1 cilvēku. Visos analizētajos gados būtiskas atšķirības ir šīs grupas procentuālajam īpatsvaram sieviešu un vīriešu vidū. 1998.gadā šķīrušies ir 4% vīriešu un 16% sieviešu. Tādējādi sievietes, kuru stāvokli šķiršanās pasliktina daudz būtiskāk, ir skaitliski vairāk aptaujāto vidū nekā vīrieši.

Atraiņņu grupā dzimumatšķirības joprojām saglabājas lielāko ienākumu grupā, kur vīriešu ir par 7% vairāk: 21% vīriešu – atraiņņu un 14% sieviešu – atraiņņu ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir 61-100 Ls un vairāk par 100 Ls. Jāpiebilst, ka šī sociālā grupa ir arī ievērojami lielāka sieviešu vidū: atraitņi ir 4% no visiem vīriešiem un atraitnes – 18% no visām sievietēm. Tas

skaidrojams ar garāku sieviešu mūžu un vīriešu lielāku varbūtību ciest nelaimes gadījumos (skat. *Latvijas statistikas gadagrāmata 1999*).

1999.gada dati atspoguļo tās pašas tendences, ko iepriekšējos gados: precēto dzīves līmenis pēc dzimuma ir ļoti līdzīgs. To vidū, kas dzīvo civillaulībā, sievietes ir vairāk koncentrētas zemu ienākumu grupās, kamēr vīrieši – augstu ienākumu grupās. Ienākumu grupā līdz 40Ls uz katru ģimenes locekli ir 55% sieviešu, kas dzīvo civillaulībā, un 43% vīriešu, kas dzīvo civillaulībā. Bet ienākumu grupā no 41-60 Ls ir 11% sieviešu un 21% vīriešu.

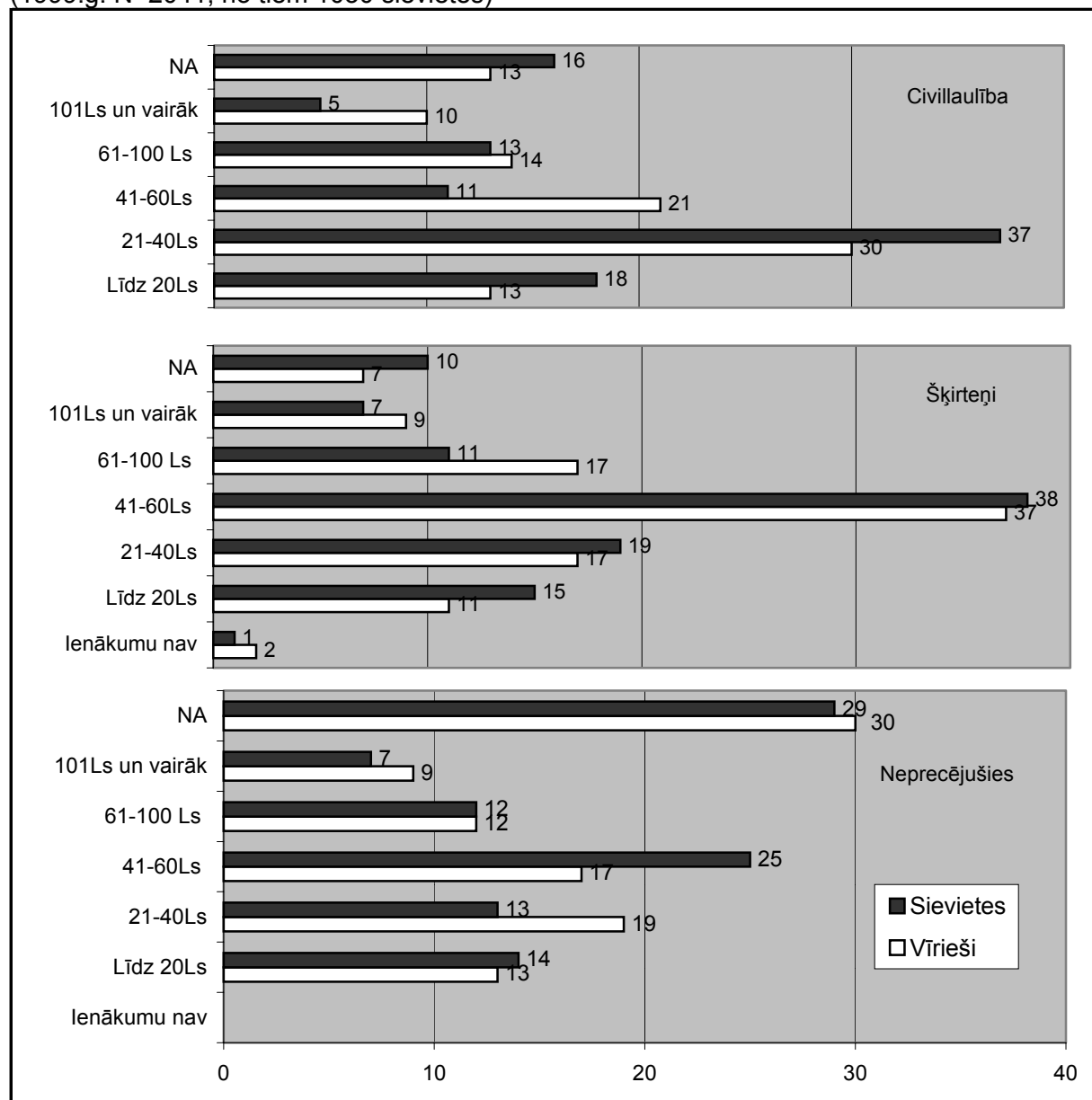
Precējušos, bet dzīvo šķirti, grupa joprojām saglabājas skaitliski ļoti maza – 1% gan sieviešu, gan vīriešu vidū. Tā ir pārāk maza sīkākai analīzei, taču kopējā tendence ir zemi ienākumi: izteiktāk - sievietēm, mazāk izteiktāk – vīriešiem.

Šķīrušos skaits abās dzimuma grupās ir atšķirīgs, līdzīgi iepriekšējiem gadiem vairāk ir šķirtu sieviešu (15% no visām sievietēm) nekā šķirtu vīriešu (5% no visiem vīriešiem). Būtiskākās atšķirības ienākumos starp abām dzimumu grupām ir augstāko ienākumu grupā – no 61-100 Ls un virs 100 Ls uz 1 ģimenes locekli. Tik lieli ienākumi ir 26% šķirtu vīriešu un 18% šķirtu sieviešu (skat. 7.zīm.). Tāpēc ir secināms, ka sievietes pēc laulības šķiršanās kļūst nabadzīgākas nekā vīrieši, kuru ienākumi ir labāki par precētu vīriešu un tādu vīriešu, kas dzīvo civillaulībā, ienākumiem.

Neprecēto respondentu vidū sievietēm biežāk par vīriešiem ienākumi koncentrējas no 41-60 Ls uz 1 ģimenes locekli (25% sieviešu un 17% vīriešu) un retāk – zemākās ienākumu grupās, proti, līdz 40 Ls (27% sieviešu un 32% vīriešu).

7.zīmējums. Vīriešu un sieviešu – civillaulībā dzīvojošu, šķirteņu un neprecēto-ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (1999.gads)

(1999.g. N=2041, no tiem 1030 sievietes)

Avots: Baltijas Datu nams.

Atraitņu ienākumi ir līdzīgi, un šajā gadā pēc dzimuma īpaši neatšķiras.

Varam secināt, ka vispārticīgākās ir precētās un neprecētās sievietes, savukārt, visnabadzīgākās – precētās sievietes, kas dzīvo šķirti, un civillaulībā dzīvojošās sievietes. Vīriešu vidū aina ir nedaudz atšķirīga: vispārtikušākie ir šķīrušies vīrieši un precēti vīrieši, bet visnabadzīgākie – vīrieši, kas ir precējušies, bet dzīvo šķirti.

Apkopojot informāciju no 1993.-1999.gadam, redzams, ka ģimenes statusam ir ļoti ievērojama ietekme uz respondenta ienākumu līmeni.

Vairākas sakarības, kas izriet no 1993.-1999.gadā iegūtajiem datiem:

- neprecēti cilvēki - kā sievietes, tā vīrieši – ir labi nodrošināti un nekad nav nabadzīgākā sociālā grupa pēc ienākumiem. 1996., 1997.gadā neprecētās sievietes ir ar nedaudz zemākiem ienākumiem nekā neprecētie vīrieši, bet 1998.un 1999.gadā situācija mainās un lielāki ienākumi ir neprecētām sievietēm;
- precēto cilvēku ienākumi, ja salīdzina pēc dzimuma, ir vislīdzīgākie, nelielām atšķirībām 5-7% apmērā parādoties lielāko ienākumu grupā – virs 100Ls uz katru ģimenes locekli. Vīrieši šajā grupā biežāk ietilpst nekā sievietes;
- precēti, bet dzīvo šķirti, kā atsevišķa grupa tiek izdalīta sākot ar 1997.gadu. Skaitliski tā ir ļoti maza – 1-2% no visiem respondentiem – un tāpēc detalizētāka analīze nav iespējama. Kopējā tendence ir tāda, ka šī sociālā grupa ir ar ļoti zemiem ienākumiem, sevišķi sievietes, un ir uzskatāma par vienu no nabadzīgākajām sociālajām grupām;
- civillaulībā dzīvojošie respondenti tiek atsevišķi nodalīti kopš 1998.gada. Pēdējo 2 gadu laikā civillaulībā dzīvojošo skaits ir svārstījies 5-6% robežās no visiem respondentiem. Šī grupa ir visai diferencēta pēc dzimuma: sievietes ir zemu un vidēju ienākumu grupās, kamēr vīrieši – vidējās un augstākās ienākumu grupās;
- šķīrušies respondenti ir tā sociālā grupa, kas skaitliski būtiski atšķiras pēc dzimuma. Sievietes šķīrušās ir aptuveni 3-4 reizes biežāk nekā vīrieši: 1998.gadā šķīrušies bija 16% sieviešu un 4% vīriešu, 1999.gadā – 15% sieviešu un 5% vīriešu.

Skaitliskās atšķirības nav vienīgās. Arī ienākumu ziņā vīrieši atšķiras no sievietēm. Šķirtām sievietēm ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir vidēji zemāki nekā vīriešiem, kuri īpaši 1999.gadā pārējo vīriešu vidū izcēlās ar augsto dzīves līmeni un vienu no lielākajām grupām, kuras ienākumi uz 1 cilvēku ģimenē bija virs 61 lata un vairāk (26%);

- atraitņi ir tā grupa, kurai ir vislielākās skaitliskās atšķirības starp sievietēm un vīriešiem. Pēdējo gadu pētījumos atšķirības ir pieaugušas: ja 1994.gadā atraitņi bija 3% no visiem vīriešiem un 12% no visām sievietēm,

tad 1999.gadā atraitņi bija 4% no visiem vīriešiem un 21% no visām sievietēm.

Vīriešiem atraitņiem ienākumi atšķiras no sieviešu ienākumiem lielāko ienākumu grupās (no 61-100 Ls un virs 100 Ls uz 1 ģimenes locekli): jau 1994.gadā vīrieši šajā grupā bija 10%, bet sievietes – 2%, līdzīgi arī 1998.gadā – 21% bija vīriešu un 14% sieviešu.

Bērnu skaits ģimenē

Šis jautājums ir grūti analizējams, jo gadu gaitā ir ļoti bieži mainījies šī jautājuma formulējums. Tāpēc ienākumu un bērnu skaita savstarpējā ietekme tiks analizēta pa konkrētiem gadiem, apakšnodaļas beigās kopsavilkumā summējot vispārīgus secinājumus.

1993.gads

1993.gadā respondentiem tika jautāts, cik ir bērnu ģimenē, kas jaunāki par 16 gadiem. Gadījumos, kad nav neviena bērna vecumā līdz 16 gadiem, 51% sieviešu un 47% vīriešu ienākumi bija līdz 20 Ls uz 1 ģimenes cilvēku. Tātad sieviešu ienākumi ir zemāki arī tādos gadījumos, kad nav mazu bērnu.

Ģimenē esot vienam bērnam vecumā līdz 16 gadiem, būtiski pazeminās sieviešu ekonomiskais stāvoklis: līdz 20 Ls uz 1 cilvēku saņem jau 61% sieviešu. Savukārt, vīriešu stāvoklis gandrīz nav mainījies: zemākā ienākumu grupa (līdz 20 Ls) ir palielinājusies tikai par 3% (50%), kas skaitliski nav vērā ņemama izmaiņa.

Ģimenē ar diviem bērniem vecumā līdz 16 gadiem ekonomiskais stāvoklis ir vēl sliktāks, taču pasliktināšanās ir ievērojamāka sievietēm nekā vīriešiem. Līdz ar to pieaug arī vīriešu un sieviešu, kuriem ir 2 bērni vecumā līdz 16 gadiem, savstarpējā atšķirība dzīves līmenī: ienākumi līdz 20 Ls uz 1 cilvēku ir 71% sieviešu un 59% vīriešu.

Ģimenēs ar trim bērniem vecumā līdz 20 Ls uz 1 cilvēku sieviešu un vīriešu dzīves līmenis ir aptuveni vienāds sakarā ar vīriešu ienākumu strauju kritumu: 82% vīriešu un 85% sieviešu ienākumi uz 1 cilvēku ir līdz 20 Ls.

Ģimenēs ar 4 un vairāk bērniem vecumā līdz 16 gadiem nabadzība ir ļoti izteikta. Reti kurai ģimenei ienākumu līmenis uz 1 cilvēku pārsniedz 20 Ls

robežu (0,4% jeb 2 cilvēkiem ar 4 un vairāk bērniem vecumā līdz 16 gadiem no visiem respondentiem).

Tādējādi 1993.gadā mazu bērnu skaits ģimenē ļoti būtiski ietekmē abu vecāku, taču daudz nozīmīgākā pakāpē sieviešu nekā vīriešu, dzīves līmeni. Visstraujākais ienākumu kritums ir ģimenēm ar 3 maziem bērniem attiecībā pret ģimenēm ar 2 maziem bērniem.

1994.gads

1994.gada aptaujās jautājumā par bērnu skaitu ģimenē tiek minēts bērnu vecums "jaunāki par 15 gadiem". Kopumā ienākumi šajā gadā ir augstāki nekā iepriekšējā sakarā ar cenu un algu pieaugumu.

Respondenti, kuriem nav bērnu vecumā līdz 15 gadiem, ir vispārtikušākā grupa kā vīriešu, tā sieviešu vidū, tomēr sievietēm ir zemāki ienākumi šajā grupā nekā vīriešiem: 58% sieviešu un 50% vīriešu ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku ir no 21-40Ls, bet 13% sieviešu un 17% vīriešu ienākumi ir no 41-60 Ls.

Ģimenē esot bērnam līdz 15 gadu vecumam, dzīves līmenis strauji krītas abu dzimumu grupās, taču sievietēm tas ir par 5% izteiktāk: 40% sievietēm un 35% vīriešu ienākumi uz 1 cilvēku ietilpst zemākajā grupā – līdz 20 Ls – un 36% sieviešu un 33% vīriešu – no 21-40 Ls uz vienu ģimenes cilvēku.

Ģimenēs ar 2 bērniem līdz 15 gadu vecumam dzīves līmenis ir vēl zemāks. Jāpiebilst, ka šīs grupas ienākumi pēc dzimuma ir vislīdzīgākie salīdzinājumā ar citām grupām. 48% sieviešu un 45% vīriešu ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku ir līdz 20 Ls, bet 31% sieviešu un 29% vīriešu – no 21-40 Ls.

Sieviešu stāvoklis visstraujāk pasliktinās, pieaugot bērnu skaitam līdz 3, kas ir jaunāki par 15 gadiem. Vairāk nekā 2/3 jeb 72% sieviešu atzīst, ka ģimenes ienākumi uz 1 cilvēku ir līdz 20 Ls. Vīriešu vidū, kam ir 3 bērni, jaunāki par 15 gadiem, ir ievērojami mazāks skaits šajā ienākumu grupā – 51%. Tas atspoguļo tradicionālo darba dalīšanu mājās, kad mazu bērnu audzināšana vairāk ietekmē sieviešu darba dzīvi un līdz ar to ekonomisko situāciju nekā vīriešu.

Bet vissliktākais dzīves līmenis ir ģimenēm ar 4 un vairāk bērniem, kuru skaits respondentu vidū ir vismazākais – 1% jeb 18 cilvēki no visiem

respondentiem. Šīs ģimenes ir ļoti nabadzīgas un ar atsevišķiem izņēmumiem gandrīz visas atzīst, ka ienākumi uz 1 ģimenes locekli nepārsniedz 20 Ls.

1995.gads

1995.gada aptaujās tiek pētīts bērnu vecumā līdz 18 gadiem skaits ģimenēs.

Ienākumu atšķirības pēc dzimuma respondentu vidū ir novērojamas visās grupās, arī grupā, kurai nav bērnu līdz 18 gadu vecumam: 11% sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku ir līdz 20 Ls, 62% sieviešu – no 21-40 Ls, 13% sieviešu – no 41-60 Ls un 11% sieviešu - virs 60 Ls. Vīriešiem, kas ietilpst grupā, kurai nav bērnu līdz 18 gadu vecumam, ienākumi uz 1 ģimenes locekli 7% ir līdz 20 Ls, 49% (par 13% mazāk nekā sievietēm) – no 21-40 Ls, 15% - no 41-60 Ls un 18% (par 7% vairāk nekā sievietēm) – virs 60 Ls. Tātad, sievietes biežāk saņem vidējus ienākumus, bet vīrieši – augstākus.

Interesanti, ka atšķirības ienākumos starp sievietēm un vīriešiem samazinās grupās, kurās ir viens vai divi bērni vecumā līdz 18 gadiem. 4-5% lielās atšķirības, sievietēm esot vairāk zemākajās ienākumu grupās, ir ļoti nelielas un uzskatāmas par statistiski niecīgām.

Kopā ienākumu līmenis respondentiem ar 1 vai 2 bērniem vecumā līdz 18 gadiem ir krietni zemāks, nekā grupai bez bērniem līdz 18 gadiem. Līdz ar bērnu skaita pieaugumu pieaug arī respondentu daudzums nabadzīgākajā grupā, kur ienākumi uz 1 cilvēku sasniedz tikai 20 Ls: sievietes ar 1 bērnu – 27% (vīrieši 23%), sievietes ar 2 bērniem – 34% (vīrieši 30%).

Izteikti straujš kritums ienākumos ir ģimenēs ar 3 bērniem. Sieviešu vidū, kurām ir 3 bērni, vairāk nekā puse atrodas zemākajā (līdz 20 Ls uz 1 ģimenes locekli) grupā - 57%. Atšķirība pret vīriešu ienākumiem ir pieaugusi, jo vīriešu ienākumi ir samazinājušies ne tik strauji (41% vīriešu ar 3 bērniem ienākumi ir līdz 20 Ls), lielākajai daļai (51%) saņemot virs 20 Ls uz katru cilvēku.

Ģimenēs ar 4 un vairāk bērniem vecumā līdz 18 gadiem ekonomiskais stāvoklis ir vienlīdz slikts kā vīriešiem, tā sievietēm, 2/3 no visiem respondentiem no daudz bērnu ģimenēm dominējot zemākajā ienākumu grupā – līdz 20 Ls mēnesī uz 1 cilvēku.

1996.gads

1996.gada izlase ir veidota, izmantojot divu pētījumu datus, kuros ir lietots nedaudz atšķirīgs instrumentārijs. Vienā aptaujā tiek izdalīta cilvēku grupa, kurai ir bērni līdz 15 gadu vecumam, otrā – kur ir bērni līdz 18 gadiem. Tāpat šī gada aptaujas atšķiras ar ienākumu jautājumu, kur prasīti ģimenes kopīgie ienākumi. Tas apgrūtina šī gada pētījumu salīdzināšanas iespējas kā savā starpā, tā ar citu gadu pētījumiem.

Vispārīgi secinot, bērni līdz 15 gadiem ietekmē tikpat daudz ģimenes materiālo stāvokli kā bērni līdz 18 gadiem. Pieaugot bērnu skaitam, ģimenes kopējie ienākumi sarūk. Apskatot pēc dzimuma, redzams, ka nabadzīgākas ir sievietes, kurām nav bērnu līdz 18 gadiem vai kurām ir viens bērns līdz 18 gadu vecumam, salīdzinājumā ar sievietēm, kurām nav bērnu līdz 15 gadiem vai ir viens bērns līdz 15 gadu vecumam.

Tāda pati sakarība saglabājas vīriešu vidū. Vīrieši, kuriem nav bērnu līdz 18 gadu vecumam vai arī ir viens bērns vecumā līdz 18 gadu vecumam, ir nabadzīgāki nekā vīrieši, kuriem nav bērnu līdz 15 gadu vecumam vai kuriem ir viens bērns vecumā līdz 15 gadiem.

Pārējās grupas ir skaitliski mazas un tāpēc ir neanalizējamas.

1997.gads

1997.gada aptaujās tiek mērīti izdevumi uz katru ģimenes locekli, un jautājumā par bērniem tiek izdalītas divas grupas: bērni līdz 7 gadu vecumam un bērni no 7 līdz 18 gadu vecumam.

Grupā, kurai nav bērnu līdz 7 gadu vecumam, izdevumi sieviešu un vīriešu vidū nedaudz atšķiras. Sievietes koncentrējas zemu izdevumu grupās, sasniedzot vislielākās (6%) atšķirības izdevumu grupā no 21-40 Ls uz katru ģimenes locekli (39% sieviešu un 33% vīriešu).

Šīs nelielās atšķirības pieaug līdz ar maza bērna parādīšanos ģimenē. Gan vīriešu, gan sieviešu vidū pieaug zemākā izdevumu grupa līdz 20 Ls uz katru cilvēku. Pieaugums ievērojamāks ir tieši vīriešu vidū (par 11%) un nedaudz mazāks -sievietēm (par 9%).

Taču otra bērna, vecumā līdz 7 gadiem, parādīšanās daudz būtiskāk pasliktina sieviešu ekonomisko stāvokli, un tāpēc palielinās plaisa starp sieviešu un vīriešu ekonomisko nodrošinātību: 73% sieviešu, kurām ir 2 bērni

līdz 7 gadu vecumam, izdod uz 1 ģimenes cilvēku līdz 40 Ls, kamēr vīriešu vidū, kam ir divi mazi bērni, šādu summu izdod tikai 50%.

Trešā un ceturtnā maza bērna eksistēšana ģimenē tās ekonomisko situāciju ietekmē ļoti būtiski, gan vīriešiem, gan sievietēm koncentrējoties ļoti zemu (līdz 20 Ls uz 1 cilvēku ģimenē) un zemu (no 21-40 Ls) izdevumu grupās.

Grupai, kurai nav skolas vecuma bērnu (no 7-18 gadu vecumam), izdevumi neatšķiras no tās grupas, kurai nav bērnu līdz 7 gadu vecumam. Līdzība saglabājas arī starp grupām, kurām ir 1 bērns - vecumā līdz 7 gadiem un no 7-18 gadiem. Atšķirības izdevumos parādās ģimenēm ar 2 bērniem. Ja salīdzina ģimenes, kurās ir 2 bērni līdz 7 gadu vecumam, ar ģimenēm, kurās ir 2 bērni vecumā no 7-18 gadiem, redzams, ka bērni visbūtiskāk ietekmē jauno māmiņu materiālo stāvokli (kurām bērni ir līdz 7 gadu vecumam): 42% no viņām izdod līdz 20 Ls uz 1 cilvēku, 31% izdod no 21-40 Ls un tikai 18% - virs 41 Ls uz 1 cilvēku ģimenē. Sievietēm ar 2 skolas vecuma bērniem materiālais stāvoklis ir labāks: 24% no viņām izdod līdz 20 Ls uz 1 cilvēku, 34% - no 21-40 Ls un 25% - virs 41 Ls.

2 bērni savādāk ietekmē vīriešu materiālo stāvokli: vīrieši, kuriem ir mazi bērni līdz 7 gadu vecumam, ir labāk materiāli nodrošināti (virs 40 Ls uz 1 ģimenes locekli izdod 42% no viņiem) nekā vīrieši, kuriem ir 2 skolas vecuma bērni (virs 40 Ls uz 1 ģimenes locekli izdod 22% no viņiem). Iespējams, ka tas saistīts ar vecumu, kad vīrieši, kuriem bērni ir līdz 7 gadu vecumam, ir jaunāki un arī vairāk pelna nekā vīrieši, kuriem bērni ir vecumā no 7-18 gadiem.

Ģimenes ekonomisko nodrošinājumu (gan sieviešu, gan vīriešu) daudz ievērojamāk ietekmē 3 bērni vecumā līdz 7 gadiem nekā 3 bērni vecumā no 7-18 gadiem. 3/4 ģimeņu, kurām ir 3 bērni līdz 7 gadu vecumam, izdod uz 1 ģimenes locekli līdz 40 Ls. Ģimenēs ar 3 skolas vecuma bērniem tādu, kas izdod līdz 40 Ls uz 1 cilvēku, ir nedaudz vairāk par 1/2.

4 un vairāk bērni ir tikai 10 respondentiem no visiem intervētajiem. Tas ir nepietiekošs skaits, lai dati reprezentatīvi atspoguļotu šīs grupas materiālo stāvokli, taču kopējā tendence ir tāda, ka šīm ģimenēm ir viszemākie izdevumi uz katru ģimenes locekli.

1998.gads

1998.gada aptaujā tiek jautāts par bērniem vecumā līdz 16 gadiem. Redzams, ka grupā, kurā nav bērnu līdz 16 gadu vecumam, ir nelielas atšķirības ienākumos pēc dzimuma: sievietes vairāk sagrupējas vidējā ienākumu grupā – no 41-60 Ls uz katru ģimenes locekli (51%) nekā vīrieši (40%), kuri vairāk ir “izkaisīti” no ļoti zemiem līdz augstiem ienākumiem.

Ģimenēs, esot bērnam līdz 16 gadu vecumam, sieviešu ekonomiskais stāvoklis ievērojami pasliktinās un atšķirības ar vīriešu ienākumiem lielākajās ienākumu grupās (grupās, kur ienākumi ir virs 60 Ls uz 1 ģimenes cilvēku) pieaug līdz 10% - attiecīgi 16% sieviešu un 26% vīriešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir virs 60 Ls.

Ģimenēs, kurās ir 2 bērni vecumā līdz 16 gadiem, sievietes vēl izteiktāk grupējas zemu ienākumu grupās nekā vīrieši: katrai ceturtajai sievietei jeb 25% ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir līdz 20 Ls (vīriešiem – 17%).

Ģimenē, esot 3 un vairāk bērniem vecumā līdz 16 gadiem, materiālais stāvoklis ir ļoti slikts, un dzīves līmenis ievērojami pazeminās kā sievietēm, tā vīriešiem.

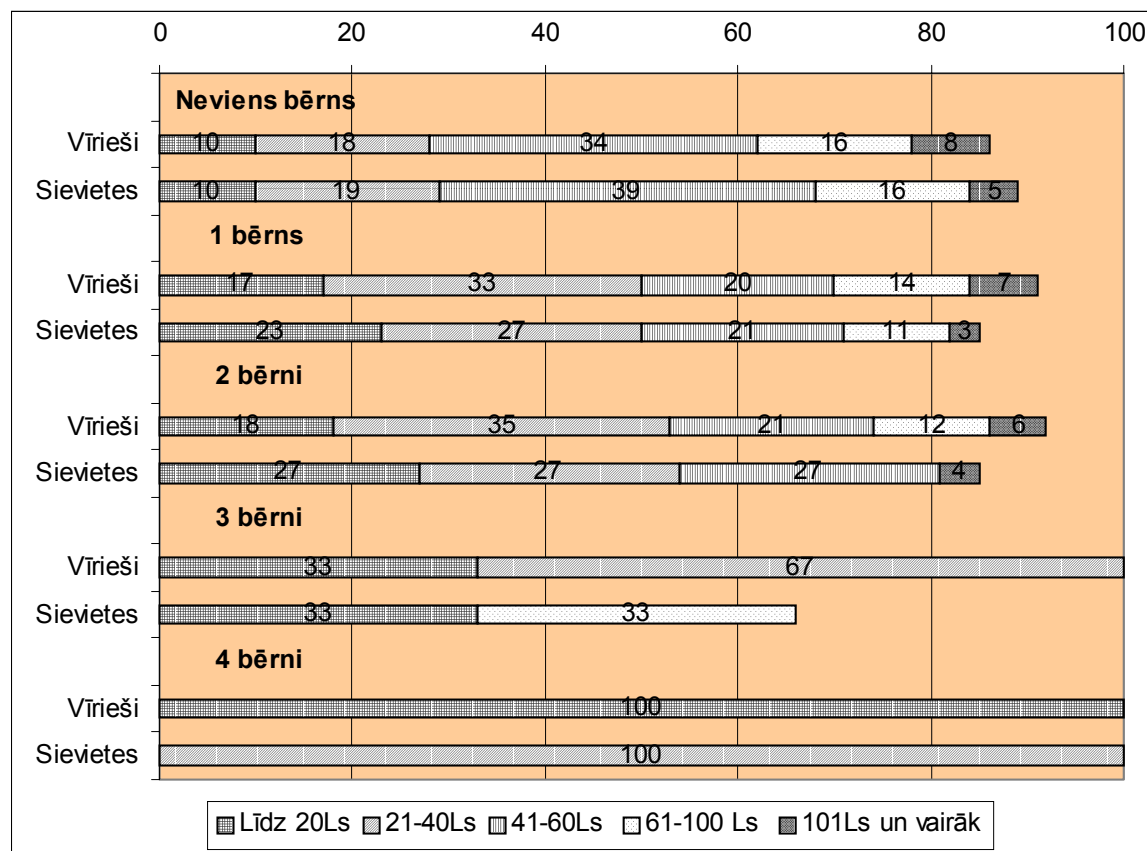
1999.gads

1999.gada aptaujā tiek izdalītas divas grupas – viena ar bērniem vecumā līdz 6 gadiem un otra ar bērniem vecumā no 7-18 gadiem.

Sieviešu materiālais stāvoklis, kurām ir bērni līdz 6 gadu vecumam, ir kopumā līdzīgs to sieviešu materiālajam stāvoklim, kurām ir bērni no 7-18 gadu vecumam. Vislabākais dzīves līmenis abās grupās ir tām sievietēm, kurām nav bērnu. Ar katra bērna ienākšanu ģimenē materiālais stāvoklis pasliktinās arvien vairāk. Esot vienam bērnam (neatkarīgi no vecuma), pusei no aptaujātajām sievietēm (50% sieviešu, kurām ir bērns līdz 6 gadu vecumam, un 52% sieviešu, kurām ir bērns no 7-18 gadiem) ienākumi uz 1 ģimenes locekli nepārsniedz 40 Ls (skat. 8., 9.zīm.). Pieaugot bērnu skaitam, šī grupa attiecīgi palielinās.

8.zīmējums. Vīriešu un sieviešu bērnu vecumā līdz 6 gadiem skaits un ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (1999.gads)

(1999.g. N=2041, no tiem 1030 sievietes; bez atbildēm "nezinu")

Avots: Baltijas Datu nams.

Jāpiebilst, ka 1999.gada dati liecina par ļoti nelielo sieviešu skaitu, kurām būtu 2 bērni vecumā līdz 6 gadiem – tikai 3% jeb 26 sievietes no 1030 aptaujātajām. Tādējādi ir grūti salīdzināt ienākumus sievietēm, kurām ir 2 un vairāk bērni vecumā līdz 6 gadiem, ar sievietēm, kurām ir 2 un vairāk bērni vecumā no 7-18 gadiem un kuras skaitliski ir vairāk.

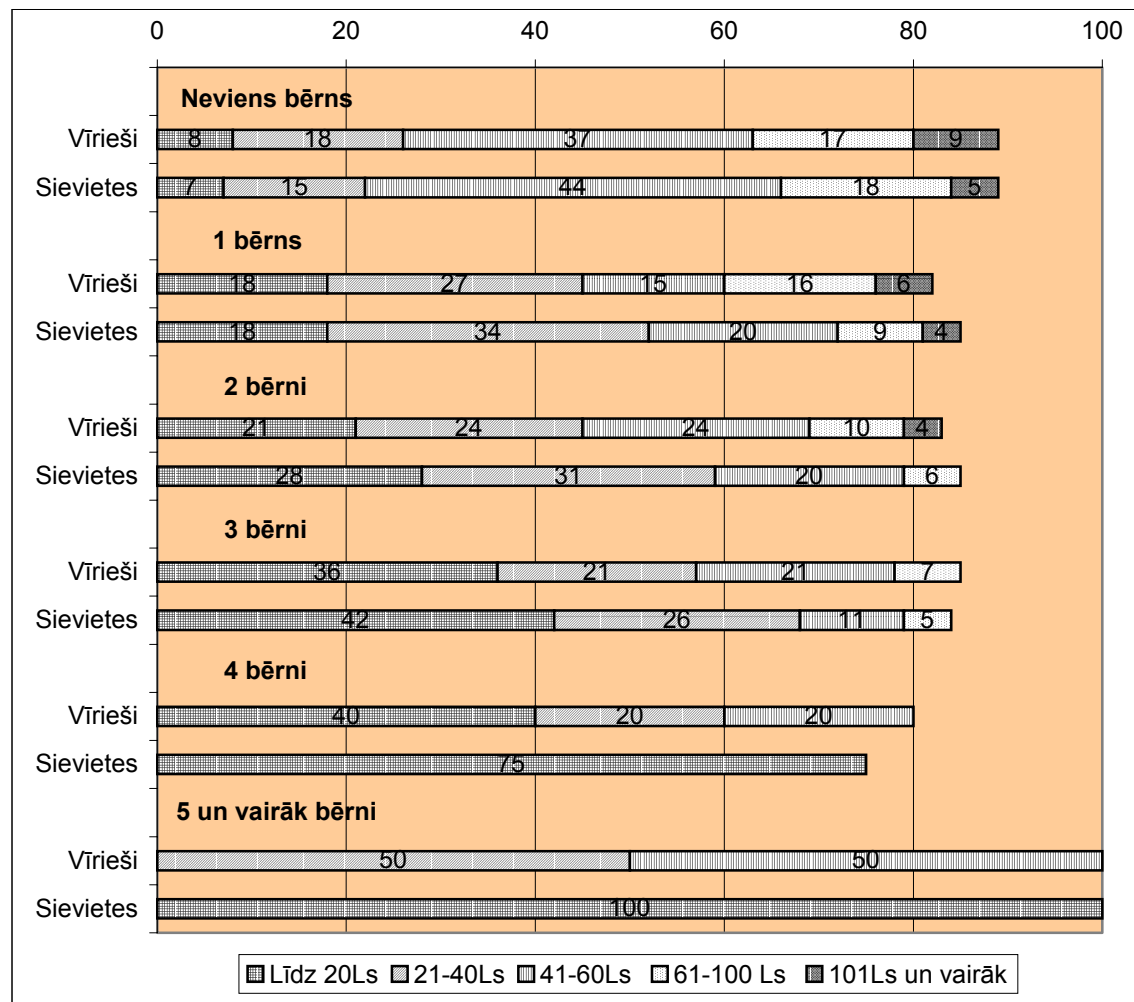
Vīriešu materiālais stāvoklis kopumā ir labāks par sieviešu – gan grupā bez bērniem, gan grupās ar bērniem vecumā līdz 6 gadiem un no 7-18 gadiem.

Lielākajai daļai vīriešu, kuriem nav bērnu, ienākumi uz 1 ģimenes locekli ir virs 40 Ls (58%-63%). Ienākot 1 bērnam ģimenē vecumā līdz 6 gadiem, šī grupa sarūk līdz 41%, bet, esot 1 bērnam vecumā no 7-18 gadiem, šī grupa ir vēl mazāka - 37%. Vīriešu materiālais stāvoklis pasliktinās visai līdzīgi, ja bērnu skaits attiecīgajās vecuma grupās pieaug. Ir neliela tendence

vīriešiem, kuriem ir vecāki bērni, būt ar zemāku dzīves līmeni nekā vīriešiem, kuriem ir jaunāki bērni.

9.zīmējums. Vīriešu un sieviešu bērnu vecumā no 7 līdz 18 gadiem skaits un ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (1999.gads)

(1999.g. N=2041, no tiem 1030 sievietes; bez atbildēm "nezinu")

Avots: Baltijas Datu nams.

Bērni ir ļoti nozīmīgs faktors, kas ietekmē kā vīriešu, tā sieviešu dzīves līmeni. Atsevišķas sakarības starp ienākumiem un bērnu skaitu, kas ir parādījušās šajā pētījumā, ir sekojošas:

- Visos gados tās respondentu grupas, kurām nebija bērnu, ir bijušas pārticīgākas nekā grupas ar bērniem.
- Daudz būtiskāks ir bērnu skaits, nekā šo bērnu vecums. Proti, bērnu skaits ir daudz nozīmīgāks faktors, kas ietekmē ģimenes ekonomisko stāvokli, nekā bērnu vecums.

- Kritiskais bērnu skaits, pie kura ienākumi uz 1 ģimenes cilvēku visstraujāk samazinās attiecībā pret iepriekšējo grupu (kā vīriešiem, tā sievietēm), ir trīs.
- Bērni ietekmē sieviešu ekonomisko stāvokli daudz nozīmīgāk nekā vīriešu. Skaidrojums tam ir meklējams tradicionālajos priekšstatos par pienākumu un lomu sadali mājās, kad galvenās rūpes par bērnu uzņemas sievietes. Tas ietekmē sieviešu profesionālo dzīvi un ar to saistīto ienākumu līmeni.
- Vislielākās atšķirības vīriešu un sieviešu ienākumos uz 1 ģimenes locekli atkarībā no bērnu skaita ir bijušas dažādās grupās analizēto gadu laikā. 1993.gadā vislielākās atšķirības bija ģimenēs ar 2 bērniem, kad viszemākajā ienākumu grupā – līdz 20 Ls uz 1 ģimenes locekli – bija 71% sieviešu un (par 12% mazāk) 59% vīriešu. Līdzīgi ir bijis 1995., 1997. un 1998. gadā. Savukārt, 1994.gadā vislielākās dzimumu atšķirības 21% apmērā ir ģimenēs ar 3 bērniem – 72% sieviešu un 51% vīriešu sevi ierindoja ienākumu grupā līdz 20 Ls uz 1 ģimenes locekli.
- 2 mazi bērni vairāk pasliktina sieviešu ekonomisko stāvokli nekā 2 skolas vecuma bērni. Vīriešiem ir otrādi, vīriešu ekonomiskais stāvoklis ir labāks tiem, kam ir 2 mazi bērni, nekā tiem, kam ir 2 skolas vecuma bērni. Iespējams, ka tas saistīts ar vecumu, jo vecāki vīrieši retāk strādā labi apmaksātos darbos nekā jaunāki vīrieši, kamēr sievietes pēc 2 mazu bērnu izaudzināšanas līdz skolas vecumam var pilnvērtīgāk iesaistīties darba attiecībās un tāpēc gūt labāku atalgojumu.
- Vislīdzīgākie ienākumi pēc dzimuma ir daudz bērnu ģimenēs, kurās ir 4 un vairāk bērni. Šajā grupā gan vīriešu, gan sieviešu ienākumi uz 1 ģimenes locekli dominē zemu ienākumu grupās – līdz 20 Ls un no 21-40 Ls. Ļoti reti ienākumi pārsniedz 40 Ls robežu uz 1 cilvēku.

Otra grupa, kurā dzimumatšķirības ir mazas, ir grupa bez bērniem. Šajā grupā sieviešu ienākumi parasti koncentrējas vidēju ienākumu grupā (no 41-60 Ls) un nelielas atšķirības 5-7% apjomā veidojas zemu ienākumu grupās, kur vairāk ir sieviešu, vai lielu ienākumu grupās, kur vairāk ir vīriešu.

Dzīves vieta un ienākumu līmenis

Iedzīvotāji pēc dzīves vietas ir iedalīti trīs grupās:

- Rīga,
- cita pilsēta (te ietilpst lielo pilsētu – Jelgavas, Liepājas, Jūrmalas, Ventspils, Rēzeknes, Daugavpils – un rajona centru un mazāku pilsētu iedzīvotāji),
- ciems, lauki.

Dati liecina, ka visaugstākais ienākumu līmenis abu dzimumu grupās ir Rīgā, tai seko pārējās Latvijas pilsētas un tad - ciemi, lauki, kur ienākumu līmenis, savukārt, ir viszemākais.

Tur, kur ir vislielākie ienākumi, ir arī vislielākās dzimumatšķirības, proti, Rīgā. Citās pilsētās atšķirības pēc dzimuma ir parādījušās pēdējos gados, bet ciemos un laukos atšķirību ienākumos praktiski nav.

Dzimumatšķirības ienākumos pārsvarā veidojas zemu ienākumu grupās, kur vairāk ir sievietes, un augstu ienākumu grupās, kur vairāk ir vīrieši.

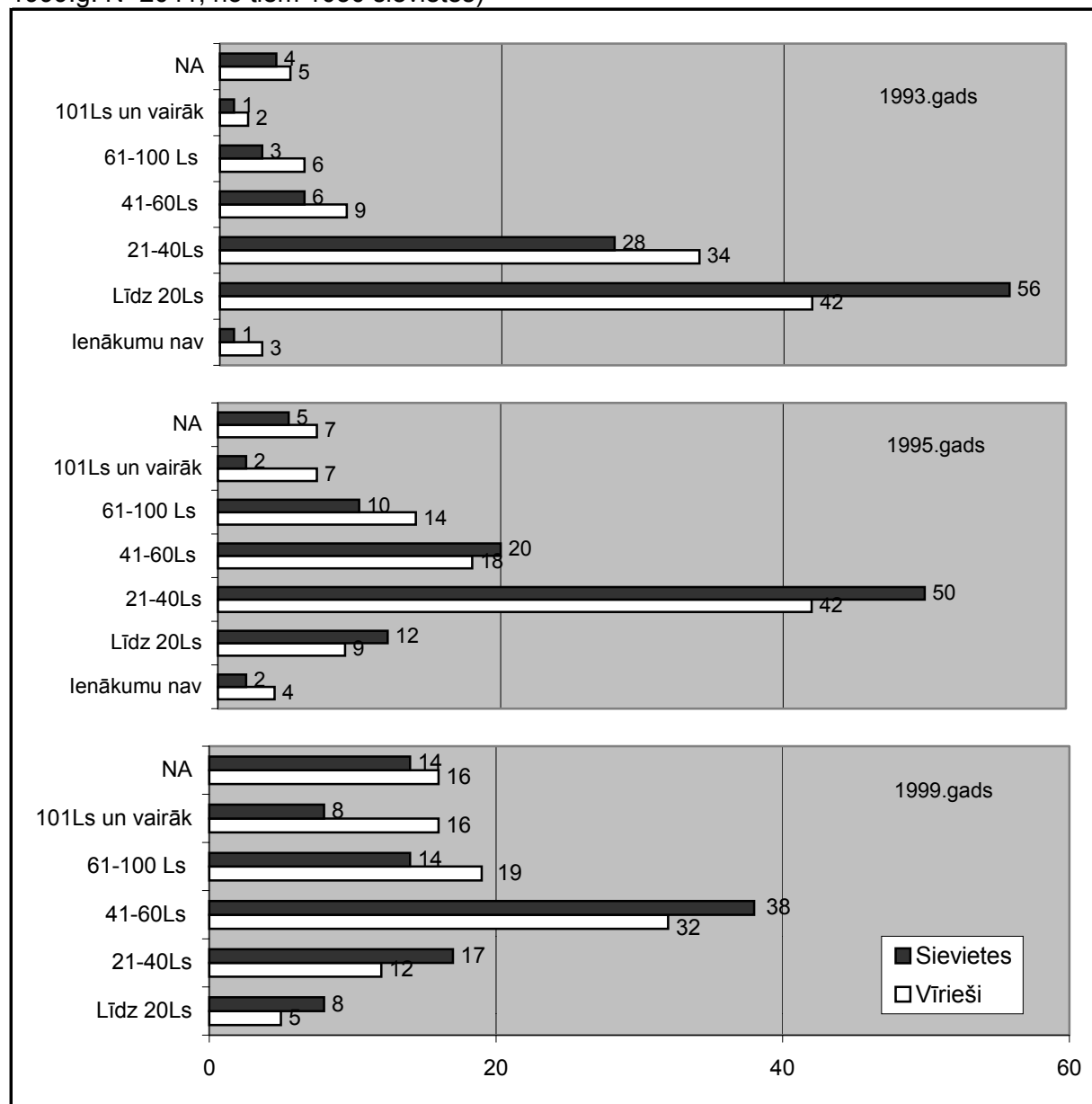
1993.gadā ienākumu grupā līdz 20 Ls uz vienu ģimenes locekli ir 42% vīriešu – rīdzinieku un 56% sievietes - rīdzinieču (veidojot 14% lielu atšķirību) (skat. 10.zīm.). Pārējās grupās – citās pilsētās un laukos - atšķirību pēc dzimuma 1993.gadā nav.

1994. un 1995.gadā dzimumatšķirības rīdzinieku vidū ir samazinājušās līdz 7-8%: 1994.gadā 48% sievietes un 1995.gadā 50% sievietes ienākumi ir no 21-40 Ls uz katru ģimenes locekli, šajā pašā ienākumu grupā vīrieši attiecīgi ir 41% 1994.gadā un 42% 1995.gadā. Tik pat liela atšķirība (7-8%) parādās arī lielāko ienākumu grupās (virs 60 Ls uz katru ģimenes locekli), kur vairāk ir vīrieši.

Tik pat nelielas atšķirības ienākumos 5-7% apmērā parādās arī citu pilsētnieku vidū: 1994.gadā 32% sievietes un 25% vīriešu ienākumi ir līdz 20 Ls, 1995.gadā 23% sievietes un 18% vīriešu ienākumi ir līdz 20 Ls uz katru ģimenes locekli.

10.zīmējums. Vīriešu un sieviešu – Rīgas iedzīvotāju - ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (1993., 1995., 1999.gads)

(1993.g. N=2128, no tiem 1199 sievietes; 1995.g. N=2041, no tiem 1249 sievietes; 1999.g. N=2041, no tiem 1030 sievietes)

Avots: Baltijas Datu nams.

Nelielu ciemu un lauku iedzīvotājiem nav vērojamas atšķirības ienākumos pēc dzimuma. Taču šī iedzīvotāju daļa kopumā ir pati nabadzīgākā Latvijā sakarā ar ienākumu diferenciaciju pēc dzīves vietas. Piemēram, ja 1995.gadā viszemākajā ienākumu grupā (līdz 20 Ls uz 1 cilvēku ģimenē) ir 12% rīdzinieču un 9% rīdzinieku, tad šajā pašā ienākumu grupā ir 39% ciemā, laukos dzīvojošu sieviešu un 36% ciemā, laukos dzīvojošu vīriešu. Jāpiebilst, ka 1993. gadā šī diferenciacija ienākumos vēl

nav tik krasa; līdz 20 Ls uz 1 cilvēku ģimenē saņēma Rīgā 42% sieviešu un 56% vīriešu un ciemos, laukos - 65% sieviešu un 64% vīriešu.

1996.gadā aptaujā, kur tiek mērīti ģimenes kopīgie ienākumi, atšķirības pēc dzimuma parādās visās dzīves vietas grupās. Un šīs atšķirības ir sekojošas: sievietes biežāk nekā vīrieši (par 6-15%) atzīst, ka ģimenes kopīgie ienākumi ir 26-50 Ls lieli, kamēr vīrieši biežāk par sievietēm (par 6-11%) atzīst, ka kopīgie ienākumi ir virs 100 Ls.

1997.gada aptaujā tiek mērīti izdevumi uz katru ģimenes locekli. Šajā pētījumā pirmo reizi dzimumatšķirības izdevumos ir lielākas citu pilsētu iedzīvotāju vidū nekā rīdzinieku vidū.

Rīgā sievietes izdod uz katru ģimenes locekli no 21-40 Ls par 9% biežāk (33%) nekā vīrieši (24%), bet vīrieši izdod uz 1 ģimenes locekli virs 100 Ls par 6% biežāk (11%) nekā sievietes (5%).

Citās pilsētās atšķirības zemāko izdevumu grupās ir vēl lielākas: 57% sieviešu izdod uz katru ģimenes locekli līdz 40 Ls, bet tikpat lielas naudas summas izdod par 13% mazāk vīriešu (44%). Taču lielo izdevumu grupās atšķirības sieviešu un vīriešu vidū nav, tādējādi varam secināt, ka citās pilsētās vīrieši retāk izdod mazas naudas summas uz katru ģimenes locekli, bet biežāk – vidējas.

Ciemi, lauku iedzīvotāju vidū atšķirības pēc dzimuma nav vērojamas: 62% sieviešu un 61% vīriešu atzīst, ka ģimenē uz katru ģimenes locekli tiek izdoti līdz 40 Ls mēnesī. Jāpiebilst, ka rīdzinieku vidū tik zemi izdevumi uz katru cilvēku ģimenē ir mazāk kā pusei (41% sieviešu un 30% vīriešu). Tas liecina, ka ienākumu diferenciacija pēc dzīves vietas saglabājas arī 1997.gadā.

Nākošos divos gados – 1998. un 1999.gadā – vislielākās dzimumatšķirības ir Rīgā. Sievietēm ģimenē ienākumi uz katru cilvēku pārsvarā ir vidēji zemi – no 21-40 Ls un no 41-60 Ls (1998.gadā – 61% un 1999.gadā – 55%), kamēr vīriešiem ienākumi ģimenē ir augstāki un par 12-13% biežāk atrodas 61-100 Ls un virs 100 Ls ienākumu grupā (1998.gadā – 39%, 1999.gadā – 35%). Citās pilsētās un ciemos, laukos atšķirības ir tādas, ka sievietes par 6-7% biežāk atzīst, ka ģimenē ienākumi uz katru cilvēku ir vidēji (41-60 Ls). Vīriešu atbildes vairāk ir “izkaisītas” no zemu līdz augstu ienākumu grupām.

No iepriekš teiktā izriet, ka dzīves vietai ir nozīmīga ietekme uz sieviešu nabadzību sakarā ar ienākumu diferenciāciju starp pilsētām un laukiem. Viszemākie ienākumi ir ciemu un lauku sievietēm, kur kopumā valda lielāka nabadzība nekā citās dzīves vietās. Arī citu pilsētu sievietes ir nabadzīgākas par rīdziniecēm. Citiem vārdiem, rīdzinieces ir vispārtikušākās sievietes no visām aptaujātajām.

Laukos, ciemos un citās pilsētās sieviešu ienākumi mazāk atšķiras no vīriešu ienākumiem nekā Rīgā (izņemot 1997.gadu, kad citās pilsētās dzimumatšķirības bija lielākas par tām, kas bija rīdzinieku vidū). Bet Rīgā, kur sievietēm un vīriešiem ir augstāks ienākumu līmenis, dzimumatšķirības ir visizteiktākās.

Kopumā dzīvošanu Rīgā vai citās pilsētās var uzskatīt par sieviešu nabadzību mazinošu faktoru. Tas pats ir sakāms par vīriešiem, tāpēc dzīves vietu nevar uzskatīt par faktoru, kas tieši ietekmē sieviešu materiālo stāvokli. Drīzāk tas netieši, mijiedarbībā ar citiem apstākļiem (piemēram, nodarbinātības līmeni, vecuma struktūru u.c.), kas raksturīgi konkrētajā dzīves vietā, rada atšķirības starp sievietēm un vīriešiem ienākumos Rīgā un citās Latvijas pilsētās.

3. Sociālā politika un tās ietekme uz nabadzības feminizācijas procesu Latvijā

Kā pētījuma otrajā daļā iegūtie secinājumi liecina, tad sieviešu nabadzību īpaši pastiprina faktori, kas saistīti ar ģimeni:

- ģimenes statuss;
- bērnu skaits ģimenē.

Tas skaidrojams ar tradicionālo lomu sadali mājās starp sievieti un vīrieti: sieviete ir atbildīga par mājsaimniecības uzturēšanu, bērnu aprūpi un audzināšanu, bet vīrietis – par ģimenes materiālo nodrošinātību. Līdz ar to jebkādas ģimenes statusa izmaiņas (precēšanās, dzīvošana civillaulībā, šķiršanās u.tml.) un bērnu skaits ģimenē daudz būtiskāk iespaido sieviešu dzīves ritmu, kuras, pēc sabiedrības priekšstatiem, ir galvenās atbildīgās par mājas sfēru, nekā vīriešu dzīves ritmu, kuru galvenais pienākums ir apgādāt ģimeni un kas līdz ar ģimenes statusa maiņu būtiski neizmainās.

Profesionālais statuss mūsdienās, kā zināms, ir galvenais ienākumu avots un dzīves standarta noteicējs, tāpēc sieviešu nespēja pilnvērtīgi iesaistīties darba attiecībās bērnu un mājsaimniecības darbu dēļ apdraud abu dzimumu vienlīdzību dažādās sabiedrības struktūrās: ekonomiskajā, politiskajā un sociālajā. Lai novērstu vai vismaz mazinātu dzimumu nevienlīdzību iepriekš minēto apstākļu dēļ, valstis sociālajā politikā iekļauj pasākumus, kas palīdz sievietēm apvienot darbu ar bērnu aprūpi, kā arī nodrošina darba drošību gadījumā, ja sieviete paliek stāvoklī un ir spiesta pārtraukt darba attiecības uz kādu laiku.

Šī darba ietvaros tiks apskatīti Latvijā veiktie sociālās politikas pasākumi no 1991. – 1999.gadam, kas vērsti uz ģimeņu materiālā stāvokļa pasliktināšanās novēršanu sakarā ar bērna piedzimšanu un audzināšanu. Šiem pasākumiem ir ļoti svarīga loma sievietes dzīvē, jo tieši viņas ekonomiskais stāvoklis pasliktinās līdz ar bērnu parādīšanos ģimenē. Pabalstu izmaksāšana joprojām ir paredzēta, pirmām kārtām, mātēm, tādējādi netieši norādot, ka darba un bērna apvienošana ir tikai sievietes problēma. Taču 1998.gadā pieņemtie Ministru kabineta noteikumi ļauj daudz lielākā

mērā saņemt bērna pabalstus vienam no vecākiem pēc viņu pašu izvēles. Tas veicina vīriešu lielāku iesaistīšanos un lielāku atbildības sajūtu par bērnu kopšanu un audzināšanu.

Šajā nodaļā tiks analizēti arī Saeimā pieņemtie likumi par pensijām, jo sieviešu vidū gandrīz katra ceturtā ir pensijas vecuma sieviete (24%) un šie likumi nosaka viņu materiālo stāvokli un pakļautību nabadzības riskam.

Saeimā pieņemtie likumi un Ministru kabineta noteikumi, kas regulē sociālās palīdzības sniegšanu ģimenēm un mātēm līdz ar bērna piedzimšanu un pensijas izmaksāšanu, tiks analizēti, balstoties uz informāciju, kas iegūta no "Latvijas Vēstneša" numuriem, LR Labklājības ministrijas izdotā ikgadējā "Sociālā ziņojuma" un LR Centrālās statistikas komitejas publicētās ikgadējās "Latvijas statistikas gadagrāmatas".

Par sociālo drošību

Likums "Par sociālo drošību", kas Saeimā tika pieņemts 1995.gada 7.septembrī, nosaka vispārīgus sociālās drošības sistēmas veidošanas un darbības principus, personu galvenās sociālās tiesības un pienākumus, to realizēšanas pamatnosacījumus. Likuma mērķis ir veicināt sociālo taisnīgumu un sociālo drošību valstī. Un viens no valsts uzdevumiem, kas tiek definēts šajā likumā, ir ģimenes aizsargāšana, atbalstīšana un attīstība, "paredzot daļēju izdevumu atlīdzināšanu, kas radušies konkrētajai personai sakarā ar bērna uzturēšanu" ("Latvijas Vēstnesis", 21.09.1995., Nr. 144). Sīkāk šī uzdevuma apraksts nav dots, tikai atzīmēts, ka izdevumu atlīdzināšana ir jāveic saskaņā ar likumu un citiem normatīviem aktiem.

Par sociālo palīdzību

1995.gada 26.oktobrī pieņemtais likums "Par sociālo palīdzību" ietver sevī konkrētu pabalstu uzskaitījumu ģimenes atbalstīšanai un aizsargāšanai. Tas paredz sekojošus regulāri izmaksājamus sociālos pabalstus, saistītus ar bērniem: 1) *bērna kopšanas pabalstu*; 2) *ģimenes valsts pabalstu* un vienreizējo pabalstu – 3) *bērna piedzimšanas pabalstu*. Šo pabalstu apmēru nosaka Ministru kabinets.

Likums "Par sociālo palīdzību" attiecībā uz ģimenes valsts pabalstu

Likums "Par sociālo palīdzību" paredz, ka ģimenes valsts pabalsts par bērniem mainās atkarībā no piedzimušā bērna skaita ģimenē, veicinot vairāk nekā viena bērna dzimšanu ģimenē.

1995.gada 26.oktobrī pieņemtais likums tā sākotnējā versijā paredz, ka no 1996.gada 1.janvāra par otro un piekto bērnu pabalsts tiek izmaksāts pusotrkārtīgā apmērā (jeb 1,5 reizes vairāk). Par trešo un ceturto bērnu – divkārtīgā apmērā (jeb 2 reizes vairāk), bet par sesto un nākamajiem bērniem pabalsts tiek izmaksāts kā par pirmo bērnu.

Pabalsts tiek izmaksāts par katru bērnu, kas nav vecāks par 15 gadiem vai ir vecāks par 15 gadiem, apmeklē vispārizglītojošo skolu un nav precējies. Ja ir precējies, pabalstu piešķir uz laiku, kamēr bērns apmeklē skolu.

1996.gada 12.decembrī pieņemtie grozījumi samazina pabalstu lielumu par otro un nākamajiem bērniem: par otro un piekto bērnu pabalsts tiek samazināts līdz 1,2 reizēm, par trešo un ceturto bērnu – līdz 1,6 reizēm, par sesto un nākamajiem bērniem – pabalsts paliek tāds pats – pirmā bērna pabalsta apmērā.

Arī 1997.gada 20.novembrī šajā pantā tiek veikti grozījumi, un tie ir par labu daudz bērnu ģimenēm, kurās ir četri un vairāk bērni. Ja līdz šim ģimene par ceturto bērnu saņēma 1,6 reizes lielāku pabalstu, par piekto bērnu - tikai 1,2 reizes lielāku pabalstu (nekā par pirmo bērnu), bet par sesto un nākamajiem bērniem saņēma tik pat lielu pabalstu, kā par pirmo bērnu, tad ar šiem grozījumiem, sākot no 1998.gada 1.jūlija, ģimene par ceturto un nākamajiem bērniem saņem 1,8 reizes lielāku pabalstu nekā tas ir par pirmo bērnu. 1997.gadā veiktie grozījumi arī paredz, ka no 1999.gada 1.janvāra Ministru kabinets katru pusgadu pārskatīs ģimenes valsts pabalsta apmēru un indeksēs to, ņemot vērā patēriņa cenu indeksu.

Grozījumi pantā par ģimenes pabalsta lielumu atkarībā no piedzimušā bērna skaita ģimenē ir veikti vēl divas reizes 1998.gadā: 14.oktobrī pieņemtie labojumi nosaka, ka no 1999.gada 1.janvāra ģimenes valsts pabalsts par pirmo bērnu ir 15% apmērā no minimālās darba algas (proti, 7,50 Ls). Par pārējiem bērniem pabalsta proporcionālais pieaugums paliek tāds pats: par otro bērnu - 1,2 reizes lielāks pabalsts, par trešo bērnu - 1,6 reizes lielāks pabalsts, par ceturto un nākamajiem bērniem - 1,8 reizes lielāks pabalsts.

Šie grozījumi nosaka arī to, ka no 2000.gada 1.janvāra ģimenes valsts pabalsts par otro un nākošiem bērniem pieaugs daudz lielākā mērā: par otro bērnu – 2 reizes lielāks pabalsts, par trešo – 2,6 reizes lielāks pabalsts, bet par ceturto bērnu un nākamajiem bērniem – 3 reizes lielāks pabalsts nekā par pirmo bērnu.

Taču jau tā paša gada 17.decembrī veiktie sociālās palīdzības likuma labojumi atceļ ģimenes valsts pabalsta indeksāciju ik pēc pusgada, atbilstoši patēriņa cenu pieaugumam, kam vajadzēja stāties spēkā ar 1999.gada 1.janvāri. Tas nozīmē, ka likuma pants par ģimenes valsts pabalsta indeksāciju tā arī nav īstenots. 1998.gada 17.decembrī tiek arī noteikts, ka pabalsts par bērnu, kas dzimis 1999.gada 1.janvārī un vēlāk un ir vienīgais ģimenē, ir 20% apjomā no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta, proti, 6,00 Ls (kas ir par 1,50 Ls mazāk nekā, ja būtu stājies spēkā sākotnējais likuma variants par pabalsta aprēķināšanu 15% apjomā no minimālās darba algas). Par pārējiem bērniem pabalstu pieaugums saglabājas iepriekšējais.

Savukārt, 1999.gada 25.novembrī pieņemtie grozījumi atceļ pabalstu palielināšanu par otro bērnu – 2 reizes, par trešo – 2,6 reizes, bet par ceturto un nākamajiem – 3 reizes, kam saskaņā ar likumu vajadzēja stāties spēkā 2000.gada 1.janvārī. Šāda ģimenes valsts pabalsta izmaksāšanas kārtība ir pārcelta uz 2001.gada 1.janvāri un tādējādi reāli vēl nav īstenojusies.

Kā redzams, tad daudzi punkti likumā, kas skar ģimenes valsts pabalstu palielināšanu, nav tikuši realizēti, tie ir atcelti vai to īstenošanas termiņš ar likuma grozījumiem ir pārcelts. Tā rezultātā, neskatoties uz patēriņa cenu pieaugumu pēdējo gadu laikā, ģimenes valsts pabalsts, sākot ar 1997.gadu, ir ievērojami samazinājies (skat. 3.tabulu 82.lpp.).

Likums "Par sociālo palīdzību" attiecībā uz bērna kopšanas pabalstu

1995.gada 26.oktobrī pieņemtajā likumā "Par sociālo palīdzību" ir noteikts, ka bērna kopšanas pabalsts no 1997.gada 1.janvāra ir 90% apmērā no valstī noteiktās minimālās darba algas par bērnu līdz pusotra gada vecumam (31,95 Ls), 70% apmērā no valstī noteiktās minimālās algas – par bērnu no pusotra līdz trim gadiem (24,85 Ls). Jāpiebilst, ka bērna kopšanas pabalstu saņem personas, kuras kopj bērnu līdz triju gadu vecumam un

nesaņem maternitātes pabalstu un nav apdrošinātas, vai ir nodarbinātas nepilnu darba laiku.

1996.gada 12.decembrī veiktie grozījumi atceļ iepriekš noteikto bērna kopšanas pabalsta lielumu attiecībā pret minimālās darba algas lielumu un nosaka, ka šo pabalstu aprēķina Ministru kabinets. Ministru kabinets šo pabalstu vēlāk ir noteicis mazāku, nekā tas bija sākotnēji iecerēts likumā (skat. tālāk tekstā).

1998.gada 14.oktobrī veiktie grozījumi bērna kopšanas pabalstu no 1999.gada 1.janvāra atkal pielīdzina minimālajai darba algai – par bērnu līdz pusotra gada vecumam pabalsts ir 90% apmērā no minimālās darba algas (t.i., 45 Ls) un par bērnu no pusotra līdz triju gadu vecumam – 70% apmērā no minimālās darba algas (t.i., 35 Ls). Taču šis likums nav stājies spēkā, jo Ministru kabinets 1999.gadā bērna kopšanas pabalstu nav palielinājis un atstājis iepriekšējā gada līmenī, t.i., 30 Ls mēnesī par bērnu līdz pusotram gadam un 7,50 Ls par bērnu no pusotra līdz trijiem gadiem.

Šo pabalstu saņem personas, kas “kopj bērnu līdz triju gadu vecumam, nesaņem maternitātes pabalstu un nav darba tiesiskajās attiecībās vai dienesta attiecībās vai ir šādās attiecībās un strādā nepilnu darba laiku”.

Likums “Par sociālo palīdzību” attiecībā uz bērna piedzimšanas pabalstu

Vislielākais bērnu pabalsts ir vienreizējais bērna piedzimšanas pabalsts. 1995.gada 14.oktobrī pieņemtais likums paredz, ka tā lielumu nosaka Ministru kabinets. Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem, kas pieņemti 1995.gada 19.decembrī, pabalsts ir 50% apmērā no zīdaiņa pūriņa vērtības naudas izteiksmē. Ja sieviete ir veikusi medicīnisko apskati ārstnieciski profilaktiskajā iestādē līdz 12.grūtniecības nedēļai un turpina to visu grūtniecības laiku, tad bērna piedzimšanas pabalsts tiek izmaksāts divkārtšā apmērā.

Ģimenes valsts pabalstu, bērna kopšanas pabalstu un bērna piedzimšanas pabalstu var saņemt persona, kas audzina vai kopj bērnu. Likumā netiek pieminēts vecāka dzimums un attiecas uz to konkrēto personu, kas uzņemas rūpes par bērnu.

Taču šos likuma pantus par bērnu pabalstu saņemšanas kārtību papildina 26.pants, kurā uzskaitīti īpaši noteikumi pabalstu piešķiršanā. Tajā tiek minēts, ka pabalstus par bērniem piešķir bērna mātei. Tēvs vai aizbildnis tos saņem gadījumā, ja māte ir mirusi, rīcībnespējīga, atrodas brīvības atņemšanas vietā, viņai ir izbeigta vai pārtraukta vecāku vara u.tml. Tādējādi likumā "Par sociālo palīdzību" mātes prioritāte bērna apkopšanā un audzināšanā un pabalstu saņemšanā tiek saglabāta.

Ministru kabineta noteikumi par bērna piedzimšanas pabalstu

Kā jau tika minēts, vislielākais ir bērna piedzimšanas pabalsts. No 1996.gada 1.janvāra šis pabalsts ir noteikts 55 Ls apmērā.

No 1997.gada 1.oktobra pabalsts ir 98 Ls apmērā, un kopš tā laika nav mainīts.

Bērna piedzimšanas pabalsts ir nozīmīgs, tāpēc sniedz reālu materiālu palīdzību ģimenei pirmajos mēnešos.

Ministru kabineta noteikumi par ģimenes valsts pabalstu

Ģimenes valsts pabalsts no 1995.gada 1.novembra par katru bērnu vecumā līdz 8 gadiem ir 3,75 Ls mēnesī, no 8-15 gadu vecumam – 4,5 Ls. Ja bērns ir vecāks par 15 gadiem un mācās vispārizglītojošajā skolā – 4,5 Ls. Gadījumā, ja māte atrodas papildatvaļinājumā bērna kopšanai bez darba algas saglabāšanas vai nestrādā, vai arī strādā nepilnu darba laiku līdz 20 stundām nedēļā, tad par bērnu līdz 1,5 gadiem izmaksā 12 Ls mēnesī, bet par 1,5 līdz 3 gadus vecu bērnu – 7,5 Ls mēnesī (arī mātēm, kas strādā nepilnu darba dienu līdz 34 stundām nedēļā).

No 1996.gada 1.janvāra (ko nosaka 1995.gada 19.decembrī Ministru kabineta pieņemtie noteikumi) ģimenei ar vienu bērnu ģimenes valsts pabalsts ir 4.50 Ls apmērā (saskaņā ar likumu "Par sociālo palīdzību" ģimenei par otro bērnu – 5.40 Ls apmērā, par trešo bērnu – 7.20 Ls apmērā, par ceturto un nākamajiem – 8.10 Ls apmērā). Kopš tā laika ģimenes valsts pabalsta lielums nav mainīts. Šis pabalsts ir pārāk mazs, lai aizkavētu ģimeņu, sevišķi daudz bērnu ģimeņu, materiālā stāvokļa pasliktināšanos vai reāli ekonomiski stimulētu vairāk nekā viena bērna dzimšanu ģimenē.

Ministru kabineta noteikumi par bērna kopšanas pabalstu

Bērna kopšanas pabalstu var saņemt saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem viens no vecākiem, kas nodarbināts ne vairāk kā 20 stundas nedēļā un bērns ir vecumā līdz pusotram gadam vai arī nodarbināts ne vairāk kā 34 stundas nedēļā un bērns ir vecumā no pusotra līdz trim gadiem. Bērna kopšanas pabalstu var arī saņemt personas, kas nav darba attiecībās vai kas nekad nav strādājušas algotu darbu un nesaņem maternitātes pabalstu.

No 1998.gada 1.janvāra bērnu kopšanas pabalsts personai, kas kopj bērnu līdz pusotram gadam, ir 30 Ls mēnesī, bet personai, kas kopj bērnu vecumā no pusotra līdz triju gadu vecumam, ir 7,50 Ls mēnesī. Pēdējā gada laikā tas nav izmainīts. Redzams, ka šis pabalsts ir vērsts uz to, lai veicinātu sievietes atgriešanos darba tirgū, bērnam sasniedzot pusotra gada vecumu.

Taču situāciju pasliktina apstākļi, ka samazinās pirmsskolas iestāžu skaits, kurās varētu uzturēties bērni vecumā no 1-6 gadiem. Ja 1990.gadā bija 1123 pirmsskolas iestādes, tad 1998.gadā to ir gandrīz par pusi mazāk – 589¹⁵. Jāpiebilst, ka to vidū ir parādījušās arī privātās pirmsskolas iestādes, kuras nav visiem pieejamas ekonomisku apsvērumu dēļ (1998.gadā to skaits bija 10). Sākot ar 1996.gadu lēnām atsāk pieaugt bērnu īpatsvars no 1-6 gadu vecumam, kas apmeklē bērnudārzus: 1996.gadā - 43%, 1997.gadā – 44%, 1998.gadā – 46% no visiem bērniem apmeklē pirmsskolas iestādes. Šie rādītāji joprojām atpaliek no 1990.gada rādītāja, kad bērnudārzus apmeklēja 48% no visiem bērniem vecumā no 1-6 gadiem.

Pilsētās iespēju iekārtot bērnu pirmsskolas iestādē izmanto gandrīz trīs reizes biežāk nekā laukos, kur arī pašu iestāžu ir divas reizes mazāk (1998.gadā - 198 iestādes no 586 atrodas laukos). Tā rezultātā 1998.gadā pilsētās bērnu dārzus apmeklēja 60% no visiem bērniem 1-6 gadu vecumā, kamēr laukos – tikai 24%. Tas atspoguļo atšķirīgo darba tirgus un materiālo situāciju laukos un pilsētās, kad pilsētas sievietēm ir lielākas iespējas iesaistīties darba attiecībās un iekārtot bērnu pirmsskolas iestādēs nekā lauku sievietēm.

¹⁵ Šeit un turpmāk izmantotie dati par pirmsskolas iestādēm ņemti no LR Centrālās statistikas pārvaldes publ. "Latvijas statistikas gadagrāmata 1999", Rīga, 1999.

Iztērētie līdzekļi likuma "Par sociālo palīdzību" īstenošanai

Atgriežoties pie valsts garantētajiem sociālajiem pabalstiem, pēc Sociālās palīdzības fonda datiem, pēdējos gados valsts visvairāk ir izlietojusi līdzekļus, kas paredzēti sociālajiem pabalstiem, apmaksājot tieši ģimenes valsts pabalstu (aptuveni 30,2 milj. Ls 1998.gadā) (skat. 3. tabulu).

3. tabula. Ģimenes valsts pabalsta un bērna kopšanas pabalsta rādītāji

	Izlietotie līdzekļi gadā – tūkst. Ls		
	1996	1997	1998
Visu veidu sociālajiem pabalstiem izlietotie līdzekļi (kopā)		46627,5	52187,4
Bērna kopšanas pabalsts	6500,0	5679,5	8167,7
Ģimenes valsts pabalsts	30587,6	30505,3	30245,6

Datu avots. Sociālās palīdzības fonds, Sociālās apdrošināšanas departaments. Publ.– LR Labklājības ministrija "Sociālais ziņojums". Rīga, 1999.

Ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaits no 1991.gada līdz 1998.gadam ir pakāpeniski samazinājies sakarā ar dzimstības samazināšanos (no 560 tūkst. cilv. 1991.gadā līdz 494 tūkst. cilv. 1998.gadā), un atvēlētie līdzekļi šī pabalsta apmaksāšanai arī ir nedaudz samazinājušies (skat. 3. tabulu). Tā rezultātā vidējais ģimenes valsts pabalsta lielums mēnesī no 1995.gada, kad šādi aprēķini ir uzsākti, līdz 1998.gadam kopumā ir samazinājies par 1,56 Ls mēnesī, neskatoties uz patēriņa cenu pieaugumu (6,45 Ls 1995.gadā un 4,89 Ls 1998.gadā).

Savukārt, bērna kopšanas pabalsta izmaksāšanai atvēlētie līdzekļi pēdējo trīs gadu laikā ir nedaudz pieauguši, lai gan saņēmēju skaits ir samazinājies dzimstības samazināšanās dēļ (skat. 3. tabulu).

Bērna kopšanas pabalsts vairākus gadus saglabājās nemainīgs, bet 1998.gadā, stājoties spēkā jaunajiem Ministru kabineta likumiem, tas ir nozīmīgi pieaudzis. Kā redzams 4.tabulā, vidējais izmaksātais pabalsts par bērnu līdz pusotra gada vecumam no 12,00 Ls 1995.gadā ir pieaudzis līdz 21,00 Ls 1998.gadā (bērna kopšanas pabalsts par bērnu no pusotra līdz triju gadu vecumam ir palicis nemainīgs – 7,50 Ls apmērā) (skat. 4. tabulu).

4.tabula. Valsts sociālo pabalstu vidējais lielums (Ls) un saņēmēju skaits

	1991	1995	1996	1997	1998
Bērna piedzimšanas pabalsts – izmaksātais (mēnesī)	0,97	73,37	97,54	112,61	180,40
Pabalsts bērna kopšanai līdz 3 gadu vecumam – piešķirtais (mēnesī)	0,59	9,61	9,58	9,75	14,25
Tai skaitā:					
Par bērnu vecumā līdz 1,5 gadiem	0,66	12,00	12,00	12,00	21,00
Par bērnu vecumā no 1,5 līdz 3 gadiem	0,50	7,50	7,50	7,50	7,50
Ģimenes valsts pabalsts – izmaksātais (mēnesī)	-	6,45	7,44	4,84	4,89
Maternitātes pabalsts (dienā)	0,06	2,91	3,35	2,98	3,48
	1991	1995	1996	1997	1998
Bērna piedzimšanas pabalsts – pabalstu skaits (mēnesī)	2600	1800	1600	1600	1500
Pabalsts bērna kopšanai līdz 3 gadu vecumam – saņēmēju skaits (gadā)	83000	58000	55000	53000	51000
Tai skaitā:					
Par bērnu vecumā līdz 1,5 gadiem	46000	27000	25000	25000	24000
Par bērnu vecumā no 1,5 līdz 3 gadiem	37000	31000	30000	28000	27000
Ģimenes valsts pabalsts – pabalstu skaits (gadā)	560000	546000	540000	506000	494000
Maternitātes pabalsts – apmaksāto darba nespējas dienu (mēnesī)	209000	70000	64000	74000	95000

Datu avots. LR Centrālā statistikas pārvalde "Latvijas statistikas gadagrāmata 1999". Rīga, 1999.

Par maternitātes un slimības pabalstiem*Likums "Par maternitātes un slimības pabalstiem"*

Līdz 1997.gada 1.janvārim maternitātes un slimības pabalstu piešķiršanu un aprēķināšanu noteica 1984.gada 23.februāra PSRS Ministru Padomes un Vissavienības arodbiedrību centrālās padomes (VACP) izstrādātie un pieņemtie "Pamatnoteikumi nodrošināšanai ar valsts sociālās

apdrošināšanas pabalstiem” un VACP 1984.gada 12.novembra “Nolikums par nodrošināšanas kārtību ar valsts sociālās apdrošināšanas pabalstiem”¹⁶.

Pēc Latvijas Valsts neatkarības atgūšanas tika izstrādāts un 1995.gada 6.novembrī pieņemts jauns likums “Par maternitātes un slimības pabalstiem”, kas stājās spēkā no 1997.gada 1.janvāra. Šis likums paredz, ka fiziskas personas var saņemt maternitātes pabalstu tikai tādā gadījumā, ja ir darba tiesiskajās attiecībās vai valsts civildienesta attiecībās un par viņām ir izdarītas (vai bija jāizdara) sociālās apdrošināšanas iemaksas. 1998.gada 19.jūnijā veiktie likuma grozījumi samazina maternitātes pabalstu saņēmēju skaitu, definējot, ka tiesīgas uz šo pabalstu ir personas, kas ir sociāli apdrošinātas. Maternitātes pabalstu minimālās algas apmērā (1998.gadā – 42 Ls un 1999.gadā – 50 Ls) piešķir arī tām personām, kuras nav sociāli apdrošinātas, bet kuras atrodas sociāli apdrošinātas personas apgādībā.

Periods, uz kādu piešķir maternitātes pabalstu, ir grūtniecības atvaļinājums 56 dienu garumā un dzemdību atvaļinājums 56 dienu garumā. Ja sievietei ir uzsākta medicīniskā profilaktiskā aprūpe līdz 12.grūtniecības nedēļai un turpināta visu grūtniecības laiku, tad grūtniecības atvaļinājums tiek papildināts par 14 dienām, kuras arī tiek apmaksātas.

Maternitātes pabalsta apjoms ir 100% no pabalsta saņēmējas vidējās izpeļņas, bet 1998.gada 19.jūnijā veikto grozījumu rezultātā – no apdrošināšanas iemaksu algas.

Maternitātes pabalstu piešķir tēvam tikai tādā gadījumā, ja bērna māte ir mirusi dzemdību laikā vai līdz pēcdzemdību 42.dienai ir atteikusies no bērna kopšanas un audzināšanas, pati nav spējīga kopt bērnu slimību, traumu vai citu ar veselību saistītu iemeslu dēļ u.t.t., citiem vārdiem, tēvs var pretendēt uz pabalstu tikai tad, ja tiek pierādīts, ka māte nav spējīga aprūpēt bērnu.

Tās sievietes, kas atlaistas no darba sakarā ar iestādes, uzņēmuma vai organizācijas likvidāciju, var saņemt maternitātes pabalstu iepriekš minētā kārtībā, ja iešana grūtniecības atvaļinājumā ir līdz 210 dienai no atlaišanas dienas.

Līdz ar to likums neparedz maternitātes pabalsta izmaksāšanu tām sievietēm, kas ir palikušas bez darba ilgāk nekā 210 dienas vai ir aizgājušas

¹⁶ LR Labklājības ministrija “Sociālais ziņojums”. Rīga, 1999.

no darba pēc pašu vēlēšanās, vai par kurām nav bijis maksāts sociālais nodoklis. Satraucoši ir skaitļi, ka 1997.gadā sakarā ar jaunā likuma "Par maternitātes un slimības pabalstiem" stāšanos spēkā maternitātes pabalstu saņēma aptuveni tikai 35%, bet 1998.gadā – 45% no visām dzemdējušām māmiņām¹⁷. Tas liecina, ka bērni lielākoties dzimst māmiņām, kuras nestrādā un neveic valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas. Un šī sieviešu grupa kopā ar bērniem ir visvairāk pakļauta nabadzības riskam.

Iztērētie līdzekļi maternitātes pabalsta izmaksāšanai

Pēc Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras datiem, valsts kopējie izdevumi par maternitātes pabalstiem, sākot no 1991.gada, ir lēnām pieauguši no 200 Ls līdz 3900 Ls 1998.gadā. Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra ir aprēķinājusi arī vidējo maternitātes pabalsta apmēru dienā, kas līdz 1996.gadam bija pieaudzis līdz 3,35 Ls, bet 1997.gadā, stājoties spēkā jaunajam likumam par maternitātes pabalsta izmaksāšanu tikai sociāli apdrošinātām personām, bija samazinājies līdz 2,98 Ls (skat. 5. tabulu). Taču jau 1998.gadā, sakarā ar maternitātes pabalstiem atvēlēto naudas līdzekļu straujāku palielināšanu, arī vidējais pabalsta apmērs dienā pieauga līdz 3,48Ls.

Kā redzams 5. tabulā, maternitātes pabalsts sievietēm ir samērā mazs, ja ņem vērā, ka tas ir paredzēts sievietes un bērna uzturēšanai. Šis jautājums ir tieši saistīts ar sieviešu nodarbinātību mazapmaksātās profesijās un zemākām algām, kas nosaka maternitātes pabalsta lielumu.

5. tabula. Maternitātes apdrošināšanas rādītāji (1991.-1998.g.)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Kopējie izdevumi (tūkstoš.Ls) par maternitātes pabalstiem	0,2	1,1	1,7	2,0	2,5	2,6	2,7	3,9
Vidējais maternitātes pabalsta apmērs (latos) dienā	0,06	0,53	1,32	2,11	2,91	3,35	2,98	3,48

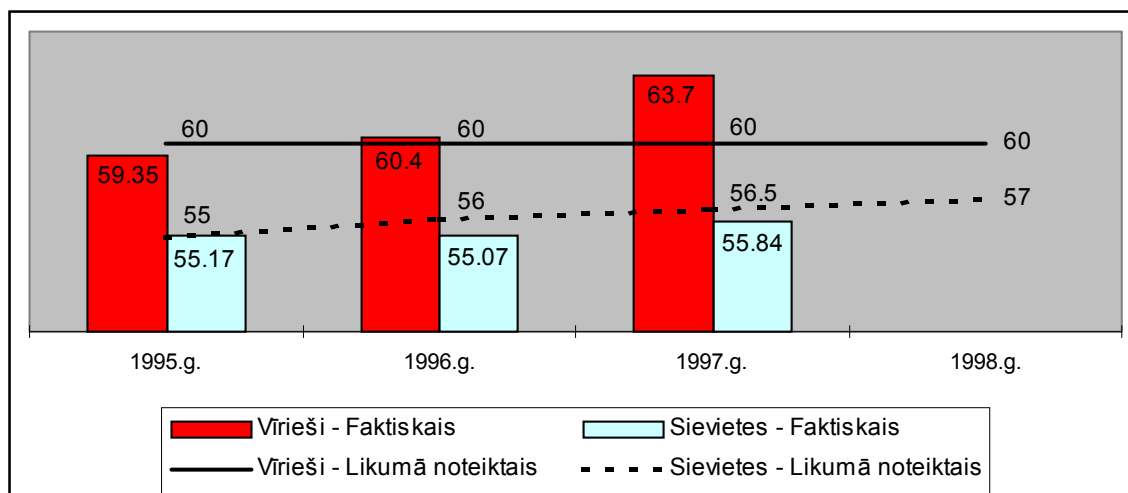
Datu avots. Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. Publ. – LR Labklājības ministrija "Sociālais ziņojums". Rīga, 1999.

¹⁷ Datu avots. Valsts centrālās statistikas pārvalde. Publ. – LR Labklājības ministrija "1998 Sociālais ziņojums". Rīga, 1999.

Par valsts pensijām

Vēl viens būtisks likums, kas ietekmē sieviešu ekonomisko stāvokli pēc 55 gadu vecuma, ir likums "Par valsts pensijām". Iepriekšējās nodaļās tika konstatēts, ka pensionāru vidū sieviešu ir ievērojami vairāk nekā vīriešu sakarā ar sieviešu garāku mūžu un ka sieviešu pensionāru ienākumi daudz biežāk ir vidēji zemi vai vidēji salīdzinājumā ar vīriešiem pensionāriem, kuriem ienākumi biežāk ir lieli. Tāpat statistikas dati liecina¹⁸, ka sieviešu pensionēšanās noris savādāk nekā vīriešu pensionēšanās, kuri, pretēji sievietēm, iet pensijā vēlāk nekā likumā paredzēts (skat. 11.zīm.). Lai atbildētu uz jautājumu, kāpēc sievietes pensionējas ātrāk pirms likumā noteiktā pensijas vecuma un kāpēc viņu pensijas caurmērā ir mazākas par vīriešu, ir jāapskata biežās likuma "Par valsts pensijām" izmaiņas.

11.zīmējums. Pensionēšanās vecuma dinamika laikā no 1995.gada līdz 1997.gadam (gadi, perioda beigās)

Avots: LM un VSAA dati.

Atsevišķos pētījumos un informatīvajos izdevumos (Baltijas Datu nams "Pensionāru dzīves apstākļu pētījums", 1999; LR Labklājības ministrija "Sociālais ziņojums", 1998, 1999) straujais priekšlaicīgi pensionējušos sieviešu skaita pieaugums (1998.gadā līdz pat 80% no visām pensionējušās sievietēm šajā gadā, kas ir 4 reizes vairāk nekā 1997.gadā) tiek skaidrots ar likumā noteiktā pensionēšanās vecuma paaugstināšanu sievietēm, kā arī ar augsto bezdarba līmeni sievietēm pirmspensijas vecumā. No visām sievietēm,

¹⁸ LR Labklājības ministrija "Sociālais ziņojums", Rīga, 1999.

kuras 1998.gadā ir pensionējušās priekšlaicīgi, nestrādājošas bija 86% un tikai 14% pieprasīja vecuma pensiju, turpinot strādāt.

Likums "Par valsts pensijām"

Pensijas reformu koncepcija tika uzsākta 1995.gadā, paredzot pensiju sistēmu veidot trijos līmeņos:

- valsts obligātā nefondētā pensiju shēma,
- valsts obligātā fondētā pensiju shēma,
- privātie brīvprātīgie pensiju fondi.

1995.gada 2.novembrī Saeimā pieņemtais likums "Par valsts pensijām", kas stājās spēkā 1996.gada 1.janvārī, regulē pensiju sistēmas pirmo līmeni – no sociālās apdrošināšanas iemaksām atkarīgo pensiju shēmu. Tā 11.pantā teikts, ka tiesības uz vecuma pensiju ir sievietēm un vīriešiem no 60 gadu vecuma, ja to apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 10 gadiem. Sievietēm, kuras sasniegušas 55 gadu vecumu, ir tiesības priekšlaicīgi saņemt vecuma pensiju, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 10 gadiem.

Likumā tiek piebilsts, ka vecuma pensija cilvēkiem 60 gadu vecumā un vecākiem nedrīkst tikt aprēķināta mazāka par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru (t.i., 25 Ls mēnesī līdz 1998.gada 1.aprīlim, no 1998.gada 1.aprīļa – 30 Ls mēnesī).

Strādājošiem pensionāriem pensijas ir iespējams pārrēķināt, pamatojoties uz viņu personīgo pieprasījumu, ar nosacījumu, ka persona nav nostrādājusi mazāk par vienu gadu. Pārrēķins veicams ne biežāk kā reizi trijos gados.

Likums paredz arī pensiju apmēra pārskatu ik gadu, ņemot vērā patēriņa cenu un apdrošināšanas iemaksu algas indeksa izmaiņas. (Līdz 2000.gadam pensiju pārrēķināšanā tiek ņemts vērā tikai patēriņa cenu indekss.)

Likums paredz, ka sievietēm netiek izmaksāta pensija, ja viņas aizgājušas priekšlaicīgā pensijā pēc 55 gadu vecuma sasniegšanas un turpina strādāt. Tādā gadījumā sievietes var pretendēt uz vecuma pensiju tikai no 60 gadu vecuma.

Pārejas noteikumos noteiktais pensijas vecums 1996.gadā tiek paaugstināts par vienu gadu, un ar katru nākamo gadu tas pieaug par 6 mēnešiem, līdz tiek sasniegts 60 gadu vecums.

Ar 1996.gada 27.decembrī pieņemtajiem grozījumiem sieviešu darba stāžā netiek ieskaitīti vairs trīs gadi par bērna kopšanu, bet gan tikai pusotrs gads, kura laikā valsts maksā apdrošināšanas iemaksas par konkrēto personu. Valsts vairs nemaksā apdrošināšanas iemaksas arī par tām personām, kas mācās augstāko mācību iestāžu dienas nodaļā, maģistratūras dienas nodaļā, kā arī pēcdiploma kvalifikācijas celšanas kursu dienas nodaļā.

No 1997.gada 1.jūnija grozījumi nosaka, ka pirmspensijas vecuma personām pensija nedrīkst būt aprēķināta mazāka par 80% no valsts noteiktā sociālā nodrošinājuma pabalsta (t.i., mazāk par 20 Ls mēnesī).

Šie grozījumi izmaina arī pensijas aprēķināšanai piemērojamo laika periodu atkarībā no gada, kad tiek pensija aprēķināta.

Jau 1997.gada novembrī veiktie grozījumi paredz, ka no 1998.gada 1.janvāra tiks pārrēķinātas tikai tās pensijas ik pēc pusgada laika posmā līdz 2000.gada 1.janvārim, kuras nepārsniedz trīs minimālās darba algas (proti, 126 Ls). Pārrēķinā tiks ņemts vērā tikai patēriņa cenu indekss.

No 1999.gada 1.janvāra stājas spēkā vēl vieni grozījumi likumā "Par valsts pensijām", kas paredz, ka pensiju pārindeksācijā līdz 2000.gadam pēc dotās formulas ir jāņem vērā ne tikai patēriņa cenu indekss, bet arī personas vecums (gadu skaits virs 80 gadiem). Taču jau 1999.gadā veiktie grozījumi izmaina šo punktu un pasludina, ko 1999.gada 1.maija pārindeksācija notiek tikai tām pensijām, kas nepārsniedz trīs minimālās darba algas (proti, 150 Ls), ņemot vērā tikai patēriņa cenu indeksu. Bet pensijas, kas piešķirtas līdz 1997.gada 1.janvārim personām, kuras sasniegušas 80 gadu vecumu, palielināmas par 10% no pensijas apmēra.

1999.gada 23.novembrī pieņemtie grozījumi, kas sabiedrībā izraisīja plašas diskusijas un vēlāk – arī referendumu, visai strikti ierobežo personu loku, kas var saņemt valsts pensijas. Tie paredz, ka no 2000.gada 1.janvāra vecuma pensijas var saņemt personas, kas sasniegušas 62 gadus. Un iespēja sievietēm priekšlaicīgi pensionēties, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 10 gadiem, tiek atcelta.

Šie grozījumi paredz arī iespēju no 1999.gada 1.septembra izmaksāt pensiju mazāku par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu (t.i., mazāk par 30 Ls), ja personām, sasniedzot 62 gadus, darba stāžs ir mazāks par 30 gadiem.

Pārejas noteikumos teikts, ka pensijas vecums vīriešiem, sākot ar 2000.gada 1.janvāri, ir 61 gads, sākot ar 2001.gada 1.janvāri – 61 gads un 6 mēneši, sākot ar 2002.gada 1.janvāri – 62 gadi. Vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamais vecums sievietēm, sākot ar 2000.gada 1.janvāri, ir 59 gadi, sākot ar 2001.gada 1.janvāri, 59 gadi un 6 mēneši, sākot ar 2002.gada 1.janvāri, 60 gadi, sākot ar 2003.gada 1.janvāri, 60 gadi un 6 mēneši, sākot ar 2004.gada 1.janvāri, 61 gads, sākot ar 2005.gada 1.janvāri, 61 gads un 6 mēneši, sākot ar 2006.gada 1.janvāri, 62 gadi.

Pensijas tiek pārskatītas līdz 2002.gadam, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu, tikai tad, ja tās nepārsniedz 3 minimālās darba algas (proti, 150 Ls).

Pārejas noteikumi ietver punktu, kas nosaka, ka ar 2000.gada 1.janvāri sievietēm vecuma pensijas netiek piešķirtas, ja viņām nav 62 gadi vai pārejas noteikumos paredzētais vecums konkrētajā gadā (2000.gada 1.janvārī - 59 gadi u.tt.).

Pārejas noteikumi nosaka arī to, ka darba ņēmējiem vai pašnodarbinātajiem tiek pārtraukta vecuma pensiju un izdienas pensiju izmaksa, ja tā pārsniedz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkāršu apmēru (60 Ls). Pensijas, kas piešķirtas pēc 2000.gada 1.janvāra, neatkarīgi no tās apmēra, sociāli apdrošinātām personām (darba ņēmējiem vai pašnodarbinātajiem) netiek izmaksāta.

Sievietēm - darba ņēmējām vai pašnodarbinātām, kas ir pensionējušās pirms pensijas vecuma, vecuma pensijas netiek izmaksātas neatkarīgi no to apmēra.

Kā jau tika minēts, šie striktie noteikumi būtu pazeminājuši pensijas vecuma cilvēku materiālo stāvokli, bet ekonomiskā situācija būtu īpaši pasliktinājusies sievietēm, kas bija un kas gatavojās priekšlaicīgi pensionēties.

Diskusiju rezultātā drīz vien – 1999.gada 4.novembrī – tika veikti jauni grozījumi, kas stājās spēkā dienu vēlāk pēc pēdējiem pieņemtajiem grozījumiem (1999.gada 5.augustā) un mīkstināja tos. Pats, kas noteica, ka

pensijas vecums ir 62 gadi, tiek papildināts ar punktu par iespēju priekšlaicīgi pensionēties 60 gadu vecumā, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 30 gadiem.

Līdz 62 gadu vecuma sasniegšanai pensijas izmaksas apmērs ir 80% apmērā no piešķirtās vecuma pensijas, taču tas nedrīkst būt mazāks par 80% no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta (t.i., mazāks par 24 Ls). Personām, kurām piešķirta vecuma pensija, sasniedzot pensijas vecumu (62 gadus), pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu (30Ls).

Ja persona, kas izmanto tiesības priekšlaicīgi pensionēties, kļūst par obligāti sociāli apdrošināmo personu (darba ņēmēju vai pašnodarbināto), tai neatkarīgi no valsts pensijas apmēra pārtraucama valsts pensijas izmaksa līdz pensijas vecuma sasniegšanai.

Pensijas vecums vīriešiem – no 60 līdz 62 gadiem – ar 2000.gada 1.janvāri pieaug pakāpeniski – ar katra gada 1.janvāri par sešiem mēnešiem.

Savukārt, sievietēm, kuru apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 30 gadiem, divus gadus pirms pensijas vecuma sasniegšanas (ievērojot pārejas noteikumus par pakāpenisko pensijas vecuma pieaugumu) ir tiesības priekšlaicīgi pensionēties.

Mīkstināts ir likums, kas liedza saņemt pensiju, turpinot strādāt. Jaunajā formulējumā no 2000.gada 1.janvāra līdz 2005.gada 1.janvārim darba ņēmēji un pašnodarbinātie nesaņem to pensijas daļu, kas pārsniedz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkārtu apmēru (t.i., 60 Ls). Un pensijas izmaksa pilnā apmērā tiek atjaunota gadījumā, ja persona vairs nav sociāli apdrošināma (nodarbināta).

Redzams, ka pēdējo gadu laikā likumā “Par valsts pensijām” ir veikti ļoti daudzi grozījumi, jo tas nosaka minimālās garantijas personām, kuras ir pensijas vecumā.

Otrā līmeņa pensijas shēma darbojas pēc individuālo sociālās apdrošināšanas iemaksu ieguldījuma principa. Tā regulēšanai tika izstrādāts “Valsts fondēto pensiju likuma” projekts.

Trešā līmeņa pensiju shēma rada iespēju brīvprātīgi veidot uzkrājumus pensiju fondos. Likums “Par privātajiem pensiju fondiem”, kas regulē šo

procesu, tika pieņemts 1997.gada 5.jūnijā un stājās spēkā no 1998.gada 1.jūlija. Šī līmeņa pensiju shēma ir jauna un vēl nav populāra mūsu sabiedrībā.

Iztērētie līdzekļi likuma "Par valsts pensijām" īstenošanai

Ja pēdējās divas pensiju veidošanas shēmas ir saistītas ar brīvprātīgu līdzdalību, tad no valsts sociālajām iemaksām atkarīgā pensiju shēma ir obligāta. Valstij tā rada lielus izdevumus, un tas ir galvenais iemesls, kāpēc likums "Par valsts pensijām" tik bieži tiek grozīts. Sākot ar 1995.gadu, izdevumi pensiju izmaksāšanai valstī pārsniedz 10% no lekšzemes kopprodukta (pēc VSAA un Centrālās statistikas pārvaldes datiem). Un veiktie grozījumi likumos ir orientēti, lai novērstu izdevumu pieaugumu par pensiju izmaksām, kas arī 1998.gadā bija izdevies un izdevumi par valsts pensijām tika stabilizēti 10,6% apmērā no IKP.

6. tabula. Valsts pensiju kvantitatīvie rādītāji

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Pensiju saņēmēju skaits (tūkst.,gada beigās)	638,7	654,0	657,7	654,5	637,9	640,8	643,0	638,7
Tai skaitā:								
Vecuma pensijas	497,7	496,7	500,3	496,0	497,0	504,0	511,2	512,5
Invalitātes pensijas	86,6	102,3	104,2	104,4	103,4	98,5	94,5	90,1
Apgādn. zaudējuma pensijas	30,0	27,6	26,3	28,6	29,9	30,2	28,9	28,5
Izdienas pensijas	4,5	7,9	7,2	6,5	6,1	6,1	6,3	5,2
Vidējais pensijas apmērs (Ls, vidēji gadā)	1,40	8,29	10,50	27,00	32,72	38,50	42,42	51,23
Tai skaitā:								
Vecuma pensijas	1,40	7,42	9,90	27,30	32,60	38,30	42,55	51,57
Invalitātes pensijas	1,90	13,29	14,00	28,30	33,90	39,20	42,81	50,86
Apgādn.zaud. pensijas	1,30	7,34	9,90	23,60	28,20	32,20	35,94	42,17
Izdienas pensijas	0,40	1,75	5,40	30,10	31,80	37,40	45,70	61,18

Datu avots. Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra.

6. tabulā redzams, ka kopējais pensijas saņēmēju skaits pēdējos gados ir samazinājies līdz 1991.gada rādītājiem. Tas ir saistīts ar invaliditātes, izdienas un apgādnieka zaudējuma pensijas saņēmēju skaita samazināšanu un sociālo pensiju likvidēšanu 1996.gadā, tā vietā izmaksājot valsts sociālā

nodrošinājuma pabalstu. Taču vienlaicīgi valsts vecuma pensiju saņēmēju skaits no 1991.gada lēnām pieaug, un tas nozīmē, ka ir slēpts potenciāls izdevumu pieaugšanai uz vecuma pensiju rēķina.

Likumā "Par valsts pensijām" ir veiktas vairākas izmaiņas pensijas vecuma palielināšanai ar mērķi samazināt cilvēku skaitu, kas varētu pretendēt uz valsts vecuma pensiju. Sakarā ar to ekonomiskā situācija īpaši apdraudēta ir sievietēm pirmspensijas vecumā. Viņu pensionēšanās tiek aizkavēta, palielinot pensijas vecumu 1995.gadā no 55 gadiem uz 60 gadiem, bet 1999.gada beigās – uz 62 gadu vecumu. Šo sieviešu nodarbinātība ir zema – kā liecina Darbaspēka izlasveida apsekojuma dati, ko LR Centrālā statistikas pārvalde veica 1998.gada novembrī, sieviešu nodarbinātība samazinās, sākot no 50 gadu vecuma, kad nodarbinātas ir mazāk nekā 70% sieviešu. Vecumā no 50 – 54 gadiem nodarbinātas ir 68,6% sieviešu, no 55-59 gadiem – tikai 37,9% sieviešu. Tāpēc daudzas sievietes, kas nav iesaistītas darba attiecībās, izmanto iespēju priekšlaicīgi pensionēties, lai saņemtu kaut minimālus ienākumus.

Sakarā ar pēdējiem likuma grozījumiem priekšlaicīga pensionēšanās no 2000.gada 1.janvāra ir liegta sievietēm, kuras ir jaunākas par 57 gadiem. Tās sievietes, kas ir 57 gadus vecas un vairāk, var priekšlaicīgi pensionēties tikai tādā gadījumā, ja darba stāžs nav mazāks par 30 gadiem. Savukārt, priekšlaicīga pensionēšanās nav savienojama ar strādāšanu algotā darbā vai pašnodarbinātību.

Zinot, ka 1998.gadā no visām sievietēm, kas ir pensionējušās, 80% ir priekšlaicīgi aizgājušas pensijā (pēc VSAA datiem), gaidāms, ka jaunie noteikumi būtiski pazeminās dzīves līmeni sievietēm pēc 55 gadu vecuma.

Arī grozījumi sakarā ar pensiju izmaksu līdz divu valsts sociālo nodrošinājuma pabalstu apmēram (60 Ls) gadījumā, ja pensionārs strādā un saņem algu, pazeminās daudzu nodarbināto pensionāru dzīves līmeni, sākot ar šī gada janvāri.

Sociālās politikas analīzei izmantotie Saeimas likumi un Ministru kabineta noteikumi:

1. Likums "Par sociālo drošību" – "Latvijas Vēstnesis", 1995.09.21., Nr. 144.
2. MK "Noteikumi par pabalstiem un stipendijām" – "Latvijas Vēstnesis", 1995.10.27., Nr.167.
3. Likums "Par sociālo palīdzību" – "Latvijas Vēstnesis", 1995.11.14., Nr. 176.
4. Likums "Par maternitātes un slimības pabalstiem" – "Latvijas Vēstnesis", 1995.11.23., Nr. 182.
5. Likums "Par valsts pensijām" – "Latvijas Vēstnesis", 1995.11.23., Nr. 182.
6. MK "Noteikumi par bērna piedzimšanas pabalsta apmēru" – "Latvijas Vēstnesis", 1995.12.29., Nr. 201.
7. MK "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru un piešķiršanas kārtību" – "Latvijas Vēstnesis", 1995.12.30., Nr.202.
8. MK "Noteikumi par ģimenes valsts pabalstu, bērna piedzimšanas pabalstu un bērna kopšanas pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" – "Latvijas Vēstnesis", 1995.12.30., Nr.202.
9. Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" – "Latvijas Vēstnesis", 1996.06.11., Nr.99.
10. MK noteikumi "Vidējās izpeļņas aprēķināšanas un maternitātes, slimības un apbedīšanas pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtība" – "Latvijas Vēstnesis", 1996.10.25., Nr.180.
11. Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" – "Latvijas Vēstnesis", 1996.12.24., Nr.226/227.
12. Grozījumi likumā "Par valsts pensijām" – "Latvijas Vēstnesis", 1997.01.07., Nr.3/4.
13. Grozījumi likumā "Par valsts pensijām" – "Latvijas Vēstnesis", 1997.06.03., Nr.133/135.
14. Likums "Par privātajiem pensiju fondiem" – "Latvijas Vēstnesis", 1997.06.20., Nr.150/151.
15. Grozījumi MK "Noteikumos par ģimenes valsts pabalstu, bērna piedzimšanas pabalstu un bērna kopšanas pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" – "Latvijas Vēstnesis", 1997.09.19., Nr.232/235.

16. Grozījumi MK "Noteikumos par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru un piešķiršanas kārtību" – "Latvijas Vēstnesis", 1997.09.19., Nr.232/235.
17. MK "Noteikumi par bērna piedzimšanas pabalsta apmēru" – "Latvijas Vēstnesis", 1997.09.19., Nr.232/235.
18. Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" – "Latvijas Vēstnesis", 1997.12.05., Nr.315/316.
19. Grozījumi likumā "Par valsts pensijām" – "Latvijas Vēstnesis", 1997.12.05., Nr.315/316.
20. Grozījumi likumā "Par privātajiem pensiju fondiem" - "Latvijas Vēstnesis", 1997.12.19., Nr.334/335.
21. Grozījumi MK "Noteikumos par ģimenes valsts pabalstu, bērna piedzimšanas pabalstu un bērna kopšanas pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" – "Latvijas Vēstnesis", 1998.03.26., Nr.81.
22. Grozījumi MK "Noteikumos par pabalstiem un stipendijām" – "Latvijas Vēstnesis", 1998.05.28., Nr.155/156.
23. MK "Noteikumi par bērna kopšanas pabalsta apmēru" – "Latvijas Vēstnesis", 1998.05.28., Nr.155/156.
24. Grozījumi likumā "Par maternitātes un slimības pabalstiem" – "Latvijas Vēstnesis", 1998.07.08., Nr.199/200.
25. Grozījumi likumā "Par privātajiem pensiju fondiem" - "Latvijas Vēstnesis", 1998.09.11., Nr.265/266.
26. Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" – "Latvijas Vēstnesis", 1998.11.03., Nr.326/330.
27. Grozījumi likumā "Par valsts pensijām" – "Latvijas Vēstnesis", 1998.11.05., Nr.333.
28. Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" – "Latvijas Vēstnesis", 1998.12.29., Nr.387.
29. Grozījumi likumā "Par valsts pensijām" – "Latvijas Vēstnesis", 1999.05.06., Nr.140.
30. Grozījumi likumā "Par privātajiem pensiju fondiem" - "Latvijas Vēstnesis", 1999.06.09., Nr.186/189.
31. Grozījumi likumā "Par valsts pensijām" – "Latvijas Vēstnesis", 1999.11.23., Nr.386/387.

32. Grozījumi likumā “Par valsts pensijām” – “Latvijas Vēstnesis”, 1999.11.23., Nr.386/387.
33. Grozījumi likumā “Par sociālo palīdzību” – “Latvijas Vēstnesis”, 1999.12.15., Nr.416/419.